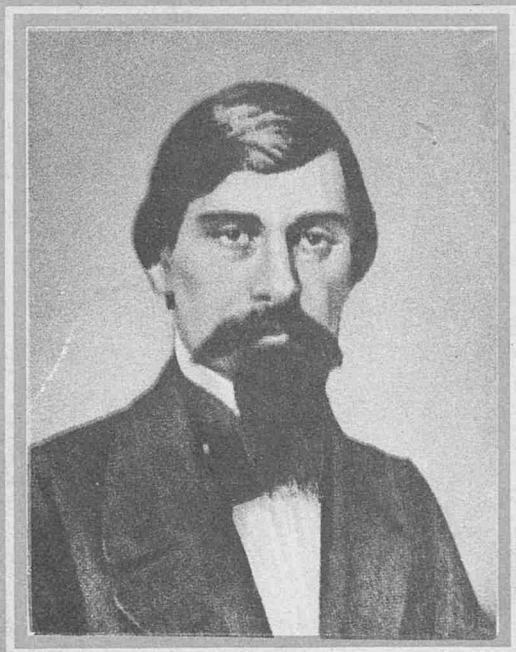

CLASICII ROMANI COMENTAȚI
SUB ÎNGRIJIREA D^{LEI} N. CARTOJAN - PROF. UNIVERSITAR

AL. RUSSO

SCRIERI POSTUME

TRADUSE DE:

V. ALECSANDRI
A. ODOBESCU
MIHAIL SADOVEANU

PUBLICATE DE:

PETRE V. HANES

EDITURA SCRISUL ROMANESC - CRAIOVA

A L. R U S S O

SCRIERI POSTUME.

TRADUSE DE:

V. A L E C S A N D R I
A L. O D O B E Ş C U
M I H A I L S A D Q V E A N U

PUBLICATE DE :

P E T R E V. H A N E Ş

EDITURA SCRISURILOR ROMANEȘTI, CRAIOVA

INTRODUCERE

Scrierile postume ale lui Al. Russo.

Inceputurile litere rare ale lui Russo. Trebuie puse în legătură cu mișcarea intelectuală din Iași provocată de pregătirea revistei *Dacia Literară*, care a și apărut în 1840. Mihail Kogălniceanu, întors din străinătate în 1838, după ce a încercat o colaborare cu Gh. Asachi, s'a decis să scoata singur o publicație. Deciziunea a luat-o după consfătuiri cu C. Negruzzi, care locuia la Iași, cu V. Alecsandri și cu Al. Russo. Poetul se întorsese și el din străinătate în 1839 și dobândise un post la sămeșie. Russo se întorsese din Elveția în 1835 și locuise când la țară, când la Iași, dar în 1839 se găsea la Iași. Din acest an datează scrierea lui „La pierre du tilleul” (Piatra Teiului), publicată însă mai târziu (1908); din 1839—1840 există „Jassy et ses habitants en 1840” (Iași și locuitorii săi în 1840); din 1840 *Studii Naționale*, câte și trei în spiritul pe care grupul de mai sus îl stabilise pentru viitoarea publicație a lui M. K., și anume: inspirație din legendele populare (Piatra Teiului, *Studii Naționale*) și din obiceiurile țării (Iași și locuitorii săi). Prima bucată cuprinde chiar la urmă câteva rânduri de unde reiese clar că avea să fie în curând publicată (v. mai departe pag. 53): „Soarta a vrut ca amintirile unui călător să ajungă obiect de publicare”. Călătorul era R., care, împreună cu V. Alecsandri,

Mihail Cuciureanu și alții, făcuseră o excursiune în împrejurimile frumoase ale orașului Piatra din județul Neamț (această excursiune au descris-o fiecare separat și au publicat-o, afara de R., care n'a publicat-o). Revista lui M. K. a și anunțat că operele lui R. vor fi tiparite: „La cantora Daciei Literare vor ieși în curând Poeziile d-lui Mihail Cuciureanu, Scrierile d-lui R...” (a se vedea în prefața volumului Scrieri de Al. R. din colecția de față excesul de discreție al scriitorului nostru ori-de-câte-ori era vorba de persoana lui).

Din 1842 avem „Palatul lui Duca Voda”. Tot între 1839-40 putem pune și *Le rocher du corbeau* (Stânca Corbului), tot rod al unei excursiuni, poate chiar al aceleiași, — publicată și ea mult mai târziu. În 1846, R. a scris *Soveja*, apărută însă tot după moartea lui.

Alte scrieri, apărute și ele după moartea lui, nu le mai putem data: Poezia Populară, Decebal și Ștefan cel Mare. Totuși ținând seama că R. începe să publice în 1846 și continuă până în 1856, cu trei ani înaintea morții, am fi îndemnați să admitem că și pe acelea le-a scris între 1840 și 1846.

Dar de ce n'a publicat R. scrieri de atâta valoare, când pentru publicare fuseseră scrise și când Dacia Literară a și anunțat apariția lor? Poate din cauza unor atacuri contra unor stări de lucruri de atunci, poate din cauza unor atacuri personale, ca în contra lui G. Asachi! Sau poate pentru că R. n'a găsit pentru ele un traducător ca pentru *Cântarea României*? Dintre ele, „*La pierre du tilleul*”, „*Jassy et ses habitants*”, „*Soveja*” și „*Le rocher du corbeau*” sunt scrise în franțuzește, există manuscriptele lor pentru primele trei, iar ultima a apărut într'un ziar francez (urmează îndata indicațiuni bibliografice).

„Poezia Populară”, „Studii Naționale”, „Palatul lui Duca Vodă”, „Decebal și Ștefan cel Mare” și câteva

fragmente din alte scrieri s'au publicat în românește de V. Alecsandri după moartea lui Russo, de sigur traducându-le el, fiindcă limba seamană mult cu limba operelor lui și se depărtează de a operelor lui Russo. Lipsesc arhaismele și moldovenismele acestuia și abunda în schimb neologisme, ca „proporții arhitecturale“, „balcon“, „apartament“, „remarcabil“, „nivel“ (în Palatul lui Duca Vodă). Poetul și-a strecurat și pe favoritul său „onor“ (în Cugetări scrise în închisoarea dela Cluj), pe care R. niciodată nu l-a întrebuițat.

Așa se face că tocmai primele scrieri ale lui R. au apărut postum.

Redăm titlurile tuturor cu anume indicațiuni necesare:

1. POEZIA POPULARĂ apărută cu acest titlu și cu subtitlul de „Studiu literar“ în Foaia Soc. p. lit. și cult. rom. în Bucovina din August—Octomvrie 1868 și în Albina Pindului din Octomvrie același an. S'a publicat de V. Alecsandri, care desigur a și tradus-o din limba franceză.

2. STUDII NAȚIONALE. Poartă data 1840, dar au fost publicate abia în 1868 în Foaia Soc. p. lit. și cult. rom. în Bucovina, numerele din Iunie și Iulie și republicate în 1873 în Convorbiri Literare. Cuprind anecdote despre haiduci.

3. PIATRA TEIULUI. Poartă data 1839 și se pastrează încă în original în limba franceză în biblioteca Academiei Române, sub no. 311. A fost publicată în original în ediția din 1908 a Scrierilor lui R. După această data a fost tradusă de C. Margăritescu și apoi de M. Sadoveanu. Acesta a publicat traducerea în Biblioteca Minerva. Textul său s'a produs și aici.

4. STÂNCA CORBULUI cuprinde legenda unei stânci din județul Neamț. A fost scrisă în limba fran-

ceză nu știm prin ce an, dar a fost publicată abia în 1863 în ziarul *La voix de la Roumanie*. Peste cinci ani (1868) a fost publicată în traducere în *Foaia Soc. p. lit. și cult. rom. din Bucovina*, traducere făcută de sigur de V. Alecsandri, iar peste alți cinci ani, traducerea s'a reprodus în *Convorbiri Literare*, de sigur tot după stăruința lui Alecsandri.

5. **IAȘII ȘI LOCUITORII SAI IN 1840.** Originalul francez se păstrează și acum în Biblioteca Academiei Române sub no. 311. A fost publicat în ediția din 1908 a *Scrierilor* lui R. A fost tradus în românește de C. Mărgăritescu în 1909 și apoi de M. Sadoveanu, în Biblioteca Minerva. Textul său s'a reprodus și aici.

6. **SOVEJA** cuprinde descrierea drumului dela Iași la Soveja, schit în județul Putna, precum și a șederii lui acolo în anul 1846, când a fost surghiunit. Textul francez se păstrează în biblioteca Academiei Române, sub no. 311. Traducerea, datorită lui Al. Odobescu, s'a publicat în 1863 în *Revista Română*, de sub direcția sa, după îndemnul lui V. Alecsandri. În 1908 s'a publicat și originalul francez în ediția *Scrierilor* lui R.

7. **DECEBAL ȘI ȘTEFAN CEL MARE**, o splendidă paralelă între cele două figuri istorice. S'a publicat numai în traducere în *Foaia Soc. p. cult. și lit. rom. din Bucovina*, 1868, după stăruința lui Alecsandri, care de sigur că a făcut și traducerea.

8. **PALATUL LUI DUCA VODA** a fost scrisă în 1842, de sigur în franțuzeste, și a fost publicată în traducere abia în 1874 în *Columna lui Traian*, no. 1. Traducerea se datorește de sigur lui Alecsandri.

9. **[OFIȚERI FRANCEZI IIN MOLDOVA]**, traducerea din franțuzește de Russo a unui fragment din-

tr'o descriere de călătorie la noi a unor ofițeri francezi. Descrierea este din 1822 și traducerea din 1856, când R. a trimis-o lui M. K., ca s'o publice în ziarul său Steaua Dunării. Nu s'a publicat însă și a rămas între hârtiile prietenului său. (Ms. Kog., no. 13, biblioteca Academiei Române). S'a publicat în ed. din 1908 a Scrierilor lui R.

10. CUGETĂRI, SCRISORI, FRAGMENTE:

a) *Cugetări scrise în închisoarea dela Cluj*. Au fost traduse de V. Alecsandri și publicate în Foaia Soc. p. cult. pop. rom. din Bucovina în 1868, apoi republicate în Convorbiri Literare din 1873.

b) *Alte șase cugetări*, citate de V. Al., când a vorbit despre R. (în aceeași revistă din Bucovina).

c) *Scrisoare către V. Alecsandri*, 1846, înainte de a pleca R. în surghiun la Soveja.

d) *Scrisoare către N. Bălcescu*, Sibiu 1848.

e) *Bilet către V. Alecsandri*, 1848, din închisoarea din Cluj.

f) *Protest către consiliul de războiu din Cluj*, 1848.

g) *Protest către contele Vay*, comisarul guvernului în Cluj, 1848.

Al. Russo și poezia populară. In „Piatra Teiului”, scrisă în 1839, R. vorbește cu entuziasm despre jocurile țărănești și despre cântecele populare.

In aceeași bucată citează 4 versuri din balada lui Ion Chetraru, în traducere franceză.

La sfârșitul bucății „Le rocher du corbeau”, rod, probabil, al aceleiași excursiuni, din care a ieșit „Piatra Teiului”, ne spune că s'a întors cu o colecție de doine; iar în cuprinsul bucății atrage atențiunea că țăranul care conducea excursiunea cânta doine.

In „Studii Naționale”, care poartă data 1840,

strânge la un loc anecdote despre haiduci. Înțelegem din ele că R. culesese balade privitoare la aceștia din urmă.

În Soveja (1846) vorbește de două ori despre cântecele populare: 1) Odată, descriind ținutul prin care trecea, adaugă: „Căci aici e țara tâlharilor, șerpuită de pârae, scăldată de Putna și de Siret, așa de mult lăudate în cântecele bătrânești” (1 Martie);

2) Altă dată ne spune că în acea zi (Duminică 10 Martie) a ascultat toată dimineața cântece oltenești dela țigani din satul Soveja și le-a înțeles. Apoi a hotărât ca a doua zi unul din ei să vie la schit, unde sedea R., și să-i explice mai pe larg cântecele.

A venit însă nu un țigan, ci un mocan cu cimpoiul și i-a cântat tot felul de arii: moldovenești, muntenesti, ardelenesti, apoi doina.

Dela acest mocan a cules de sigur R. multe balade populare, fiindcă Alexandri spune în ediția I a Poeziilor Populare că de la Soveja i-a adus R. Miorița.

În „Poezia Populară”, pe care o bănuim ca scrisă tot la Soveja sau nu târziu după aceea, povestește tot o scenă din satul Soveja, dela un iarmaroc, cu lăutari și cântece populare, citează versuri dintr'acestea și se ridică la cel mai înalt ton admirativ.

În 1848, când a stat închis la Cluj, trimițând unor prieteni din Iași informațiuni despre starea lui, îi înștiințează că recită mereu următoarele versuri:

Inchinare-aș și n'am cui,
Inchinare-aș murgului,
Dar mi-i murgul cam nebun
Și de fugă numai bun.
Inchina-voiu ulmilor,
Urieșii culmilor,
Că sunt gata să-mi răspună
Cu freamăt voios de frunză :

Ulmii că s'or clătina,
Frunza că s'a scutura,
Trupul că mi-a astupa.

Sunt versurile cu care se încheie balada Toma Alimoș (sau Toma lui moș, cum zice el în Studie Moldovăna).

În același an, R. a cules cântece populare din Muntenia, unde a stat câțeva vreme, după fuga din Moldova. Aflăm faptul dela V. Alecsandri. Acesta a trimis în 1880 lui V. A. Urechia pentru Albumul macedo-român un cântec popular despre Alexandru Machedon, „reîntocmit”, zice poetul, „pe cât s'a putut, din câteva fragmente de poezii populare culese la anul 1848 de răposatul meu amic A. Russo în călătoriile sale pe malurile Dunării”.

În 1851—52, în ziarul din Iași, Zimbrul, apare scrierea lui R. „Studie moldovăna”. În ea citim de trei ori admirație pentru poezia populară: 1) „Cui nu-i place un cântec popular editat de prietenul meu Alecsandri?”, — zice autorul. 2) „Mioara, Naframa, Mihail, Bujor, Toma lui moș, Codreanu vor trai cât va fi un Român pe lume”. 3) „Încheierea mea este, în puține vorbe, ceea ce se face pentru Balade, trebuie să se facă și pentru toate tradițiile noastre: cântece și tradiții fac una, ele se talmăcesc și se întregesc” — pe atunci Alecsandri pregătea prima sa ediție de Poezii Populare.

În 1855, în „Cugetări” nu odată recomandă limba firească din cântecele populare, opunând-o limbii artificiale a unor contemporani. În Cugetari, partea II, no. 2 (v. volumul de *Scrieri* din această colecție, pag. 164) zice: „Toate școalele noastre [literare] trebuie să pornească dela cânticele ce le hulesc, ca să ajungă la clasici, și „Simțim că mare avuție, inspirație și lingvistică este în cântecele disprețuite în Ardeal” (pag. 165).

În același an, în „Amintiri” și anume într'a II-a citează 18 versuri din „balada lui Donciu” (v. *Scrieri*, pag. 65).

În Martie 1856 R. trimite lui M. Kogălniceanu o scrisoare din Piatra-Neamț vorbindu-i despre ziarul *Steaua Dunării*. Și începe așa:

„M'am dus spre țară, pentru a răsufla și pentru a zice ca acel cântic, cântic mai moldovenesc decât toate cânticele:

Vară, vară, muma noastră,
Ie bruma de pe fereastră
Și zăpada de pe coastă,
Și o fă iar rotogoală,
Să mă mai dau ici de vale,
Să mai clănțaiu din pistoale.
Să văd soarele lucind,
Să mai văd iarba dând,
Codril înverzind,
S'aud copilașii chiuind,
Ciobănașul fluierând.

R. a început să scrie în 1839 și a încetat să mai scrie în 1856. În tot răstimpul acesta s'a preocupat stăruitor de problema poeziei populare și a tradițiilor, mai stăruitor decât oricare dintre contemporani.

Răsunetul preocupărilor sale n'a fost însă puternic atunci. Îl simțim numai în generațiunea următoare lui și anume la Teodorescu Gh. Dem și la d-rul Rudow. Cel dintâiu începe prefața la marea sa colecțiune de *Poezii Populare* (1885) cu o citație avântată din studiul lui R. „*Poezia Populară*” și continuă: „Astfel simțea Al. R. despre marele tezaur al muzei noastre populare și astfel vorbea mai acum o jumătate de secol (1835—1839)”, pag. 5. Am văzut mai sus că studiul lui Russo s'a publicat abia în 1868, nouă ani după moartea autorului, dar cuprinsul ni-l arată compus în anul 1846 la Soveja,

ori nu prea târziu după aceea. Totuși Teodorescu Gh. Dem. îl datează 1835—1839. Pe ce se va fi întemeiat?

Cu alt prilej, și anume în prefața scrisă pentru volumul „Le romancero roumain“ de Jules Brun, spune: „Al. R. se puse a culege din gura lăutarilor legende și cântece populare. În timpul închisorii lui politice la mănăstirea Soveja, în 1846, el nu încetă să se ocupe cu această operă, glorioasă între toate”. Reiese de aici că și-a întemeiat afirmațiunile pe bucata Soveja a lui A. R., apărută în traducerea lui Odobescu din Revista Română a acestuia (1863).

D-rul Rudow în „Geschichte des rumänischen Schrifttums” (1892) spune că R. „a cules cântece populare, dar toate s’au pierdut” (sammelte auch Volkslieder doch ist alles verloren, pag. 90). Izvorul acestei afirmațiuni nu-l cunoaștem.

Gh. Adamescu în „Noțiuni de istoria limbii și literaturii române” (1899) spune că R. e „acela care a atras cu entuziasm atențiunea la producțiunile poporului”.

Colaborarea Russo Sa precizăm acum rolul lui R. în culegerea poeziilor populare publicate în prima edițiune a colecției lui V. Alecsandri. În aceasta privință iată ce găsim înainte de 1900, dată dela care R. intrat în rândurile scriitorilor români.

Teodorescu Gh. Dem. în prefața citată dela „Le romancero roumain” a lui Jules Brun spune: „Al. R. se puse a culege din gura lăutarilor legende și cântece populare. El își încredințase manuscrisurile unuia dintre amicii săi. Acesta, cu talentul său bine cunoscut, dete acestei culegeri lustrul care le lipsea și le publică în două broșuri, sub aceste titluri: Poezii populare, balăde și cântece bătrânești, culese și îndreptate de V. Alecsandri (1852—1853, Iași).

G. Adamescu, în cartea mai sus citată, spune și el că R. „a îndemnat și pe Alecsandri să se ocupe cu strângerea și publicarea operelor populare”.

Izvorul acestor informațiuni nu ni se comunică. Poate că pe la 1880—1890 ele circulau între cunoscătorii problemelor de literatură populară românească.

Să încercăm a aduce lamuriri, completând pe cele din 1901 din studiul despre Al. Russo.

Am scos mai sus în evidență că în „Piatra Teiului” (1839), R. citează în traducere franceză 4 versuri privitoare la haiducul Ion Chetaru. O baladă cu acest subiect nu se găsește în colecția Alecsandri, prima ediție. Într’ă doua ediție apare o doină, dar fără versurile reproduse de R.

În „Studii Naționale” (1840), R. relatează o anecdotă despre acest haiduc (v. mai departe, pag. 13—15), reproducând și versurile din „Piatra Teiului” (date aici în românește, ca și toată scrierea, de V. Alecsandri). Anecdota se sfârșește cu unele informațiuni și constatări, pe care le vom găsi și la Alecsandri. Russo zice: „Banda aceasta fu prinsă peste câteva luni. Unul din ei primi să devie calău, pentru ca să scape de moarte, însă el era țigan. Românul se face ispravnic, se face judecător, dar calău niciodată”. Alecsandri spune și el la 1866 „...el fu spânzurat în câmpul dela Frumoasa de însuși tovarășul său Gavril buzatul, țigan de soiu, care primi a se face calău, pentru ca să-și scape vieața. Aci e locul să facem o observație, că niciodată un Român nu s’a dat la trista meserie de calău”.

În 1846, R. cunoștea balada „Păunașul Codrilor” (Conv. Lit., an. XXXV, 1901, pag. 669), pe care V. Al. o publică în 1849 în ziarul Bucovina.

În studiul „Poezia Populară”, scris de sigur între 1846—1848 (deși publicat abia în 1868), R. atrage atențiunea asupra unor imagini și versuri frumoase

populare în termeni pe care-i găsim mai târziu și la Alecsandri. 1) Russo zice: „Nu poți să nu admiri calul lui Codreanu, care, când fugea, văile se limpezea”. Alecsandri relievă aceste două versuri: „Astfel murgul meu fugea || Văile se limpezea” și adaugă imediat: „Imagină minunată de repezimea calului” (pag. 93, nota 5, ed. 1866). 2) La R. găsim scoase în evidență versurile: „Așterne-te drumului || Ca și iarba câmpului || La suflarea vântului”, precedate de această observațiune: „Nu poți să stai nesimțitor la auzul armoniei limbii poporului, când Toma Alimoș, zice murgului său”. Alecsandri relevă și el exact aceleași versuri și urmează cu această observațiune: „In toate baladele unde se pomenește de alergari de cai, poezii poporului se întrec în imagini de o sublimă frumusețe” (pag. 76, nota 5, ed. 1866).

La R. găsim balada Ghimiciu. La Alecsandri din prima edițiune n'o găsim, dar o găsim în cea de a doua.

R. a influențat pe V. Al. și în modul de a grupa poeziile populare. În „Poezia Populară”, el le grupează în: 1) Cântece bătrânești, 2) Cântece de frunză, 3) doine și 4) hore. Alecsandri le-a grupat și el la început tot în patru categorii: 1) Cântece bătrânești (balade), 2) Doine sau cântece de dor, 3) Cântece haiducești sau de codru, 4) Hore sau cântece de joc (în Zimbrul, 1851 din 25 Ianuarie, pag. 210). Dar peste 15 ani (1866) a redus grupările la 3, desființând cântecele haiducești: 1) Cântece bătrânești sau balade, 2) Doine, 3) Hore, — nu mai sta acum sub influența prietenului sau, mort din 1859.

Alecsandri a recunoscut ca R. l-a ajutat în alegerea Poeziilor Populare (prefața ed. II), dar socotim că a recunoscut prea puțin. Deși prieten bun cu R., i-a lăsat în umbră activitatea-i în această privință, deși s'a luptat barbătește să-i apere dreptul

de autor asupra Cântării României. Caracteristice, în această privință, sunt trei fapte: 1) La 2 August 1863, Al. trimite dela Iași la București lui Al. Odobescu manuscriptul operelor „Le Pierre du tilleul” și „Soveja”, ca acesta să le traducă și să le publice în Revista Română, iar la 14 Septembrie 1863, în același scop, „Jassy et ses habitants” și sfârșitul Cugetărilor, netipărit în România Literară (1855), din cauza dispariției acesteia (textul Cugetărilor era românesc și nu mai trebuia tradus). Odobescu a publicat fragmentul din Cugetări, a tradus și a tipărit Soveja, dar n'a mai avut vreme să mai traducă și să mai tipărească și pe celelalte, fiindcă și revista sa și-a încetat apariția. Dar de ce Alecsandri n'a trimis și manuscriptul bucății „Le rocher du corbeau” și l-a trimis, în schimb, ziarului francez La voix de la Roumanie? De ce n'a trimis și manuscriptul studiului Poezia Populară? (Scrisorile către Odobescu se află reproduse în studiul despre Al. R. al comentatorului ediției de față). Bănuim că dintr'o considerațiune tot în legătură cu rolul lui R. în desegroparea poeziei populare. Bucata Le rocher du corbeau spunea la urmă — cum am mai relevat — că autorul se întorsese din excursie și cu o culegere de doine, deci era preocupat de astfel de chestiuni; iar studiul „Poezia Populară” îl arată, pe același autor, un serios cunoscător al problemei.

2) De ce tocmai în 1868 a publicat V. Al. acest studiu? Fiindcă ținuse să-i apară și ediția II-a din colecția sa, a cărei însemnătate ar fi fost mult slăbită de apariția anterioară a studiului lui R. De altfel, tot în acel an, Al. traduce și „Le rocher du corbeau” și-l trimite odată cu „Poezia Populară” aceleiași reviste, Foiaia Soc. din Bucovina, însoțindu-le de o scrisoare, unde, e adevărat, recunoaște ajutorul dat de R., deși primise mai mult decât ajutor: „Acest

amic al meu care mi-a ajutat la culegerea poeziilor populare“.

3) De ce în prima ediție, Al. n'a adnotat poeziile și de ce adnotările din ediția II-a seamănă deoseori prea mult cu observațiunile făcute de R. în studiul despre Poezia Populară? Fiindcă până la 1852—53, data primei edițiuni, n'a dispus de manuscrisurile lui Russo care conțineau acele observațiuni.

Are dreptate Ov. Densusianu, când spune la capitolul despre R. în „Istoria literaturii moderne“: „Meritul lui în această privință i-a fost numai în parte recunoscut de Al... Colaborarea lui R. este mult mai mare decât rezultă din informațiile date de Al. Multe din poeziile culese de R. se găsesc în variata colecțiune a lui Al.“.

În studiul consacrat lui Al. Russo, comentatorul ediției de față propunea ca numele scriitorului să fie asociat cu al lui Alecsandri, când e vorba de culegerea și adnotarea poeziilor populare, iar colecțiunea cunoscută numai sub numele poetului s'o denumim „Colecția Russo-Alecsandri“. Propunerea își are, cred, locul și acum.

Textul Comentatorul edițiunii de față a publicat de mult Soveja în Biblioteca pentru „Sovejel“. toți. Cum de atunci s'a retipărit fără controlul său, atrage aci atențiunea asupra numeroaselor deosebiri de text, dintre care unele destul de grave, pentru a fi ținute în seamă la o nouă retipărire:

Textul lui Russo în traducerea lui Al. Odobescu.

Textul din Biblioteca pentru toți

secvestrat

secfestrat

cu

ca

ar putea crede cineva că mă aflu în Siberia, cu atât mai mult în Siberia, cu cât...

ar putea crede cineva că mă aflu în Siberia, cu cât...

nevoile

puterile

primblu	plimb
oricărui	fiecărui
De aceea nu <i>pot crede</i> că cei de seama mea au scris	De aceea nu cei de seama mea au scris
actori	eroi
Primesc <i>dimineața vizita</i>	primesc vizita
știu <i>tarăși</i> că	știu că
censură, <i>știu în sfârșit că legea e dreaptă și că acolo unde se află</i> impusă	censură, impusă.
răzvrătești	răscolești
acestea	aceasta
domniei tale	dumitale
paveul	parcul
cuartal	suburbie
pentru <i>comploturi de romanș,</i> <i>pentru</i> mari măsuri	pentru mari măsuri
ca s'ajungă <i>mai curând</i> la culcuș	ca s'ajungă la culcuș
cârmuitori	prefecți
la <i>terniceri</i> la cazaci	la cazaci
cu <i>vreo</i> câteva zile	cu câteva zile
socoteala	seama
uniformitatea	conformitatea
otcupului	stăpânului
<i>cu curiozitate, sau ca pre o cu- rlozitate.</i> Nu știu	cu curiozitate. Nu știu
era și glumeț <i>bătrânul.</i> Am uitat	era și glumeț. Am uitat
neguțători	negustori
la	de

sburlise
vornic
s'aprinză
domniata
căpitanul și ceata lui, *dar era
voinic om căpitanul, și întmos
tare!*
dejunăm
Verzii
Aci
privește-l *la față* și 'ntreabă-l
de viață
are cu ce mă reclama
ofisul domnesc
ispășania
mi-i urît, *Au venit ceva vizite;*
mi-e urît și de dânsule
mai dau
alt cuvânt
parabolă orientală *de însemnat*
i se *cam* vede știrbenia
simplitate
ca să *să poflească pe nimeni la
masă la dânsul, fără ca să mai
vada vreun om*
nesupunere
d'a-sila
untrofițer
oameni

slăbise
niine
s'aducă
dumneata
căpitanul și ceata lui
mâncăm
Verdea
Mi
privește-l și 'ntreabă-l de viață
avem ce mai reclama
a fișul domnesc
ispășirea
mi-i urît și de dânsule.
iveală
pretext
parabolă orientală
i se vede știrbenia
simpatie
ca să mai vadă vreun om
nerușinare
deosebire
subofițer
Români

ca s'arunc o privire
două săptămâni
obidit
mi-a

*și până atunci eu o să mă așez
pe sofa, ca să-ți ascult istoria*

deteră
mamă
niște taraci
cufundă

*se jucau pe scenă tainele sau
misterele*

ca să privesc
zece — cinsprezece zile
obosit
nu a

s'ascult istoria
dădură
tulpină
țăruși
înfundă

se jucau misterele

**Limba scrierilor
postume.**

Bucățile Poezia Populară, Studiile Naționale, Stânca Corbului, Decabal și Ștefan cel Mare, Palatul lui Duca-Vodă au fost traduse de V. Alecsandri. Limba lor se datorește deci acestuia.

Bucata Ofițeri francezi în Moldova e o traducere făcută chiar din franțuzește.

Soveja a fost tradusa de Al. Odobescu. Acestuia îi revine deci limba scrierii.

Piatra Teiului, Iașii și locuitorii săi s'au tradus de M. Sadoveanu. Limba sa o regasim aici.

Petre V. Haneș

POEZIA POPORALĂ

I.

Datinele, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbii noastre, de nașterea naționalității române, de plăcerile naturii cu care este înzestrat poporul și de luptele ce le-au susținut coloniile romane pân'a nu se priface în locuitorii de astăzi ai vechei Dacie.

Intre diferitele neamuri răspândite pe malurile Dunării, niciunul nu are, ca neamul românesc, o poezie populară atât de frumoasă și atât de originală, atât de variată și atât de strâns unită cu suvenirile anticității.

Născut din sânge meridional, strămutat de sub un soare fierbinte într'o țară nouă, neamul român a păstrat o închipuire fecundă, vie, grațioasă, o agerime de spirit, care se traduce în mii de cugetări fine și înțelepte, o simțire adâncă de dragoste pentru natură și o limbă armonioasă, care exprimă cu gingășie și tot odată cu energie toate aspirările sufletului, toate iscodirile minții.

Să luăm de exemplu aceste versuri dintr'o baladă:

Vieaja omului
Floarea câmpului
Câte flori p'acest pământ
Toate se duc la mormânt;

Insă floarea lacului
Stă la ușa raiului
De judecă florile
Ce-au făcut miroasele?

Mult am cercetă în literaturile cele mai înaintate și în operele poeților celor mai eminenti, fără a găsi o idee atât de minunată și așa de frumos zisă. O asemenea idee este rezumatul cumiinței omenеști, relevarea simțului de nemurire, exprimat prin glasul poporului. *Vox populi, vox Dei!*

II.

Poezia populară este întâia fază a civilizației unui neam, ce se trezește la lumina vieții; iar când acest neam cade din vechia sa civilizație, poezia populară devine *paladium* al limbii și al obiceiurilor strămoșești. Pentru noi, ea este și o fază și un paladium.

De vom deschide pe Virgil și pe Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi. Virgil, istoricul didactic și poetic al vieții agricole, autorul *Georgicelor*, descrie însăși viața câmpenească a Românilor de astăzi. Ovid este izvorul credințelor mitologice ce sunt răspândite între noi prin povești și tradiții. În ele găsim, ca și în gura poporului nostru, fete și flăcăi schimbați în brazi, în păuni, în dafini, dobitoace care grăiesc, păsări măestre etc. etc.

Pe lângă acești doi creatori de poezie antică s'au adăogit un al treilea poet, *păstoriul* câmpiilor și al munților noștri, care a produs cea mai frumoasă epopoeie păstorească din lume: *Miorița*. Insuși Virgil și Ovid s'ar fi mândrit cu drept cuvânt, dacă ar fi compus această minune poetică.

III.

Poporul e un mare neolog, când îi face trebuință; el răstoarnă sistemele învățaților, când ele nu sunt întemeiate pe logică, și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia. El cată a cuprinde în puține cuvinte o lume de

idei, fiind vorba lungă sărăcia omului, adică sărăcia gândului; prin urmare tocmai în forma frazelor lui descoperim rudirea limbii noastre cu limba latină.

Poporul înparte poeziile sale în *cântice bătrânești*, în *cântice de frunză*, în *doine și hore*.

Cele mai multe balade, ce le-avem, datează de la secolii XVI, XVII și XVIII, precum: Toma Alimoș, Gruia Grozovan, Codreanul, Ghimiciu, Novac, etc.

Societatea de pe atunci era războinică; toți oamenii erau înarmați și în picioare, toate ideile pornite spre luptă cu dușmanii țării. Principatele noastre de-abia știau că au tractate cu țările vecine; lovirile erau zilnice când cu Leșii, când cu Ungurii, când cu Tătarii, când cu Turcii și, ce e mai trist, când chiar cu Români. Arăturile se făceau cu o mână pe coarnele plugului și cu una pe pală, căci Tatarul sta la pândă în marginea țării. Când Tatarul prăda în țară, Românul găsea cu drept să-și întoarcă paguba cu dobândă; așa el era mai mult prin Bugeac, decât pe acasă.

Cânticele bătrânești adevăresc cronicile, însă cânticele au un ce care te mișcă până'n suflet; nu poți sta în neumire, când auzi pe Gruia Grozovan zicând:

Alei! tu Ghiral bătrân,
Lasă cel hamger la sân,
Că eu sunt pulu de Român
Și nu-mi pasă de păgân!

Nu poți să nu admiri calul lui Codrean, care când fugea: *văile se limpezea!*

Nu poți să stai nesimțitor în auzul armoniei limbii poporului, când Toma Alimoș zice murgului său:

Așterne-te drumului
Ca și iarba câmpului
La suflarea vântului!

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde Românul intra în doi ca în doisprezece și unde hanul Tatarilor trimitea *jalobă* către domnii Moldovei cu rugăminte ca să poruncească Grozovenilor de pe atuncia *de a nu le mai opri calea, când se întorceau cu pradă din Țara leșească!*

Însă roata norocului se întoarce! Starea Principatelor se schimbă; neatârarea lor piere; poporul suferă, vitejia lui amortește și trece dela gloate la cete, dela cete la indivizi, și prin urmare baladele strămoșilor sunt înlocuite prin *cântece de frunză, cântece hoșești*.

IV.

Poezia poporală este nu numai expresia cea mai vie a caracterului național, dar ea aruncă și o lumină asupra comerțului din timpurile trecute:

Măculița tot mă 'ntrebă,
Care muncă mi-i mai draga?
Un cal bun de călărie
Și arme de Veneție.

Nici Miron, nici Neculcea, nici Ureche în cronicile lor nu pomenesc de comerțul Venețienilor și al Genovezilor cu țările noastre; însă cântecul poporal îndeplinește acea lacună cu două cuvinte.

El asemenea arată dragostea nemărginită a Românului pentru frumusețile naturii, ca o moștenire virgiliană:

Primă-vară, mama noastră,
la zăpada de pe croastă,
larba verde să mai crească
Sufletu-mi să-mi răcorească;
Să-mi aud ceriul tunând,
Să mai văd turme păscând! etc.

Este dar nevoie de a mai analiza simțirea exprimată în aceste rânduri și poetica lor frumusețe?

Este oare vreo introducere mai minunată în literatura modernă, un tablou mai omeric decât această strofă care începe un vechiu cântec haiducesc?

Sub poale de codru verde
O zare de foc se vede,
Și 'mprejurul focului
Stau haiducii codrului!... etc.

Este mai simplă, mai colorată, mai frumoasă descriere decât aceasta din balada Badiului?

Pe luciul Dunării
La scursurile Gârlii,
La colitura mării,
Ian, mări, că mi-și venea...
Un caic lung, șinuit,
Pe dinuntru poleiț,
Cu postav verde 'nvălit
Și 'n caic ședea lungit
Taiteturul Frâncilor,
Macelariul Turcilor!... etc.

Poezia populară se mai deosebește și printr'o cunoștință psihologică, care denotă spiritul observator al poporului.

De voiește să arate cochetăria femeiască, cântecul zice:

Putca trece și zâmbeste
Și-a mă zari nu voieș e, etc.

În balada Păunașul Codrului, femeia privind lupta pe moarte a doi voinici, care o iubesc, zice cu mândrie:

Din doi care-a birui
Eu cu dânsul m'oiu iubi,
Barbațel voios mi-a fi, etc.

La notițele prețioase despre relațiile (referințele) noastre politice și comerciale, poezia populară

mai adaugă o largă prescriere de starea morală, de obiceiurile vieții intime și de organizarea socială a Principatelor; prin urmare poezia poporală trebuie să fie obiectul studiilor noastre serioase, dacă vrem să aflăm cine am fost și cine suntem.

V.

Albia literaturii noastre e atât de îngustă, că, de-aș zice că nici o scriere nouă nu posedă condițiile unei scrieri nemuritoare, aș zice un adevăr supărător pentru tagma literaților, și adevărul, de când lumea, umblă cu capul spart, însă mărturisesc că privind babilonia lingvistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorul nostru literar și mă mângâiu numai cu credința că acest viitor își va găsi loc de scăpare în poezia poporală!

Îmi închipuesc că sunt un străin venit în Moldova sau în Valahia, cu dorința de a studia istoria, datinele, natura și geniul neamului românesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărți scrise în felurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistică, etc.

Deschid o carte istorică, și văd în ea nume, date, pomeniri de războaie, însă nicio idee de mișcare socială, de instituturi, de gradul civilizației diferitelor epoce. Nemulțămît mă duc să vizitez monumentele, dar nu voiu descoperi un vestigiu¹ din lumea trecută: monumentele lipsesc! Mă întorc deci la limba și la literatura de astăzi!. Aicia mă cuprind fiori de ghiață!

Gramaticile îmi par niște seci disertațiuni de lingvistică latină, franceză, italiană... însă nu adevărate gramatici românești.

Cercetez literatura și dau de o amestecătură indigestă de limbile neolatine, de o sumă de idei luate fără niciun sistem dela străini, și prin urmare nu-i găseșc niciun caracter original.

¹. urmă.

Unde este dar românismul? Unde să-l caut, pentru ca să-mi fac o idee exactă de geniul român?

Din întâmplare mă primblu într'o zi printr'un iarmaroc, și deodată mă cred în altă lume. Văd oameni și haine ce nu văzusem în orașe; aud o limbă armonioasă, pitorească și cu totul străină de jargonul cărților. De unde eram la îndoială dacă Românii sunt o nație sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algerie franco-italiano-grecescă, încep a întrevădea adevărul.

Iată un om cu fizionomia veselă. El intră într'o colibă de frunze, scoate de sub suman un instrument, ce-i zice *lăută*, și se pune a cânta. Mulțime de oameni se îndeasă împrejurul lui și îl ascultă cu dragoste, căci el zice balade strămoșești!... Ochii mi se deschid; o naționalitate întreagă se desvălește în graiul, în hainele, în tipul antic, în cântecele acelor oameni.

Lăutarul cântă:

Pe câmpul Tinechiei,
Pe zarele câmpiei,
Răsărit-au florile
Odata cu zorile?
N'au rasarit florile,
Și-au scos badea oile
De-au implut văile... etc.

Și dinaintea mea se desfășură un tablou care mă încântă; mai pe urmă lăutarul, vrând să mă aducă în extaz, începe balada Mioriței:

Pe-un picior de plaiu
Pe gură de raiu,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miel
Cu trei ciobăneli... etc.

Și când el sfârșește, toată nedumerirea s'a șters din minte-mi; rămân convins de naționalitatea română, de geniul român, de adevărata literatură română.

Înțeleg dragostea Românului pentru țara lui; îl înțeleg de ce zice el:

In neagra străinătate
Dorul m'apucă de spate.

Înțeleg puterea legăturilor de familie, când el suspină în modul cel mai poetic:

Bate vântul printre brazi
Și-mi aduce dor de frați;
Bate vântul printre flori,
Imi dă dor dela surori;
Bate vântul printre munți
Imi dă dor dela părinți... etc.

Iată poezie! Iată adevărata literatură, de care se pot mândri Românii!

Fie forma versurilor uneori defectuoasă, ele îmi par mie poleite cu razele geniului. Privighetoarea nu e frumoasă, dar cântecul ei este din raiu.

STUDII NAȚIONALE.

(1 8 4 0)

Toate națiile în decădere sau în stare încă necultă au avut și au hoți pe care poezii și romanțierii¹ îi idealizează. Spania, Sicilia, Italia, Calabria sunt chiar astăzi cutrierate de bande înarmate, ce se țin la drumuri, viețuiesc în codri și sunt groaza călătorilor. Grecia au avut *clefții* săi, care, sub pretext de a se răzbuna asupra Turcilor, trăiau mai mult din jafurile făcute asupra creștinilor, și însă numele de *cleft* este sinonim cu numele de *brav*.

De unde vine această influență magnetică, pe care o simțim când se pomenește de acei oameni ieșiți din calea dreaptă? Pentru ce suntem dispuși a da simpatiile noastre acelor prizoniți de asprimea legilor? Ne place oare traiul lor svânturat? Am vrea, ca dâșii, să dormim prin păduri cu capul răzimat de rădăcina unui stejar, cu mâna pe oțelele pistoalelor? Am vrea să stăm de pândă pe vârful unei stânce, să ne expunem zilele neconținut la trude, la pericole, la lupte? Ne încântă ideia unui om ce are curajul a se revolta în contra soțietății întregi și a o combate cu singurele lui mijloace, sau în sfârșit există în sufletul nostru un glas tainic, care îndeamnă a lua partea celui mai slab în contra celui mai tare?

Oricum să fie, popoarele au o admirare plină de dragoste pentru unii hoți și chiar un cult pentru vitejiile lor, căci tot curagiul națiilor căzute se concentrează în acei oameni energici.

1. romancierii.

Unii din aceștia au fost împinși în calea hoșiei prin vreo nedreptate, de care ei au voit să-și răz-bune. Alții au fost conduși de spiritul lor neastâm-părat, de natura lor activă, alții de farmecul codru-lui care îl atrage pe Român cu o putere neînvinsă. Cine știe dacă, născându-se în alte timpuri, în alte locuri și în alte condiții, ei n'ar fi ajuns oameni însemnați prin fapte mărețe!

Moldova are și ea analele sale, scrise pe frunzele codrilor; și ea are eroii săi de drumul mare, ale cărora balade sunt *cu drag* cântate de popor, căci poporul vede în ei pe niște apărători meniți a res-tabili cumpăna dreptății.

Țara Muntenească (*numită astfel în glumă, căci cea mai mare parte din ea nu este decât un șes*) au avut asemenea hoși înfrățiți cu poporul. La anul 1830 a fost prins și executat în București unul din ei. Lume multă asista la acel crunt spectacol, iar când drama fu săvârșită pentru satisfacerea soțietății, un țăran se puse în genunchi lângă trupul mortului și începu a plânge amar.

— „Ce ai?” îl întrebară cei care-l încungiurară.

— Ce să am? Mă doare sufletul, căci acesta mi-a fost binefăcătorul meu.

— Cum?

— Acum e o lună, îmi aram ogorul; unul din boi căzu mort de osteneală și de căldură!... Incepui a-mi smulge părul de desnădăjduire, când omul ăsta, Dumnezeu să-i ierte păcatele, îmi zise: „Ține, sărmane, și nu te mai căina¹; cumpără-ți alt bou...” și îmi dete 12 galbeni fără a aștepta măcar să-i mulțămesc².

6 3 9

1. plânge, văita.

2. A se vedea Alecsandri, poezia „Groază”.

Faptul că și aici R. se ocupă de haiducul Groază ar putea fi un indiciu mai mult că i se poate atribui și scrierea Groază haiducul (volumul *Scierii*, tot în colecția de față).

Ori fi vreo patruzeci de ani, de când o bandă de trei hoți vestiți domnia Moldova; pe atunci nu exista poliție, și comunicațiile între ținuturi erau foarte grele, prin urmare acel triumvirat prăda țara în ziua mare fără grijă de puteri. El era compus de Bujor și de doi boieri din cele mai întâi familii!

Prinși în sfârșit de arnăuții hătmăniei¹, Bujor, *mojicul*², fu spânzurat, iar nobilii, privilegiați până 'n momentul morții, fură descăpățânați³ în câmpul Copoului. Cu toate acestea cronica pretinde că doctorul Gall ar fi cumpărat scump capul lui Bujor pentru ca să-l studieze, și că n'a dat nici o lețcaie⁴ pe tidvele boierești.

Acest Bujor și-a primblat vitejia prin Valahia, prin Bucovina și prin Basarabia fără frică de catane⁵ sau de cazaci, iar când se arăta în Moldova poporul zicea:

S'a ivit Bujor în țară..
Pe ciocoi mi-i bagă 'n fiară, etc.

Și atunci boierii mergeau cu câte doi, trei arnăuți plini de arme din cap până'n picioare.

Cuconul A... ducându-se la Bacău cu nevasta d-sale, care dormea în trăsură, se văzu deodată oprit în mijlocul drumului. Bujor cu șase tovarăși îi aținea calea.

Arnăutul de pe capră vru să se posomorască, însă nu-i dete vreme unul din hoți, căci îl smunci de sus și-l culcă în țărână sub genunchiul său.

— „Ce vreți?” întrebă boierul.

— Ca să știi ce vrem, cucoane, află că eu sunt Bujor.

1. administrației militare.

2. om de jos, de rând.

3. li s'au tăiat capetele.

4. niciun ban cât de mic.

5. soldați.

- Bujor?
- Bujor!
- „Am înțeles”, adăugi boierul. „Iată punga, însă vă rog să nu-mi treziți nevasta”.
- N'ai grijă, noi nu spăriem femeile... Câți galbeni ai cu d-ta?
- 150.
- Numai?
- Numai!
- Cu zimți?
- Impărătești.
- Prea bine... Mulțămesc... Unde mergi?
- La Bacău.
- Să spui ispravnicului închinăciuni¹ din partea mea. Hai, incalecă, flăcău, și călătorie bună. Surugiul de cuvânt² se asvârli pe cal; arnăutul se acăță pe capră cu sprâncenele posomorite și boierul răsufală mai ușor.
- „Stați”, răcni Bujor...
- „Ce mai este”, întrebă boieriul îngrijat.
- M'am răsgândit, că poate să ai nevoie de parale la drum; iată zece galbeni dela mine.
- Zicând acestea, Bujor aruncă galbenii în trăsură. Căii plecară cu fuga, iar cucoana, trezindu-se și văzând monedele de aur împrăștiate pe perne, începu a râde întrebând dacă a căzut vreo ploaie cu bani, în vreme cât dormise.
- „Da”³, răspunse bărbatul ei; „mi-au căzut din senin niște Bujori de gălbănași”.

Lăutarii țigani, ca vechii rapsozi, cântă poporului baladele sale strămoșești pe un ritm monoton și melancolic. Poporul le ascultă din copilărie până la

1. salutări.

2. numai decât.

3. în text „dar”.

adânci bătrânețe, fără a se sătura de ele, precum nu se satură de apa limpede a izvoarelor, căci poezia e pentru dânsul o apă răcoritoare, care-i îndulcește inima.

Care sunt însă autorii acelor balade? Poporul însuși, poporul întreg!... De aceea poezia lui cuprinde atâtea frumuseți, care încântă și minunează auzul. Un singur om nu ar avea o comoară așa de bogată în imagini poetice, în idei mărețe, în simțiri duioase.

Câte odată se întâmplă ca hoții să fie și poeți; ei atunci își fac cântecul după plac și îl răspândesc în țară prin gurile lăutarilor. Ioan Petrariul din ținutul Neamțului a compus însuși balada lui cu câțva timp înainte de a muri:

Cine trece lunca mare?
Ioan Petrariul călare
Cu celmaua despre soare...
Cu trei rânduri de pistoale... etc.

La anul 1834, o brișcă înhămată cu trei cai venea despre Siret către pădurea Strungei. În brișcă se vedea un om cărunt, desbrăcat de surtuc și cu toate acestea aburit de căldura atmosferei: el era maiorul Bacinschi.

Maiorul Bacinschi a fost un tip în societatea noastră, însă un tip original și plăcut. Polon de naștere, el fusese de tânăr înrolat în oastea rusească, făcuse campaniile Franței¹ și ale Italiei sub comanda lui Suvarov, și la 1834, după încheierea păcii între Turcia și Rusia, el se așează la Moldova în calitate de staroste rus.

Câțiva ani mai în urmă, maiorul fu numit șeful corpului pompierilor, pe care-l organizează prea bine. Cine nu-și aduce aminte de maiorul Bacinschi alergând la foc, când călare pe calul său roib, când călare pe o saca, când în uniformă, când în halat,

1. în text „Franciei“.

după cum îl apuca vremea. Adevărul este că pompierii noștri făceau minuni sub direcția lui.

Maiorul Bacinschi era un *bon vivant*, și avea un bogat repertoriu de anecdote variate, pe care le povestea într'o limbă moldo-ruso-leșească de multă originalitate. Toți îl iubeau în societatea Iașilor și toți voiau să-l aibă la petrecerile lor, căci el aducea pretutindene acea veselie plăcută ce izvorăște dintr'o inimă bună.

Ajungând în deal la Strungă, maiorul se opri puțin ca să se răsufle cail și privi cu mulțămire întinsa panoramă, ce se desfășura sub ochii lui! „*Precrasnai!*” zise el după obiceiul său, și lăsând brișca pe deal, începu a coborî singur în vale cu pușca în mână. Păsările ciripeau în umbra copacilor; cimbrii răspândeau în aer un miros plăcut, însă soarele era nesuferit; maiorul se puse jos sub un tufan de măcieș, așteptând ca să vie trăsura. Deodată tufarul se deschide și dete drumul la vr'o 12 indivizi, care înconjurară pe vechiul militariu.

— „Domnule!” îi zise unul din ei, „nu cumva se întâmplă să ai vreo pungă de prisos?”

— „Șto?” întrebă maiorul.

— A! ești Rus? *No davai rubla*, căpitane!

Maiorul înțelese și scoase din buzunar vr'o câțiva sorocoveți.

— „Par'că ai și un ceasornic”, observă hoțul... „adu-l încoace... Nu-i vr'un lucru... o ceapă... al meu e mai boieresc”. Hoțul scoase din sân un *breguet* de aur.

— „Vrei să schimbi cu mine?” întrebă maiorul.

Hoții începură a râde, iar căpitanul lor zise:

— Ești maiorul Bacinschi, te cunosc eu dela Iași... ai scăpat de foc casa unui neam al meu din Păcurari. Na-ți o carboavă de drum.

— Dar cine ești d-ta?

— Eu sunt Ion Petrariul!

— A, *precrasnai!* D-ta hoț, dar om cinstit!

Banda aceasta fu prinsă peste câteva luni. Unul din ei primi să devie călău, pentru ca să scape de moarte, însă el era Țigan!

Românul se face hoț, se face ispravnic, se face judecător, dar călău niciodată!¹

1. Despre maiorul Bacinschi a mai vorbit R. și în bucata Holera dar indicându-l numai cu inițiala (v. volumul *Scrtleri*, tot în colecția de față).

DECEBAL ȘI ȘTEFAN CEL MARE STUDIU ISTORIC

Strălucite și mult mărețe figuri sunt ale acestor doi eroi în cadrul istoric al Daciei vechi și al noiei Dacie! Inchipuirea se pierde în sbor, când cearcă a se urca până la înălțimea lor, și însă numele unuia dintre acești bărbați legendari este în toate gurile, pe când celălalt este acoperit cu vălul uitării.

Fanatismul patriotic și ignoranța atribue lui Ștefan tot ce i se pare minunat, tot ce-i este necunoscut: orice zădire veche, un pod de piatră dărâmat, o movilă de pământ rădicată în mijlocul unui șes întins, o ruină de cetate, biserici, schituri etc... tot zice Românul, e făcut de Ștefan Vodă.

Dar istoria este mai nepărtinitoare; ea ne arată imaginea maiestooasă a lui Decebal strângând cu o mână rana deschisă în pieptul său și cu cealaltă chemând popoarele în contra poporului-rege.

Ștefan e un luceafăr luminos; Decebal este un soare întunecit; însă umbra lui Decebal se întinde mai departe decât lumina lui Ștefan.

Ștefan este un om gigantic ce împle ochii; Decebal se înalță în zarea trecutului ca o zeităte nevăzută și neînțeleasă.

Și unul și altul au avut același țel, aceeași idee sublimă: neatârarea patriei lor! Amândoi sunt eroi, însă Ștefan un erou mai local, un erou moldovan, când Decebal este eroul lumii!

În vălmășagul secolelor trecute nu e rar de a vedea unele staturi¹ mici susținându-se și mărindu-

1. state.

se chiar prin ajutorul politicii. Astfel Ștefan, amenințat din toate părțile de hoardele sălbatice ale Tatarilor și de nenumeratele fiare asiatice ce năvăliseră în Europa la glasul lui Mahomet al II-lea și al lui Baiazid, poreclit *Fulgerul*; atacat fără răgaz de Leși¹ și de Unguri, sub pretext de oarecare drepturi fictive, Ștefan, zic, se opuse dușmanilor când cu puterea, când cu dibăcia unei ingenioase diplomații. El se uni cu Leșii ca să bată pe Unguri, cu Ungurii ca să alunge pe Leși și cu amândouă aceste neamuri ca să reziste Turcilor.

Înțelept, viteaz, neadormit, el izbuti a face dintr'o țară de păstori o țară de războinici spăimântători, și, cu singurele lui mijloace, el fulgeră pe Baiazid *Fulgerul*, combătu cu succes pe Matiaș Corvinul, smulgându-i o parte din Ardeal, mătură Leșii de pe pământul românesc luând Podolia și Pocuția și puse stăpânire pe șesurile goale ale Bugeacului și chiar pe o parte din câmpiile Valahiei (Țării Românești).

În mijlocul tăcerii de moarte în care lumea era cufundată pe timpul lui August, se vede rădicându-se deodată în fața imperiului roman un om nou și un popor nou, pe care vechii cetățeni ai Romei îi numea barbari.

Însă șeful barbar se numește Decebal. El are o inimă ce ar putea cuprinde lumea întreagă, el se sprijinește cu mândrie pe arcu libertății. Popoarele stau în mirare cu ochii țintiți asupra acestui barbar care se măsură cu împăratul, găsindu-se deopotrivă cu dânsul, și care umilește Roma silind-o să-i plătească tribut. Domițian Dacicul, Particul etc., seacă comorile sale, ca să cumpere pacea dela Decebal, însă Decebal sgâlțâe puternic colosul roman, fără a-l putea răsturna; el combate cu

1. Poloni.

neîncetare influența romană, mărirea romană, domnirea romană și în fine cade glorios sub brațul divului¹ Traian.

Moartea lui este ultimul sacrificiu ce-l face poporului său: el se ucide pe ruinele patriei sale!

Decebal e ca stelele acelea călătoare ce se zăresc pe cer, fără a se ști de unde vin și unde se duc. Necunoscuți pe lume, el și poporul său, până în momentul când încep lupta cu Roma, ei dispar în curând și de abia numele lor rămâne înscris în unele pagini de ale lui Tacit.

Ștefan și Decebal au fost oameni de aceia care nu au nici strămoși, nici moșteni.

Decebal mort, Dacia cade, fecioară încă, în trista condiție de provincă² depărtată. Ștefan coborât în mormânt, Moldova, pe care el o rădicase la culme, se întunecă încet, încet, pierde rangul său, drepturile sale, hotarele sale cele vechi și nu mai conservă decât numele său și suvenirile Domnului Ștefan.

Remarcabilă asemănare de destinuri ale țării la două epoce atât de depărtate, după moartea acestor doi oameni!

Ștefan și Decebal au lăsat testamenturi patriotice. Testamentul lui Decebal a fost moartea lui... Ștefan, prevăzând moartea ce amerință³ patria sa, a dictat cu limbă de moarte povățuirii izvorite din durerea inimii și din luciditatea cugetării celei mai înalte,

După unsprezece secole, Ștefan a rădicat spada sângeroasă care căzuse din mâna lui Decebal. Cine oare va fi chemat a rădica spada purtată cu atâta glorie de Ștefan cel mare?

Și când?...

1. dumnezeescului.

2. provincie.

3. amenință.

PIATRA TEIULUI LEGENDĂ

— Fragment dintr'o călătorie în Munții Moldovei —

I.

Mulți dintre compatrioții noștri s'au dus, se duc și se vor mai duce poate în străinătate. Călătoria e un lucru frumos și bun, care ne desvăluie, cu mult mai bine decât cărțile, vieța intimă a civilizațiilor. Puțini sunt care să nu fi măsurat geometricește lungimea Praterului, dela cea din urmă casă de pe Jägerzeile până la rotondă; care, oricât de încăpățânat le-ar fi fost tactul lor muzical, să nu fi simțit fără voie piciorul lor drept bătând măsura, pe când ascultau pe Wasser-glanz, pe-o frumoasă lună plină, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leagănă într'o ușoară somnie bătrâna și molateca Vienă.

Foarte mulți dintre tinerii noștri, întorși la căminul părintesc, vorbesc despre întâmplările pe care Italia le-a semănat în calea lor și amintirile acestea sunt ca o palidă răsfrângere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n'are la îndemână o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneția, un ceas de dragoste la Florența și o plimbare în golful Neapolului, în voia unei vele latine, care se leagănă capricios la lumina miilor de facile a voluptoasei cetăți, scânteind ca stelele atârinate de bolta cerească, electrizat de o mândră napolitană cu iubirea arzătoare ca un Sirocco din țara ei, cu ochii aruncând

flăcări, adese tot așa de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sfărâmurile și bucățile împrăștiate ale columnelor de marmură, ale fântânelor secate și ale arcurilor de triumf din intrata Romă! Cine nu și-a muiat mâna, plecat pe marginea luntrei, în limpedea undă a frumosului Lemn, cel cu contururi gingașe, ca gâtul unei lebede, cu vile răcoroase și vesele pe țărnițele-i ferice, a aceluia frumos Lemn care slujește de oglindă Muntelui Alb¹, ca unei bătrâne cochete, mare și poetic prin el însuși și mai mare de când, în entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: „Lacul meu e întâiul!”. Cine n'a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada dela Giessbach, cine n'a admirat și n'a descris un sfârșit de soare la Rhighi, cine n'a simțit *nimicnicia* omenirii și micimea omului în fața uriașilor Alpi cu piscuri de nea, cu brăul de verdeață întunecoasă, ca un simbol de nelămurit?

Mai mult, noi, oameni fericiți, abia răsăriți la fața pământului, ne-am dus să ne plimbăm trândăvia ori nefericirile până și prin pădurile feciorelnice ale Lumii-Nouă; și după ce am străbătut o parte a lumii, după ce am grămădit nume de orașe și atâtea poziții geografice, numai țara noastră nu ne-o cunoaștem, țara noastră care, după gazeta zilei, ar fi măsurând 500 de mile pătrate. De ce oare? Ca Moldovan ce mă aflu și pentru amorul meu propriu, n'aș vrea să fiu și eu cuprins în deslegarea problemei puse...

S'ar putea oare să fie cineva așa de nedrept și să spue ori să creadă că Moldova ar fi un ținut de stepă, în care soarele se trudește în zări fără sfârșit, în care verdeața slabă și pălită te întristează? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele, întunecoase, câmpenești, îmbogățite

¹ Mont Blanc.

Coperta manuscriptului „LA PIERRE DU TILLEUL“ (Ms. 311, din
biblioteca Academiei Române, fila 93).

A. Russo.

Fragments d'un voyage
dans la haute Moldavie
en 1839.

La Pierre du Tilleul -
légende montagnarde.

de Pierre de la
La Pierre de la A.

A. Russo
Fragments d'un voyage
dans la haute Moldavie
en 1839

La Pierre du Tilleul
légende montagnarde

de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu știu ce primitiv în prietenia colinelor ei, care te fac să-ți uiți viața cu necazurile-i de fiecare clipă și te adorm într'o blândă și mută admirare. Visare a sufletului, care-ți adoarme durerea sub un văl de uitare, găsești pe costișele-i singuratice, în fânașurile-i deșerte, în pădurile acelea care nu cântă decât pentru ele; din toate izvorăște parcă o cântare sublimă de păreri de rău și de resemnare, de amară milă, apoi de zâmbet și mai amar încă. În tăcerea câmpiilor ei simți poezia unui bocet, apoi lacrimile întristate și necontenite ale aceluia care singur se plânge pe sine; parcă vezi pe un om cum moare și-și întoarce ochii topiți către soarele vesel pentru alții, dar palid și fără raze pentru dânsul. Parcă vezi în icoanele¹ ce te înconjoară stângerea tinereții, melancolia unei luciri slabe pe un lac liniștit. Stăruiește în natura aceasta singuratică o simțire adâncă de descurajare, o veșnică vorbire cu sine însăși a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă, în ceața zării, către viitor! Simți parcă în bocetul înăbușit și fără conținere svâcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cânturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n'ar putea fi tălmăcită în nicio limbă omenească, ceea ce marele poet a numit „Voci interioare”², sfătuind între ele, vorbindu-și o limbă necunoscută, față de care limba noastră omenească nu-i decât o palidă copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sunt farmecul călătoriilor în Elveția, de pildă, unde sunt? Nu lipsesc nici acestea: sapă urmele răspândite ici-colo și o să ai a scutura pulberea

1. In original *paysages*.

2. Voix intérieures.

de pe vreo cetate romană; o să găsești săgeata unui arc dacic, ori frântura unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, câteva lespezi cu vechile lor inscripțiuni latine, singurele anale pe care ni le-au lăsat neamurile de odinioară; amintiri mari și simple, ca și natura care le înconjoară, tăcute, cu gândirea gravă, singuratece și împrăștiate în furtuna tulburărilor care au frământat biata noastră patrie. Vei găsi locuri sfințite de oasele străbunilor ori de vitejiile lor. Fă-ți drum din gândirile tale, ori aruncă în trecere o privire de admirație înlăcrimată spre Neamț, lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic care se chiamă Valea-Albă, pe unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ștefan!

Ce-mi pasă mie, Moldovean ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, *de comediile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate!* Zugrăviți-mi mai curând, o icoană din țară, povestiți-mi o scenă dela noi, pipărată ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, adevărul și ridicolul se întâlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credinți populare oricâtă fantezie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Și în loc să-mi plimbați prin Iași un personaj de-al lui Balzac, care s'ar îneca în glodul dela noi, dați mai bine eroului nostru o giubea largă, un anterior din vremurile vechi și bune, în vorbire o lăudăroșie naivă, în felul de a se purta o asprime firească și puneți în juru-i vieța orientală, alcătuită din despotism casnic și din traiu patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruța de poștă, ori în rădvan, dacă-i dă mâna, faceți-l pe acest Moldovan să lucreze, faceți-l să se miște prin țara lui.

Imitația necugetată ne strică mintea și inima

și încet-încet va ruina și patriotismul, dacă este patriotism! Imitația care ne face să disprețuim ce e național și pământul nostru ne încarcă creierul de idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice.

Dacă din întâmplare ar cădea în Iași o broșură tipărită la Paris, ori chiar la Cernăuți, intitulată: Un drum prin Moldova, schiță ori altceva, în care autorul ar spune cam acestea într'o frază lungă și sforăitoare: „Intr'un ținut nestiut al Europei, ori necunoscut bine, am găsit un popor bun și naiv încă, poetic în tradițiile lui de obârșie, poetic chiar prin sălbatica-i neștiință, un popor cu bun simț, din care ai putea să faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o țară pe care destinul a înfrumusețat-o și a îmbogățit-o; e o comoară măreață de tablouri nouă acest popor, această țară, în care oamenii sunt azi ca și 'n ziua în care natura a sfărmat tiparul în care i-a creat, această țară cu împetrișarea raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu îmbrăcămintea și obiceiurile ei...” atunci, ca deșteptați dintr'un vis, am găsi și țara noastră vrednică de ceva.

Eu cel care vorbesc acum și *critic*, și eu multă vreme am petrecut, nu *criticând* această biată țară, dar necunoscând-o. Câte odată cugetam privind cu ochianul în zări de pe dealul Copoului: „Aș vrea să fiu lângă stânca aceea uriașă, înroșită de cele din urmă luciri ale soarelui, pe care o văd în depărtări, atârnând parcă din cer...” dar n'aveam decât o dorință nedeslușită, așa cum îți vine câte odată în mijlocul leneviei care țese vieța noastră ieșană și care-i face farmecul.

II.

Și iată că într'o zi las din nevoie sgomotele nedeslușite ale orașului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desfășurându-și strălucirea, glodul, gunoaiele și luxul, jidovii murdari și pretențiile ridicule; și părăsind rohatca și îndreptând din surghiunul meu un rămas bun acestui târg, pe care-l iubesc și-l urăsc, văzând cum se șterge în zare cea din urmă clopotniță, încercam o simțire ciudată, nu de părere de rău, nu de plăcere, dar și de una și de alta, amestecate cu curiozitatea și cu râvna fantastică de a merge înainte și în același timp dorind să știu ce fac prietenii mei cei buni; adică mai curând dorind să fiu de față nevăzut la vieța aceea de liniștită turburare, să bag de seamă la toate mișcările acelei vieți de mici nimicuri, de prefăcătorii mărunte, de mici cancanuri și vorbe rele, de taine mărunte care se șoptesc la ureche și pe care tot târgul le știe, de toate lucrurile mici care alcătuiesc temeiul îndelnicirilor și plăcerilor capitalei noastre.

Și'ntr'adevăr că nimic din toate acestea nu găseam în Dacul spătos care sta călare ca o stană pe calul lui, numai brațele i le vedeam mișcându-se, iar țipătu-i sălbatec nu sămăna de loc cu glasurile eleganților¹ noștri.

Vă rog să mă iertați deocamdată de toate cugețările, observațiile și tablourile, căci și-așa mi-destul de greu să-mi păstrez cumpăna în gingașa căruță în care mă aflu. La fiecare hop stau gata să călătoresc în aer: e foarte plăcut. Până la Piatra surugiul m'a răsturnat numai de două ori. Am făcut adânci studii mineralogice și nemărginit progres în psihologia oamenilor.

1. In original *dandys*.

4 *Septembrie*. Am venit foarte răpede, și-i de mirare când te gândești la caii care fac slujba. Iată-mă la Piatra, ori mai curând deasupra Pietrei. Iată cele dintâi căsuțe care stau atârinate pitoresc pe coastele Chetricicăi¹, ca niște capre. Oprește, Dacule, nu știi tu că adierea aceasta de vieță care suflă dela munte a uscat lacrimile copilăriei mele, a desmierdat visurile mele de tânăr și mă găsește iar, după lungă despărțire, tânăr îmbătrânit² cu fruntea brăzdată, cu inima sfărâmată, desamăgit. Cât de repede trec zilele iluziilor! Cât de frumoase erau visurile mele și gingașe, ca și trăsăririle acelea ușoare pe care le stârnea piatra mea pe undele Ronului! Lasă-mă să răsuflu! O, te recunosc adiere dulce! Cât de bine îmi umpli pieptul! De pe ce piscuri ai cules miresmele tale? Suflă, haide, joacă-te în părul meu, răcorește-mi fruntea înfierbântată! Te salut ca pe un credincios prieten pe care-l socoteam pierdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit să-mi zâmbească! E multă, multă vreme de când nu ne-am văzut!

7 *Septembrie*. O plimbare pe podul de pe Bistrița. Am fugit din groapa aceasta rău mirositoare, care se chiamă Piatra. Să răsuflăm aici. Da, Bistrița limpede și măreață vine și-si sfarmă valurile de stâlpai podului, aducând cu ea aerul răcoros al munților. Soarele în asfințit se joacă cu undele. Iată-l cum le aurește ca pe niște solzi, iată-l într'un snop de raze lăsându-se la vale și de câte ori valul bate țarmul, parcă rămâne o rază la mal. Intre munții care o strâng, ape lunecă pe subt o plută ușoară, pe care o cârmuește un copil, repetându-și refrenul, modulat ca și plângerea pituliceii, enigmă dureroasă de îndoială, de nădejde de prelungă tristeță, trăgănat, pe care munteanul îl șuieră

1. Pietricica, munte lângă Piatra-Neamț.

2. Russo era de 20 ani!

de când începe să rostească cuvântul de mamă! Intunecată și îmbrăcată cu brazi bătrâni, cu coastele brăzdate de râpe, care se prefac la topirea zăpezilor în șuvoaie mânioase, rostogolindu-se cu tunete, și trezind în fuga lor nebună ecourile, se prelungește la stânga lanțul Cernergurei, numit așa fel în limba figurată a țării, pentru că culmea lui cea mai înaltă stă aproape totdeauna învăluită de aburi; din dreapta între Cozla și Chetricica, care par două străji puse de paza orașului încă din copilăria lumii, se desfășoară Piatra. Incet-încet sgomotele tac; numai cliptele undelor, pe care vântul întărit le bate de țarm, se mai aud și vuietele necunoscute ce străbat noaptea și înfioară pe ciobanii care se chiamă și-si răspund de pe munți.

Intinerar. Piatra, care a răpit Nemțului¹ prerogativa de a fi capitală, deși, prin vechimea lui, acest târg ar avea dreptul întâietății, are însemnătate prin comerțul ei mai ales. E schela lemnelor de construcție, care coboară din Carpați pe Bistrița; altfel e urât târg, neprietenos, murdar, rău clădit și plin de ovrei. Pentru un om obișnuit cu capitala, care n'ar avea ce face în Iași, o ședere de două-trei zile aici nu-i displăcută. Străinii cu vază sunt foarte bine primiți, sărbătoriți și, ciudat lucru, cinstiți. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumusețea lor. Se pare că clima e prielnică desvăluirii ei. Altfel, cu adevărat petreci numai în casa domnului prefect și a președintelui tribunalului judiciar. Aici te găsești ca între cunoscuți și asta îți face plăcere, căci la urma urmei te plictisești să tot râzi de ridicolele femeilor, de îmbrăcămintea lor de bal mascat, de pornirea lor în a maimuțări modelele și traiul în mare și de obiceiul ce-l au de a râde de oamenii pe care nu-i cunosc — Moravuri de provincie prea plăcute de descris. — În Piatra grozav țin oamenii

1. Târgul Neamțului.

la etichetă. — Curiozități: Podul de pe Bistrița, proprietatea domnului general Lucescu — plimbare măreață — Clopotnița și biserica sfântului Ion, zidite de Ștefan, proteul popular al gloriei naționale. — Partide de plăcere la mănăstirea Bistrița, unde se vede mormântul ctitorului ei Alexandru cel Bun. Când mă aflu în Piatra, nu se vorbea încă de planul de a întemeia o fabrică de hârtie. Dorim domnului Asachi, pe care n'am cinstea să-l cunosc, izbândă pentru această patriotică operă.

Poezie. Deși până azi Piatra nu s'a prea deosebit în frumoasele arte, o zicătoare veche a ținutului place străinilor:

Bistriță, apă dulce,
Care be, nu se mai duce.

Avem de a face cu poezie primitivă, în care nu mă pricep. Și într'adevăr, nu știu dacă înrâurirea apei și primirea ce ți se face te leagă de Piatra. Piatra trebuie să rămâe în amintirile mele, căci aici am văzut din nou, am atins și am simțit munții.

11 Septembrie. Aici intrăm în inima muntelui. La stânga nu se văd decât coaste acoperite de brazi, și piscuri ascuțite, cele de mai multe ori ascunse în nouri. La dreapta, pe țarm, unde e așternut drumul, muntele se abate către miazăzi și lasă slobodă câte o bucată de pământ sbârcită, unde plugarul își samănă păpușoiul, inul și cânepa, singura bogăție a acestor ținuturi. La jumătate de leghe de Piatra, munții se lărgesc deodată și alcătuiesc o trecătoare pitorească, unde se vede faimoasa mănăstire Bistrița, care slujește de hagialc și de petrecere pașnicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de mănăstire, cele două lanțuri de munți se apropie încet-încet și nu lasă lângă locul numit Vișoara decât o trecătoare strâmtă, plină de stânci uriașe,

prin care Bistrița își face loc vuind înăbușit. Aici avem de ales două drumuri:

Unul, trecând Bistrița. La stânga stă un monument veșnic al călătoriei pe care măria-sa Domnitorul a făcut-o în munți. Cu această împrejurare din satele pe care le udă Bistrița au fost scoși oameni la beilic. Fără îndoială că au îndurat multe necazuri oamenii, că fiecare bătaie de cazma a fost însoțită de multe sudălmii, pe care Moldovenii le au la îndemână cu prisosință; dar azi, când necazurile au încetat, când (ceea ce de când lumea nu s'a văzut în aceste ținuturi) trăsurile și căruțele, de bine de rău, pot umbla pe aici, sudălmile au făcut loc binecuvântărilor și, mai ales, unui tract spornic. Viișoara e o crâsmă urită, așezată pe un dâmb oblu, la poalele căruia bat valuri fără hodină. Ii zice așa, pentru că odată un călugăr bătrân dela mănăstirea Bistrița a sădit aici un cărlig de viță, care a prins rădăcini și a rodit struguri — lucru nevăzut la Piatra și în munți. Din pricina vremii, ori din lipsa de îngrijire, via s'a uscat, a pierit, însă locului aceluia i-a rămas numele și are să-i rămâe pentru totdeauna.

Cărarea de coastă e largă tocmai cât poate pași calul. Incercam un fel de plăcere nețârmurită, văzându-mă astfel deasupra prăpastiei, în fundul căreia se sbate Bistrița verzue, acoperită de spumă. Ca o ultimă înfrumusețare a icoanei, natura, cu puternicu-i braț, a sămănat la fața apei stânci, care, ca Scylla și Charybda celor vechi, par că-și așteaptă prada. La fiecă opintire a calului îmi ziceam: un pas greșit acuma, și rămas bun lumii! rămas bun plăcerilor, și prietinelor, petrecerilor, și balurilor iernii, care mi-s așa de dragi, când muzica te amețește, când te înăbuși în saloane, pe când afară ninge în fulgi mari și vântul biciuește geamurile înghețate, când, ca într'o seră, parfumurile și se

urcă la cap; rămas bun în sfârșit acestor zâmbete femești poate îndreptate altora, dar ce-are a face — rămas bun observațiilor mele tăcute, care, urmând jocul înfățișării celor mai de seamă actori, vin să-și ia loc lângă atâtea altele, în portofoliul meu... Toate acestea mă vor despăgubi poate de truda călătoriei mele.

Fericire, bucurie, plăcere nu există decât prin contrast! Ce preț aș pune pe vana fericire pe care până azi n'o cunosc decât din nume, dacă într'adevăr m'aș servi de ea? Numai durerea cunoaște bucuria; și cred că trebuie să fie tare nesărută o vieță de plăceri neconținut înnoite. Astfel, după tulburarea fără voie care mă cuprinsese trecând pe poteca Viișoarei, răsplata a fost în adevăr măreață. La dreapta, munții se depărtează din nou și fac loc unui tăpșan udat de câteva șuvițe de apă și închis de pădure amestecată. La stânga un lanț de munți înalt și lung, de pe culmile căruia se svârl șuvoaie bolovănoase; sub noi, Bistrița mugind într'una rostogolește valuri spumoase pe subt podul umblător, legănându-l; apoi, sgduită deodată, apare la cotitura unei stânci o plută, pe care stă un băietanaș cu mâna pe cărmă. În urmă caravana care se înșiră spre potecă, cu călătorii cei mai leneși ori cei mai fricoși călări, cu alții trăgându-și calul de căpăstru și alții în sfârșit, mai cu cap, cu cozile cailor în mână, lăsându-se târiți, spre a fi scutiți de truda urcușului. Ar fi de făcut o descripție întregă.

Când am trecut întâia oară prin aceste locuri, era o vreme cumplită; ai fi zis că-i haosul; o ploaie cu găleata, glod, ceață, de nu se vedea om pe om; toată natura, azi așa de verde și frumoasă, nu era atunci decât o pânză nelămurită. Se auzeau sgomotând fioros valurile tulburate ale Bistriței. Vântul șuiera prin codri și, din vreme în vreme,

răcnetul unui plutaș trăgând la mal, se rădica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire sălbatică. Ceea ce se povestește despre Bistrița în ceasurile rele te cutremură: poduri, case, mori, copaci, totul rupe și duce; și când vin zilele de liniște, țărnicurile sunt acoperite de sfărâmături, de plute, de stânci uriașe, de trupuri zdrobite de plutași!

Poteca Viișoarei dă pe un plaiu sterp, presărat cu câțiva rari mesteceni și câteva colibe; drumul dosit de o ridicătură dă de-a-dreptul la un izvor, adăpostit sub un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Maicii-Domnului, stau scrise patru stihuri, care n'au alt merit decât că sunt poezie de ocazie: întemeietorul, un călugăr, pofteste pe drumeti să-și potolească setea și să se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare înălțime deasupra Bistriței se strecoară prin păduri de frasinii care ascund vederea, până ce deodată se luminează la coborișul răpede, care se chiamă Scăricica.

Aici vederea e fără păreche. Poteca e strânsă la dreapta de o coastă repede încununată de un mănunchiu de copaci, la stânga de o prăpastie oablă, în fundul căreia mugesc undele albastrii ale râului; în față, munții aburind parcă înalță văzduhul și soarele care răzbate prin brădeturile culmilor arginteză spuma valurilor. O poezie nepusă stăpânește priveliștea aceasta. Albastrul întunecat al munților, șuvoaiele care saltă în arcuri din coastele lor, se desfac cu putere deasupra unui șes larg și înverzit, liniștit și zâmbitor, cu nenumărate ogoare de păpușoi, care-și leagă spicele în voia vântului ușor. O plută singuratică trece răpede: o întovărășește ecoul care răspunde cântecului plutașului. În fundul zării departe, sprijinită parcă pe vârful Chetricicăi, scânteiază pentru cea din urmă oară crucea argintată a clopotniței

Sfântului Ion și, dincolo, în față, târgul oprit întâiu de un piept, desfăcut dintr'un brâu lung de munți, care se abat în partea din potrivă, se întind pe șesul larg, în fundul căruia se zăresc cele dintâi case ale Pângărașilor, iar mai aproape, dincoace de Bistrița, se vede satul Vaduri. Poteca strâmtă a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe și numai de puțină vreme s'a hotărît stăpânirea să așeze un parmaclâc în lungul prăpăstiei:

Înșelat de întunec un negustor tânăr, care se ducea în munți, plecând târziu din Piatra, căzu în groapa adâncă ce se vedea la marginea drumului și care mănâncă din zi în zi din potecă. Steaua lui cea bună l-a apărât: a căzut pe moale de sus, dela o înălțime de zece metri, pe o surpătură proaspătă de năsiș.

Faimoase sunt locurile acestea și prin tâlhării, și într'adevăr că ar fi greu să se găsească un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Scăricica își merită numele pentru iuțeala povârnișului, pentru îngustimea ei și pentru prăpăstiile care o înconjoară. De puțină vreme a fost deschis un drum. Poteca veche n'o pot compara decât cu cărarea de pe Filia, care coboară de pe Montanvert¹ la izvoarele Arveronului; dar nici comparația asta nu poate da ideia; oricât de răpede ar fi Filia, ea totuși ocolește coastele muntelui, pe când aici cărarea dă deadreptul pe un răpezuș de prund și năsiș, care-ți fug de sub picioare. Așa încât... dacă vreodată am știut ce-i amețea-lă... apoi am știut atunci când urcam Scăricica. De la poalele Scăricicăi, udate de un pârâu limpede și rece ca ghiața, care lasă între pietre un mâl negru, în care scânteiază firișoare de argint, începi a merge fără nici o trudă urmând un drum împotriva cursului Bistriței. Aici îți iei rămas bun pe o bucată de vreme dela Arvul moldovenesc, care

1. În Franța la Chamonix, la poalele lui Mont Blanc.

vine din dreapta, dintr'o strâmtoare, îi întorci spațele și intri în Pângărați, așezat într'o vale, pe unde curge sgomotând ușor pârâul răpede care dă numele satului.

Pângărații nu-ți înfățișează nimic deosebit, afară de mânăstirea pitorească, așezată pe coasta unui povârniș răpede. Inconjurată de frasini bătrâni, cu turnulețele ei, cu zidurile-i nalte și groase, mânăstirea avea înfățișarea unei cetăți. Pângărații e și întâiul popas, — de aici până la Piatra sunt două ceasuri bune de drum.

Aici începi a te simți cu adevărat în munți. Poteca pietroasă începe să fie tot mai grea. Munții se apropie, brazii își scutură mireazma rășinoasă, vulturii bat stâncile cu aripile lor, și caravana înaintază tăcută. Totul se schimbă — oamenii, vorba, portul și obiceiurile.

La jumătate de ceas, după ce treci de sat, ajungi în fața grohotișului, pisc prăpăstios pe care trebuie să-l treci. Îndată ne coborîm de pe cai și începem un urcuș anevoios pe un pământ fugar, în care picioarele se încurcă în glod și pietre. Mai adaugă înfățișarea întunecoasă a împrejurimilor, urme de surpări, adâncituri aspre.

Este alt drum, al Domnitorului, primprejurul muntelui, dar trebuie șase ceasuri încheiate ca să se poată sui până în vârf un car cu șase boi, așa încât cei călări se folosesc mai bucuros de potecă.

III.

Am auzit deseori oameni comparând Carpații noștri cu munții Șvițerei, deși cei care spuneau asta n'au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveție. Eu ce să spun? Într'adevăr munții noștri sunt frumoși, măreți, arătând mii de vederi

pitorești, dar singuratice, care-ți plac numai dacă ești într'adevăr îndrăgostit de așa ceva, și acoperite de valul acela nebulos de melancolie, care alcătuește deosebirea peisajelor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte când strânse și încadrate parcă anume, când desfășurându-se în depărtare cu pășunile lor grase, așa cum natura le-a sămănat în Elveția. Este și măreție și sublim în culmile ce se înalță încununate de brazi întunecoși cu coastele mâncate de șuvoaie, care acoperă văile de stânci și ruine, dar nu-i măreția Alpilor. În fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare: ca 'ntr'o elegie fără sfârșit, parc'ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat deșamăgirile vieții.

Am crezut multă vreme cu mulți oameni că drumurile, călătoriile, învesesc. Astăzi cred dinpotrivă că întipăresc în sufletul nostru un fel de simțire de nedeslușită și atrăgătoare tristețe. În trăsură, plecat puțin pe un cot, îmi place să-mi ațintesc ochii în zări. În mișcarea regulată, toate amintirile îmi vin una câte una. Mă cufund în trecut și visez la zilele duse. Toate micile întâmplări care alcătuiesc viața unui om se desfășoară domol. E un farmec viața aceasta de oboseli și de lene, de mișcare și de somn, care învederează sistemul lui Xavier de Maistre, în care trupul nu-l simți decât după câteva sguduituri mai tari ale căruței, în care omul blând legănat soarbe aerul cu plăcere și-și deschide sufletul impresiilor pe care i le stărnesc icoanele ce se perindă; o vedere veselă îl face să suradă; o stâncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechiu pe care brațul vijeliei l-a desrădăcinat și care își întinde ramurile pe pământ ca un atlet învins, îl umplu de melancolie. Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la șes, civilizația s'a amestecat în toate) samănă cu

hagialăcurile la Meca, ori cu acelea pe care odinioară creștinii cuvioși le făceau la locurile sfințe. Se fac totdeauna în caravană mare, cu caii încărcăți de merinde, cu oamenii înarmați cu puști și cu pistoale, cu săbii și iatagane. Din vreme în vreme vezi pe câte un călător întârziat ocolind coasta unui munte, cățărându-se pe piscul unei culmi, ori trăgându-și calul de căpăstru la un coborâș... Apoi toți drumeții din convoiu veseli, vorbind, râzând, fumând, își trec de-a călare din mână în mână o ploscă cu băutură, aceea așa de înviorătoare, care se chiamă rachiu și care e așa de trebuitoare și așa de obișnuită în munți. O observație prea adevărată și al cărui temei dovedește o patriarhală moștenire din vremurile vechi și bune, care pare născută firii Moldovanului, este aproape egalitatea care domnește pe drum între stăpâni și oamenii lor. În călătorie, la noi, ca și robii celor vechi în vremea Saturnalelor, cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observații, să râdă, să-și amestece glumele și sudălmile cu ale stăpânilor, cu o încredere de copii răsfățați. Întorși acasă, toate intră în obișnuita rânduială, fără ca aceasta binevoitoare slobozenie să fi adus atingerea respectului și supunerii, Lămuriți și D-v, cum vă place, de unde vine asta. Când caravana ajunge la un izvor, toți călătorii descalecă și de data aceasta cu ierarhică rânduială — dobitoacele mai întâi, apoi stăpânii, după aceea ceilalți oameni își potollesc setea. Iar când întâlnesc o munteancă rotunjoară, rumână ca o răsură, încălecată bărbătește pe căluțul ei, toți cu veselie îi răspund la prieteneasca salutare, adăogând și-o glumă în doi peri.

În ținuturile acestea primitive și sălbatice și omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros și spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a țaranului câmpiei. Munteanul e sprin-

ten, potrivit cu legăturile lui, mai mult muschi decât carne, vesel din fire, glumeț și plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, sgomotos, încăpățânat până la răscoală și iubitor mare de rachiou, pentru care își da jidovului toată munca și mai mult chiar de cât poate munci. De o energie grozavă, totuși îl înlădiezi, când știi să-l iei cum trebuie. Muntenii¹ totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, când stăpânirea i-a strâns mai de aproape și tot sunt încă departe de liniștea locuitorilor dela șes. Vecinătatea graniței le-a ușurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un proprietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopții, mânăndu-și de dinapoi vitele, trece dincolo! Așa încât ei se poartă ca dela egal la egal cu subprefectorașii de plasă. Ciocnesc un pahar cu cazacii, a căror sabie și galoane le au în mai mare cinste. Afară de proprietari, tuturor celorlalți oameni, care ar veni între ei, fără deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei îmbrăcați în vechile straie moldovenești, care au multă trecere nu numai pe lângă munteni, dar și pe lângă ceilalți locuitori ai țării. Hainele acestea le privesc altfel, le respecta: amintirea lor e încă vie, și afară de asta au și-o prejudecată, care leagă hainele acestea de adevărata boierie.

În deobște munteanul e frumos, cu privire îndrăzneată. La dânsul nu întâmpini supunerea dobitocească a plugarilor. Pe lângă aceasta e și mare vorbitor. De altfel, ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat își are cârmuirea lui. Cu toate că sunt destul de filosofi în ceea ce privește preoții, totuși aceștia au cea mai mare înrăurire în afacerile sateilor. Sălbațici ca și băstinașii Americii, muntenii aceștia niciodată n'au pierdut din vedere codrii lor

1. Oamenii dela munte.

și piscurile nouroase și în limba lor simplă zic capitalei noastre *Satul lui Vodă*.

Spunea un bătrân cu barba lungă unui târgoveț cu pantaloni și redingotă: „Voi, ciocoi, veniți în munții noștri să ne înșelați, și să ne furați, după aceea vă duceți în Satul lui Vodă și vă faceți case așa de mari, încât de pe ele poți ajunge cu mâna la cer”.

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumătrii și nunți. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin și măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părți tutun și una piper, trei zile umblă din mână în mână într'o grămadire deasă de bărbați, femei și copii. În voia bună a chefurilor acestora să cercetezi firea bună a munteanului. După ce tinerii s'au săturat de jucat mândrele dansuri naționale — impresură cu toții pe cimpoiași ori pe bardul muntean cu scripca știrbă și cu arcușul de el alcătuit — lăutarul care, ca și trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crâșmă în crâșma, din petrecere în petrecere, și pentru un adăpost, un pahar de rachiu și puțintică plată, zice cântecele bătrânești ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cântecele de vitejie și mulțimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălțare, sunete dumnezești prin măreția și melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, și o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cântecele acestea, din poveștile acestea în stihuri, izvorăște ca o mireasmă a țării, o mireasmă veche, răspândită pe întregul pământ moldovenesc, în ele găsești obiceiurile bătrânești și simți farmecul nepus al cernitelor ei zile. Cântecele cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceea așa de mare și de naivă, unde un drumeț întreabă:

Cine trece 'n lunca mare
Cu trei rânduri de pistoale
Care strălucesc la soare?
Ion Chetragu călare,
Din ținutul Neamțului, ș. a.

ascultătorii, între care s'ar găsi la nevoie o sută ca Chetragu, întovărășesc cântecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta sună mai duios, cântărețul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi și întovărășește în tact, ca într'un suspin dureros, cântarea monotonă.

Printre toți țărani delamunte, locuitorii delahangu se deosebesc prin bogăția, cinstea și liniștea lor. Satele cele multe așezate pe amândouă malurile Bistriței, întinderea, numărul oamenilor au făcut nume mare acestui ținut și numele de Hangan, e un nume obștesc pe care-l poartă toți muntenii și chiar mocanii din Ardeal, care vin să ierneze la șesuri. Hanganul, cu deosebire de ceilalți frați ai lui, e liniștit, cumpănit, domol la vorbă și cu temei în ce spune. Aceasta se datorește oblăduirii cumiței a prințului Cantacuzino. Afară de 4½ ori 5 lei de cap, după cât știu, pe care vornicia satului îi orânduiește după stare fiecăruia și afară de câteva clăci fără însemnătate, țăranul e slobod să facă ce-i place, numai vechilul prințului să aibă la cunoștință toate învoielile, ca omul să nu se încurce niciodată. Astfel prințul e în același timp și oblăduitorul și privilegiatorul¹ supușilor lui. Ispravnicul nu se amestecă.

Vechilul orânduiește totul.

Când întrebi pe un țăran:

— Al cui ești dumneata?

El îți răspunde cu oarecare fudulie:

— A cneazului.

— Și de unde ești, voinicule?

— „De la Hangu” — îți răspunde mândru.

1. conducătorul, șeful.

Prințul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahlăului. Cuvântul Cneaz e rostit ca ceva sfânt dintr'un capăt la cellalt al muntelui. E patriarhul Ceahlăului.

În munteni vezi pe băstinașii dintru început ai țării: au în vinele lor sânge scitic. Trupul, trăsăturile vioaie ale feței, fruntea mică, asprimea vorbirii și o mulțime de cuvinte care n'au curs decât pentru dânșii și a căror obârșie e pierdută — apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri și de povești pe care din străvechi le păstrează și pe care le amestecă cu rânduielile și ideile creștine — dovedesc aceasta.

IV.

O frumoasă și sălbatică înfățișare are șesul lung care pornește dela Buhalnița și se pierde dincolo de satul Hangu, — mărginit de doi munți, între care curge Bistrița. Mai largă și mai îngustă pe măsură ce munții se depărtează ori se apropie, Bistrița, urmându-și pornirea capriciilor ei, când izbindu-se de o stâncă, svârle în snopi argintii valurile-i spumate; când, urmărind un povârniș mai domol, își rostogolește în solzi pânza scânteietoare; apoi măreață, bătând molcom cu undele ei țărnu-rile înflorite, fuge la vale scaldând cotiturile coastei printre ogoare, fânațuri ori poiene, ducându-se să deștepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră, rătăcită în mijlocul apei, ori de pe țărnuțul pe care-l scaldă ea, mii de păsări mărunte, cu penele negre lucind și cu gușa albă, căroro oamenii din partea locului le zic *pescari*, se cufundă neconținut și ies pe luciul bătând din aripi. Domn între toate măgurile

care alcătuesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreț, care și-a păstrat dela Daci numele de botez, cunoscut abia în câteva colțuri întunecoase ale geografiei moderne, sub numele de muntele Pion, își înalță capul pleșuv către soare și răs-pândește apoi în juru-i cu dragoste bogățiile bătrânelor lui coaste înverzite, până la câmpia pe care între toate parcă o iubește — ca pe o fiică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor: ca și oamenii, lucrurile neînsuflețite au aceeași soartă. Din pricină că vederile acestea n'au avut pictor, nici poet, pentrucă itinerarii mincinoase n'au arătat artiștilor amatori cărări necunoscute spre locuri feciorelnice și sălbatice, atinse numai de pașii sfioaselor căprioare, a sperioșilor cerbi și a pletoșilor ciobani, din această pricină nici poeții, nici pictorii, nici călătorii n'au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea și tinerețea lui, desfăcându-se pe nesimțite dela poalele Ceahlăului, șesul larg al Hangului se desfășoară cu ogoare bogate cu livezi verzi, cu sate pitorești, tăiat ici colo de ațe subțiri de apă cu dulce murmur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvului moldovenesc. La stânga se înalță, cu gingășie tăiat, un runc verde, întâia treaptă a Ceahlăului, ascunzând văilor capu-i pletos, care, văzut dela depărtare de 80 de leghe, samănă cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistriței, culmi acoperite cu pășuni, pe care pasc sute de turme, se ridică treptat-treptat făcând loc la râpe adânci, albiile obișnuite ale șuvoaielor mânioase, care lasă de obicei pe urmele lor sfărâmaturile smulse munților și pădurilor, și se împreunează deasupra Hangului la trecătoarea Dealul-Doamnei, — zisă așa pentru același lucru pentru care singurului drum de trăsuri, care trece prin aceste ținuturi, i se zice

drumul Domnitorului, în amintirea călătoriei pe care Măriile lor au făcut-o pe aici. Molatic și parfumat, ca o frescă, — legănat parcă de șuvoaiele lui, țărnul stâng al Bistriței îmbrățișează cu dragoste largile poale ale Ceahlăului, și adună parcă capricios, la o cotitură depărtată, satul Răpciuni — unde câteva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor care le-au văzut înălțându-se. Râul, oglinzind piscurile care-l înconjoară, ca un brâu înflorit și larg îi încing mijlocul. Ușoară ca o săgeată, o plută — schelet întocmit din coastele bătrâne ale munților, — se răpede în salturi pe povârnișul apei și ecoul valurilor și ecoul glasului aspru al cârmaciului, care duce pluta, se pierd în depărtări. Apoi când soarele își grămădește focurile în văi, când ogoarele și fânașurile, cetinele coastelor împădurite și crucea de alamă a unei umile chinovii, scânteiază, și când zarea se tulbură și împrăstie pe munți vălu-i de aburi, te crezi ca'ntr'un vis al închipuirii, în care, dormitând ușor, sufletul singur parcă se bucură și se lasă dus ca de o leneșă voluptate.

Dacă nu vrei să urmezi drumul nou, ci treci podul îndrăzneț aruncat peste Bistrița, aproape în fața curții boierești, dai prin frumosul sat Răpciuni, zâmbind în verdeață; și după ce ai lăsat în stânga într'o întunecată adâncătură săhăstria dela Hangu, care în veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetată decât din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriței și mergi în drept cu drumul cel mare care urcă și coboară, se pierde și se arată iar, urmând frământările munților sterpi în care e săpat. Priveliștea se schimbă și după ce ai trecut prin vad Bistricioara măloasă și iute, care-și cară prin țara ungiurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sățișorul Călugăreni, poteca nu mai înfățișează deoparte decât o râpă adâncă, care se prelungeste până la apa tăcută și rece, largă și ver-

zue aici, și de cealaltă parte un clin răpede. Ș'aici, printr'un capriciu, muntele împădurit din stânga se trage domol îndărăt, alcătuiind un arc regulat, și Bistrița aruncându-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuet adânc, încheie cercul cu zidurile înalte ale râpei ei drepte.

Cam la trei bătai de pușcă, în fața unei adâncituri, unde din nou cele două râuri vrăjmașe se apropie, se zărește stând drept, cărunță, ca un turn singuratic, o stâncă uriașă care pare că răsare din șes și se svârle îndrăzneță spre culmi. O ramură săracă de teiu, pe care o clatină vântul, se cațără pe coastele ei. Înaltă de patruzeci de picioare, așezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulți călători, ca și mine, la întâia ocolire, o vor lua de departe drept o clădire îndrăzneță, rămasă din străvechi vremuri; dar când te uiți la așezarea ei în șes, departe mai mult de 500 de pași de orice înălțime, când i-ai pipăit cu mâna cununa dintr'o bucată, în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de mușchiu gălbuiu, rămâi tăcut și mic în fața mărețului uriaș; ai de-a-face cu una din stâncile scăpate din mâinile titanilor trăsniți, ori chiar cu un titan amenințând iarăși Olimpul, sub o nouă formă. La treizeci de picioare de pământ, o muchie mai ieșită a stâncii alcătuește ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalță creasta, puțintel încovoiată și încununată de o mladă plecată de teiu, care a și dat pietrei numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rosteau decât în șoaptă și făcându-și cruce ca buni creștini.

Ca un adevărat „turist” care a cercetat Șvițera, țara turnurilor, și ca un om care știe pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal și scoțând din buzunar cuțitul, spre marea uimire a însoțitorilor

mei și a unui țăran care se alăturase de noi, șgâriai pe zidul curat un nume necunoscut.

— „Boierule”, strigă țăranul svârlindu-și în sus căciula de oaie, „nu vezi colo lângă rădăcina teiului, ceva care samănă cu un baltag”?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu văd nimica.

— Nu se poate, boierule; este.

— Ei, și ce lucru grozav e coada aceea de baltag?

Săteanul mă privi cu un fel de batjocură, pe care o ghiceam sub respectul pe care țăranii îl arată de obicei boierimii, — și batjocura se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dăde el după aceea:

— „Domnule”, urmă el, „pot să-ți spun în două vorbe istoria mănunchiului acelaia pe care eu și toți muntenii îl vedem”.

„A fost odată în munții noștri un voinic între voinici, groaza granițelor; ispravnicii, zapcii, cazacii și toți ciocoi îi ziceau hoț, iar ciobanii îi ziceau „Vasile cel mare”. După ce Vasile cel mare — (pe capul lui se pusese 1000 de galbeni) — schimba câteva focuri de pușcă cu ispravnicii, după ce prăda vreun călugăr bogat și pustia câteva sate ungurești la graniță, după ce spărgea o mănăstire și doboră cu baltagul lui ascuțit pe vreun cazac încăpățânat, — venea cu tovarășii lui aici lângă piatra asta, și se luau la întrecere, să vadă cine-a svârli mai sus baltagul. Intr’o zi, bărdița s’a înfipt în capul uriașului și-a rămas în ramurile teiului; și acolo-i și astăzi!”

Mă prefăcui c’o văd, — dar ciceronele meu vedeam eu că nu mă iertase.

— „Ia ascultă, voinicule”, începui eu iar după o tăcere lungă și tot privind stânca, după ce toate celelalte forme fuseseră împlinite; „poți să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pământul Hangului, — căci, după cât mi-i socotința, n’ei fi adus-o dumneata”?

— „Ferească Dumnezeu!” strigă omul cu nevinovăție, făcându-și cruce.

— Atunci de unde-i?

— Apoi când te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smulsă de altă mână, nu de-a mea.

— Și altceva nu mai știi despre dânsa?

— „Ba da, domnule, cum nu?... dar...” Și munteanul se scărpină după ureche.

— Ei, spune....

— Apoi asta-i poveste necurată, și popa nu ne lasă. s'o spunem....

— Ia ascultă, prietene, tare aș vrea să aflu ce nu te lasă popa să spui; uite banul ista, să-l dai popei să-ți citească o moliftă, și istălalțul, ca să mă pomenești când îi cinști un pahar de rachiu...

— Atuncea îngăduie să-mi fac întâiu cruce, căci, vedeți dumnea-voastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentr'un creștin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hrănește Bistrița....

— Bine, fă-ți cruce, dar grăbește-te....

M'am lungit în iarbă, cu capul răzimat de stâncă, cu luleaua în mână și cu ochii îndreptați spre crâșma pitorească din Gura Largului, șuvoiu lat și mândros pe vremea desghețurilor, care se lasă în vale dintr'un gâtlej întunecos, bântuit noaptea — zic muntenii — de duhuri necurate, care se arată drumetilor întârziți.

Daco-Romanul — căci acuma-i hotărît că noi suntem un amestec de urmași ai Romanilor cu coborîtorii lui Decebal — își duse mâna la cușma ușor plesnită într'o parte la vârf, așa cum se vede într'un tablou al domnului Asachi, primi banii, îi puse cu grijă, după ce-i privi și pe față și pe dos, în chimiru-i larg, și se pregăti în picioare să-mi spue povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subțire'n mijloc, cu pieptul pârros descoperit, ochii îi scânteiau

de vieață și cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunții mici și ușor încruntate, scâ pătau plete lungi castanii, care cădeau pe umerii lui largi. Fața-i sălbatică era deschisă, ca la toți oamenii dela munte, cu un zâmbet amar totuși, care nu se vede numai la munteni, ci la toți țărani Moldovei. O pornire firească, ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzând tot ce este trebuincios munteanului; un cuțit frumos, o lulea, o pungă și un amnar lung legat de cingătoare c'o curelușă ori cu un lăntușel de fier, — strânge în jurul coapselor o cămașă lungă, cu mâneci largi, cusută la gât cu arnici felurit colorat și căzând peste ȋțarii groși. O traistă cu merinde i-atârnă de gât, opinci, un baltag și un suman scurt, aruncat în voie pe umăr, îi întregeau îmbrăcămintea. Nu-i asta oare îmbrăcămintea primitivă, pitorească și îndămănoasă, obiect de mirare pentru rarii călători care ne cercetează? Căci totul e nevinovat, simplu și frumos în poporul acesta incult; el însuși și obiceiurile-i de om primitiv și cu inima deschisă, credințele-i și eresurile-i din vremi păgâne amestecate cu tainele creștinismului, vieța-i aspră și sbuciumată, bunul lui simț, cu învățăminte cumiști, pe care, deși lipsit de învățatură, i-l dau obiceiurile patriarhale, tradițiile de vremuri mai bune și deprinderile-i libere. Nu-i oare rușine ca niște străini să-și fi aruncat mai întâi ochii asupra poporului nostru, pe când ai noștri petrec copiind pe străini și calcă în picioare și nu bagă în seamă o comoară așa de bogată?

E cu neputință să dau simplitatea energetică a vorbirii daco-romanului, ale cărui plete aruncate pe spate fâlfâiau în voia unui vânt ușor, venind dinspre Bistrița. Vorbirea moldovanului e scurtă, ca și a latinului, vioaie și înflorită, cu amestecul de idiome scitice. A încerca să traduci dintr'o

limbă, însemnă să abați un pârâu din albia-i de mușchiu; în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratece.

V.

Când soarele rumenește piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cântă pe o ramură subțire a teiului deșteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, șuietând. Dar când umbra umple încet-încet văile, și muntele în limba lui spune povești tainice brazilor bătrâni, iar Bistrița, înainte de a adormi, își suspină rugăciunea de sară, — atuncea din coastele uriașului scapătă vuiete adânci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beție mare, și scrâșniri de dinți, care înspăimântă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbușit; râsete de spaimă, ca ale pedepsiților din iad, deșteaptă în cutremur toată suflarea.... și la lucirile focurilor, ciobanii văd tremurând cum se înalță o stafie uriașă. Apele Bistriței fierb și bat înfiorate ținuturile cu spumă sângerată, mugesc vânturile, brazili își încovoie crestele mândre, fiarele urlă în codri, și luna pălită se ascunde dincolo de zări....

— Pentrucă, vezi dumneata, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zice a teiului?

— De ce? Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc mulți prin părțile noastre, și-a pus în gând să scape stânca din ghiarele necuratului. Într'o zi, și-a luat baltagul pe umăr, și-a pus în glugă merinde pe o săptămână — și a coborât, s'a dus în pădurile dela șesuri. De acolo a adus un pui de teiu, care prin munții noștri nu se află. Și după ce a dat

la pământ brazii cei vechi, care împresurau pe atuncea stânca blestemată, s'a aburcat voinicește până deasupra. Cățărându-se de crengi, înțepenindu-se cu mâinile și cu picioarele, a răsădit sus teiul, — dar jos nu s'a mai coborât... Mlada a prins rădăcini, dar de atâtea veacuri iacă cum o vezi, tot închircită a rămas....

— Ei, și ce s'a întâmplat cu ciobanul?

— Nu se știe, domnule.

În vremea de demult, oamenii uitaseră înțeleapta vieață a părinților, părăseau slujba Domnului și trăiau în ticăloșie și nelegiuire, uitând până și de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. În vremea aceea, diavolul s'a dus într'o zi la Dumnezeu. Domnul l-a privit cu toată cinstea, așa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Caci adevărat e că Dumnezeu e stăpânul cerului și al pământului, dar diavolul se luptă și el pentru stăpânirea pământului cu vrednicie și chiar și domnește el în lume ș'o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpân numai cu numele, și are dreptul să orânduiască mersul vremii, primăvara, vara și celelalte, în care, de altfel, și diavolul își vâra coada destul de des. Amândouă mărimile purtau pe față pecetea grijilor și îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina nelegiuirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă-i erau plini de bunătate și era gata să ierte. Iar diavolul sta dârz și înțepat, zâmbind cu răutate, căci trebile lui mergeau mai bine decât oricând și în împărăția lui furnicau ispravnicii, zapcii, ciocoi și alți oameni de toată mâna. S'au pus la masă, și după ce-au băut acolo câteva paliciuri de vin de Cotnari și de Odobești, li s'au mai descrețit frunțile, și au prins a vorbi de una, de alta.

— „Doamne”, zice diavolul, umplându-și a patra

oară paharul. „Ferice trebuie să fie țara unde se face vinul ista de Cotnari”.

— „Nu prea”, răspunse Domnul, „abia acum începe să se desmorțească, dar i-a merge mai bine după cât nădăjduesc”.

— Hei, și istalalt vin de Odobești nu-i rău, are dulce miroaznă.

Au mai cinstit ei așa câteva butelci, după aceea au prins să vorbească politice — așa precum se obișnuiește la mese boierești. Dumnezeu se jeluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus până jos, de minciună, de lene, de fățarnicie — căreia boierii îi zic „politețe” — de nerușinarea femeilor, de sgârcenie și destrăbălare, de îngânfare, care se reazimă nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar diavolul dimpotrivă arăta — și știa el de ce — că toate merg strună și că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se știe, smerenia nu prea-i partea diavolului.

Cam amețit de băutură, a început să strige:

„Știi ce”, Doamne? Măria-ta ești prea bun, de te mai necăjești cu asemenea ticăloși...

Da, meștere satana, ticăloși cât vrei, dar sunt copiii mei.

— Halal copii, n'am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci, deși le-ai trimis potop, războaie și arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu liniște:

— Tocmai asta mă mânănește mai mult.

Diavolul deocamdată n'a răspuns nimic, ochii lui însă scânteiau năpraznic. Cu glas tremurator și prefăcut vorbi:

— La urma urmei, Stăpâne, toți oamenii aceștia sunt niște nemulțămitori și niște răi. Ia uită-te cum merge lumea: bisericile cad în risipă, călugărașii se duc și popii nu mai cred. Duminica nu se mai

înaltă tămâe la cer. Să fiu în locu-ți, Stăpâne, le-aș trimite iar, ca'n vremile vechi, o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Știi, Doamne, că mie îmi place să te slujesc. Dacă binevoiești — pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivit ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu făcuta mahnire a lui Dumnezeu, voia să-și potolească ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare preț.

— „Ei, Stăpâne”, zice iar, văzând că Domnul tace, „ce zici? Primești?”.

— Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c'o tocmeală.

— Bine, să vedem.

— Dacă nu-i izbâнди, să nu ceri ajutor dela mine. Diavolul zâmbi cu dispreț.

— Asta — jur.

— Pe ce juri, diavole?

— Chiar pe mine, Stăpâne.

Diavolul se socotea măreț în clipa aceasta, și obrăznicia lui sporea.

— Mai mult chiar — adăoga el eu ți-oiu pedepsi pe ticăloșii aceștia chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele.

Și grăind, apăsă asupra vorbelor acestea.

— Da știi tu, jupân satana, că ești cam lăudaros pe ziua de azi?

— Se poate, dar e așa cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?

— De ce mijloace vrei tu să te servești?

— De unul singur, de potop.

— Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de când au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechiu...

— Tare bine, îl întineresc eu.

Ia ascultă, îți mai sçun încă odată că n'ai să faci nimic.

Ba mă pun rămășag că fac.

— Pun și eu prinsoare că nu faci...

— Bine, dar pe ce ne prindem?

— „Ascultă”, zice Dumnezeu, „mă știi darnic și blajin. Toți au slăbiciuni — și slăbiciunile tale sunt obrăznicia și o fudulie fără păreche. Dacă pierzi rămășagul, uit tot ce s'a petrecut între noi și te fac iar mai mare între îngeri”.

Atunci, cu nerușinare, Satana a slobozit un răs prelungit; și oamenii de pe pământ socoteau că a tunat în ceruri.

— Ia ascultă, jupâne satana, știi ca ești obraznic?

— Mă rog de iertare, Stăpâne, dar la noi în iad uiți cum să te porți cu lumea.

— Atuncea adă-ți aminte de-acum înainte.

— Iartă-mă iar, Stăpâne, dar pe când hotărîm ziua?

— De azi în trei zile.

Tare bine; am două zile și douăzeci și patru de ceasuri fără câteva clipe, — mai mult decât îmi trebuie.

După vorbele acestea, întovărășite de un zâmbet drăcesc, satana și-a luat rămas bun dela Dumnezeu, și desfășurându-și aripele uriașe își dădu drumul în văzduh, și se duse să stea de vorbă cu niște filosofi fără nicio para în pungă, care cu orice preț voiau să adune pe pământ bunătatea din vremurile vieții, și mai ales râvneau împărțirea bunurilor.

Și a treia zi, noaptea, era vreme de furtună și munții păreau că se clatină din temelii. Vuietul văilor se amesteca cu mugetele tunetului; prin pânza luminoasă și răpede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Șuvoaiele crescute deodată se rostogoleau din măruntaiele munților, mânioase; în drumul lor

nebun și rătăcit duceau bucăți de stâncă și brazi întregi, desrădăcinați de vijelie. Sgomotând cu grozave răsunete, brazii pâraiau în codri, dărâmați ca subt lovituri de secure, și vântul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mânie.

Dar încet-încet furtuna se domolește, ploaia conținește. Luna, gânditoare și mânănită, ca o mireasă părăsită, își mișca încet fața argintată deasupra Ceahlăului și se ascundea în dosul vreunui nour, rămășiță a furtunei, pe care un vânt ușor îl mâna către Miazănoapte. Florile scuturau ca boabe de mărgăritar picăturile ploii, răspândind mireasmă dulce și subțire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet, și glasul depărtat al șuvoaielor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriașă a Ceahlăului bătrân se lungea pe vale, însă ca o înfiorare pentru fire... Ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare și intrau iar în ascunzișul lor din văzduh. Intreaga fire, așa de frumoasă de obicei, așa de gingașă, cu miresmele ei, cu zâmbetele ori cu plângerile ei, care picurau după furtună de pe orice frunză părea în noaptea aceea în stăpânirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lângă o femeie frumoasă.

În vremea asta, pe malul drept al Bistriței, deasupra Buhalniței, pe piscul Grohotișului, un cioban, deșteptat de furtună, își ațâța iar focul, ca sa-și usuce opincile. Un tâne dela stână, mândios, porni o plângere grozavă de urlete, cuprins ca de cumplită spaimă. În țarc, oile, berbecii și caprele se sbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi și cumplite — Hu-hu, — care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deșteptă în munți; din râpă în râpă, vuetul se prelungi; dar în loc să se svârle spre pădure, cânele, cu coama sbârlită și cu spume la gură, se ghemuia în cioban. Caprele și oile nu mai aveau astâmpăr. Ciobanul își făcu cruce de trei

ori, socotind în gândul lui că nu-i lucru curat. Se uită în juru-i, și deodată, pe nesimțite își aținti privirile, ca fermecat, asupra Ceahlăului.

Luna cobora încet-încet după o stâncă, valea era cufundată în întuneric, numai fruntea pleșuvă a Ceahlăului luminată, se desfăcea albă din umbra nopții, care stăpânea poalele muntelui, îi cuprinsese și coastele și se urca încet-încet spre vârfuri. În spre partea văii, pe marginea stâncii, care încununează Ceahlăul, era așezat cineva negru, mare. Alene, aplecat într'o rână, cu mâna dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus acolo spre a sluji de parmaclac așezăturii. Ochii îi scânteiau, ca focuri rătăcite pe munți, și cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stâncile mai înalte care împresură muchia spre țara ungurească, creștea și scădea pe măsură ce trupul se mișca. Șopotul izvorului limpede și rece care țâșnea dintr'o stâncă, părea că-l leagănă mângâietor în gândurile lui. Noaptea era târzie; se zărea geana de ziuă.

Un șgomot grozav se auzi, și cu mâna tot răzemată de stâncă, umbra svâcni în picioare. „Hai!” zise, „a venit ceasul, am câștigat rămășagul; a mea e lumea”. Aici iar rătăci un zâmbet drăcesc pe buzele ei. „Și poate”, urmă, „poate n'are să ma mai pună în capul cetelor îngerești...”

La vorbele acestea, diavolul (căci el era) își desfăcu aripile.

Râdicând dintr'o clătinătură stânca, pluti o clipă pe deasupra Ceahlăului. Se îndreptă spre gura Bistriței, — când o chemare ascuțită sună în văi. Era cântecul de veghe al cucoșului. Și știi dumneata, domnule, că noaptea e a diavolului de cu sară până la cântători. Iacă așa. Diavolul se cutremură, își descleștă ghiarele, și stânca pe care o vezi a căzut greu.

Trei zile și trei nopți a plouat cu mânie. Șuvoaiele duceau departe pe Bistrița revărsată bucăți de case, brazi fărnați, stejari uriași și trupuri sdrobite. Numai piatra a rămas pe loc și se împotrivește și fulgerului, când trăznește pe vârful ei.

Diavolul își făcuse planul să oprească Bistrița din cale, și apele, crescând într'una din clipă în clipă, să reverse și să înece lumea.

Câte odată, în nopțile urite, se așează iar pe stânca de sus. Atunci, ca o vrajă, toate tac, și Țocurile se stâng...

Daco-Romanul își isprăvise povestea. Eu mai stătui încă câteva clipe în fața uriașului, în admirație, trăgând din ciubucu-mi drag și suflându-i în nas liniștite și mărețe învăliri de fum. Apoi după ce mai trecui odată cu cuțitul peste numele pe care-l scrijeluisem, de teamă să nu se șteargă prea curând, mă svârlii pe cal, lăsându-l în sama diavolului.

Pe când treceam în vad Bistrița, ca să mergem să facem cunoștință cu rachiul prințului Cantacuzino dela crâșma din Gura Largului, țăranul meu îmi zise:

— Ciudat lucru ai mai făcut și dumneata, domnule...

— Ce lucru, măi voinice?

— Apoi ce făceai cu cuțitul dumitale...? frumos cuțit, n'am ce zice...

— Imi însemnam numele.

— Și pentru ce?

— Pentru ca alți călători, ce-or veni după mine, să-l vadă.

— Muncă prăpădită, domnule, ori vrei să șăguești...

De douăzeci și cinci de ani, de când cunosc Piatra Teiului, deși trec pe-aici o mulțime de boieri și de

ciocoi, n'am văzut pe unul măcar oprindu-se, dar încă să-și scrie numele!...

Cititorule și respectabil public, pentrucă soarta, care orânduiește așa de ciudate lucruri când își dă osteneala, a vrut ca amintirile unui călător, îngropate în portofoliul lui, și care nu-s cu adevărat frumoase decât în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsind orice amor propriu, că eu mă dau frumușel deoparte și las pe diavolul să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui și a dumneavoastră. Am zis.

STÂNCA CORBULUI

— Legendă culeasă la Bicz —

Vizitând valea Biczului, care dă în valea Bistriței, caii noștri se'nșirau pe cărări înguste și pietroase, conduși fiind de un călăuz muntean. Acesta era tipul românului din Carpați, tânăr, vesel, sprinten, dibaciu, lipsit de învățătură, însă înzestrat cu bunul simț al strămoșilor noștri. El își purta calul în joc și ne povestea în graiul său poetic viața lui de copil al munților, vânătorile sale la urși și chiar îndrăgirile inimii lui, spunându-ne tot odată numele piscurilor și admirând ca noi mărețele așezături stâncoase, care ne înconjurau ca un amfiteatru uriaș.

Strâmtoarea în care curge pârâul Biczului este una din cele mai frumoase din Carpați. Natura pare că a voit a aduna la un loc tot ce a putut crea mai grațios, mai pitoresc și mai grozav.

Tablou magic și demn de penelul lui Salvator Rosa! Soarele asfințind într'un ocean de lumină înfocată. Câțiva plăieși trecând printre copaci. Câțiva vulturi sburând roată împrejurul vârfului Ceahlăului și jos, lângă o înaltă stâncă, caii noștri adăpându-se în apa limpede a Biczului!

— „Priviți”, ne zise călăuzul nostru, „acéa pădure neagră ce se întinde în dreapta și în stânga, colo în zare spre Ceahlău... Ea este linia hotarului Moldovei și în ea facem ades vânat la căprioare, la urși... ba chiar și la Unguri câte odată.

— La Unguri?

— Da! Plăieșii noștri, din timpurile vechi și pâna în timpurile de azi, au preschimbat glonțuri cu catanele nemțești... Hei! mulți brazi ascund la rădacina lor trupuri omenești și printre răsunetele spărioase, ce ies noaptea din codri, trebuie să fie și glasurile celor uciși.

— Bine, dar pentru ce acele ucideri?

— Pentru ce?... Pentru un cuvânt, pentru o căprioară care trece hotarul, pentru ura în contra Secuilor, ce ne pradă pământul pe nesimțite...

Această expresie energică a prădării pământului ne făcu să ne gândim cu mâhnire la nepăsarea guvernului care permite vecinilor de a strămuta necontenit linia de frontieră a țării în paguba noastră.

* * *

Unul din noi, însă, mai mult admirator de po-doabele naturii, decât de faptele oamenilor, întrebă pe călăuzul nostru cum se numea stânca dreaptă ca un zid, lângă care ne aflam.

„Piatra Corbului”, răspunse el.

Are vreo legendă?

Ce să aibă, domnule?

— Are vreo istorie, vreo basnă, vreo...

— Ah! înțeleg. Are, ca toate stâncile câte le vedeți.

— „Spune-o, spune-o”, ziserăm cu toții, apropiind caii noștri de ai lui.

Românul își clătina pletele, ținti ochii sai vultu-rești pe vârful stâncii și povesti:

Stânca asta încununată cu plopi și mesteacani, precum o vedeți, a fost martoră unei întâmplări foarte jalnice, de care se pomenește la noi din neam în neam.

Cică pe timpul strămoșilor, un străin, pribegind dela dealul Corbului despre Borsec, a venit să se

așeze la Bicaz. El își dură o căsuță mai de-o parte, pentrucă pe aicea pe la noi, fiecare cătun e locuit de un singur neam și străinii nu sunt primiți în sânul lui.

Pribeagul avea o fată, căreia Bistrițenii îi daseră numele de Corbița, întru aducerea aminte a dealului, unde ea se născuse... Ce fată! Ce bujor de copilă! Cică era sprintenă ca o căprioară! Cică gurița ei era un fagur de miere. Cică ochii ei străluceau ca focurile ce le aprind ciobanii noaptea în întunerecul codrilor.

Mulți flăcăi umblau să-i vâneze dragostea. Mulți cântau doine în childa¹ ei, dar din toți numai unul, un plăieș cu pletele lungi și cu chipul de făt-frumos, avu norocul să cadă drag Corbiței. Părinții lor se primiră a se încuscri și îi logodiră după obicei.

Pe atuncea, spun bătrânii, că se făceau adese năvăliri de Tătari în țară și că în urma lor rămăneau numai cenușă și sânge. Păgânii dracului! Cică mâncau carne de cal și beau lapte de iapă.

Intr'o zi, o ceată de Tătari, pătrunzând în munți, ajunseră până în valea Bicazului, prădând, uci-gând tot ce era în calea lor. Tatăl Corbiței și logodnicul ei căzură morți lângă copila pe care ei voiau s'o apere, căci Tătarii auziseră de frumusețea ei și aveau de gând s'o ducă poclon hanului dela Bugeac.

Corbița însă scăpă ca apa printre degetele lor și o apucă la fugă spre munte, urmărită de Tătari ca o ciută hăituită de lupi. Biata fată alerga pe după stânci și din când în când se oprea puțin, ca să se mai răsuflă, dar n'avea vreme să 'nghită măcar o dușcă de aer, căci Tătarii îi călcau din urmă.

Corbița, înspăimântată, nebună de groază și de durere, se îndreptă spre stânca asta și ajunse

1. pilda, — gândind la ea.

curând pe marginea ei. Aici ea se opri o clipă și cătă în urmă. Tătarii se apropiau cu fuga.

Atunci ea căzu în genunchi și se rugă lui D-zeu să-i vie în ajutor... Zadarnică rugăminte... Mâna unui Tătar se întinse s'o apuce, însă ea, ridicându-se drept în picioare, cu părul despletit în vânt, cu ochii aprinși, cu fața albă ca un crin, zise: „Atunci s'ajungeți voi, când îți pune mâna pe Corbița!” — și deodată ea se aruncă în prăpastie. Trupul ei se cufundă în apa Bicăzului, sdrobindu-se de bolovani, iar Tătarii rămăseră încrămeniți și fură uciși chiar pe muchia stâncii de o ceată de plăieși, care alergaseră în ajutorul Corbiței.

De atunci locul acesta se numește Stânca Corbului.

În zilele de sărbători, pe când fragii sunt copti, fetele de prin cătunele învecinate se adună pe piscul stâncii și cântă doina Corbiței; iar în nopțile luminoase ale primăverii, păstorii zăresc adese o umbră albă clătindu-se pe vârful stâncii și apoi lunecând de-a-lungul ei până în apa Bicăzului.

Călăuzul tăcu, lăsându-ne sub o impresie adâncă. Și nu știu cum se întâmplă, căci în noaptea aceea, somnul nostru, legănat de vuetul valurilor Bistriței, fu totodată și frământat de visuri neplăcute. Pare că o stâncă mare ne apăsa pieptul, în vreme ce o ceată de Tătari ne amenințau scrâșnind din dinți și o copilă gingașă întindea mâinile spre noi.

IAȘII ȘI LOCUITORII LUI IN 1840.

Iașii au început de câțva vreme să ațâțe curiozitatea publicului european, nu în chip excentric, prin el însuși, ci ca scaun al principatului nostru¹ și deci ca un punct al mării chestiuni a orientului.

Până în 1830, orașul acesta, — așa de interesant prin moravurile tuturor popoarelor care au călcat pământul celor două principate, dela dacul rătașitor și sălbatic, dela romanul de pe Tibru, dela toate hoardele nomade care-și croiseră prin vechia Dacie pierdută o cale sângerată, spre a se năpusti în inima imperiului², până la musulman, leah, și ungur, până la grec și în sfârșit până la rusul de azi, care se pretinde regeneratorul nostru politic, moravuri necunoscute, adaptate la moravuri necunoscute, obiceiuri barbare altoite pe obiceiuri antice, patriarhalismul pastoral topit în servitutea feodală, misterele creștinismului încrustate pe miturile păgâne, superstițiile poetice ale evului mediu încrustate în secătuitoarea necredință a veacului, tot ce-i vechiu și ce-i nou, occidentalul și orientul, topite într'un tot nedespărțit, cimentat de vremi și împrejurări așa fel, încât clădirea s'ar dărâma, dacă ai scoate o singură piatră, — Iașii, încă odată, până în 1830 nu erau cunoscuți lumii decât din buletinele armatelor imperiale rusești și, în cercurile literare, din câteva relații scurte și nu tocmai exacte ale câtorva călători, baronul Troot și alții. Un italian,

1. al Moldovei.

2. roman.

Inceputul din „LASSY ET SES HABITANTS.. (Ms. 311, din biblioteca
Academiei Române fila 6)

Lassy et ses habitants
en 1840 par A. Risutto —

Lassy a commence depuis quelques temps à exporter la culture
à l'été du public européen non pas exactement par elle-
même, mais ^{comme capitale de notre grande partie} par ce qui est aussi un point de la grande
civilisation d'Orient.

Jusqu'en 1830, cette ville, si contenue dans son le point
^{ou} les mœurs a de ses coutumes recueilli souvent des coutumes à son
tout le peuple qui ont foule le sol des deux grandes parties de
l'Europe et l'Asie, depuis le Romain du Liban, depuis
jusqu'aux bords irrigués qui s'étendent jusqu'à travers la vallée
d'acier perdu son toit l'angle pour fonder sur le cœur de
l'empire, jusqu'aux musulmans farouches, aux Polonais à
i. Non pas ^{jusqu'aux bords irrigués} jusqu'au point moderne (regards rattachés politiquement)
que, mœurs en corrélation à l'Asie à ses bords en corrélation coutumes

Jassy et ses habitants

en 1840 par A. Rouso

Jassy a commencé depuis quelque temps à exciter la curiosité du public européen non pas excentriquement par elle-même, mais parce que, comme capitale de notre principauté, c'est aussi un point de la grande question d'Orient.

Jusqu'en 1830, cette ville, si intéressante sur le point de vue de ses moeurs et de ses contumes, recueil vivant des contumes et moeurs de tous les peuples qui ont foulé le sol des deux principautés depuis le Dace errant et sauvage, depuis le Romain du Tibre, depuis toutes les hordes émigrantes qui s'étaient frayé à travers la vieille Dacie perdue une route sanglante pour fondre sur le coeur de l'Empire, jusqu'au Musulman farouche, au Polonais, à l'Ilongrois, jusqu'au Grec, enfin jusqu'au Russe moderne qui se prétend notre régénérateur politique, moeurs inconnus adaptés à des moeurs inconnus contumes,

de numele căruia nu-mi aduc aminte, care petrecuse în Moldova cu nădejdea vană de a strânge răpede avere, în povestirile lui amestecă amărăciunea desamăgirilor lui personale; consulul Wilkinson, afara de câteva personalități¹, inexact; unul singur, un neamț, cu numele Wolf, în lucrarea lui a rezumat cu discernământ și cu gust moravuri, istorie, caracter, guvern; dar cartea aceasta acum e veche, și, afară de oarecare lustru local, toate s'au schimbat. Wolf era bun pentru vremea în care scrie, astăzi însă, când se judecă și se privesc lucrurile dintr'alt punct de vedere, ar duce în rătăcirii, fără voie, pe cititorul care n'ar putea să-l pue față în față cu propria-i experiență.

Totuși dela tratatul de București, din 1812, dela lupta libertății și emancipării elenice, a cărei primă scânteie pornită de pe malurile Prutului a făcut să izbucnească imensul vulcan al Eteriei, în sfârșit dela cel din urmă războiu împotriva Turcilor, orașul nostru ieși puțin din adâncul întuneric, din care nu l-a putut scoate nici moartea lui Potemkin.

Tradițiile populare, fragmentele inforpe și risipite ale câtorva cronici vechi se contrazic fără încetare, și se contrazic mai ales cu un rest de inscripție găsită, nu de mult, pe o marmoră ciuntită, în săpăturile vechiului fort roman *Caput Bovis*, la Galați. Tradițiile duc întemeierea lui la niște vremuri foarte depărtate: Cantemir, care e autoritate în ceea ce privește Moldova, pune obârșia lui în sama lui Ștefan al V-lea cel Mare, și vorbește astfel în capitolul IV al *Descrierii Moldovei*.

„Acesta este scaunul Țării, pe care l-a mutat Ștefan-Vodă acolo din Suceava, ca să poată apăra țara mai bine din mijlocul ei, de către năvălirile Turcilor și ale Tătarilor, pentrucă el prea bine

1. chestiuni de persoane.

vedea că nu putea să se apere așa lesne din Suceava, deoarece este depărtată de hotarul turcesc. Mai înainte de aceasta era târgul numai ca un sat prost, întru care abia se așezase trei ori patru gospodari, și avea și o moară în care era un morar bătrân, căruia-i zicea Ion (sau după cum se zice în limba proastă, *Iaş*). Numele acestui om, Domnul l-a dat orașului pe care l-a făcut, întru care a zidit întâiu și o biserică întru cinstea sfântului Nicolai, care este acum biserica cea mare, și după aceea și alte palaturi pentru dânsul și pentru boierii lui a clădit. Iar Radu-Voevod l-a împrejmuț cu zid...”

Astăzi nu se mai zărește nici urmă de ziduri și alte înfrumusețări de care vorbește Cantemir, afară de ruinele impunătoare ale Palatului Domnilor noștri — care însă nu e vechiu și a ars în 1827, în focul ce a distrus aproape în întregime târgul. Dintre biserici, vrednică de luare-aminte e Treierarhi, prin îndrăzneța-i structură gotică și prin sculpturile bizare care-i împodobesc zidurile din afară, — cu atât mai mult, cu cât asemenea monumente sunt rare la noi. Cu privire la biserica aceasta, se povestește de un fapt destul de curios:

Evlavia Domnilor și boierilor împodobise Treierarhi — mai cu osebite între toate celelalte biserici. Zidurile pe dinăuntru erau bogat zugrăvite și aurite. Pe vremea Eteriei grecești, Turcii, pătrunzând cu putere înăuntru, îi deteră foc, socotind în neștiutoarea lor lăcomie că zidurile erau de aur masiv; dar văzând că aurul nu curge, stânseră ei singuri focul.

Iată acum pe ce se întemeiază cea din urmă părere, care pune în sama Romanilor zidirea orașului nostru și care ar părea probată prin restul acela faimos de inscripție găsit în ruinele cetății
Caput Bovis:

— — — HOC GRAT — — —
— — — NUNTIA — — —
— — — (LEG: ESSENS)
— — — QVARES HAN — — —
— — — C. ROG — — —

Un patriot luminat, d. Săulescu, profesor la Academia din Iași, a demonstrat că legiunea *Iassii*, tăbărind în acel loc, s'a alcătuit aici un târg, care încet încet, ca și alte orașe dace, a dobândit dela Roma privilegiul de a fi recunoscut oraș municipal sub numele de *Municipium Iassiorum*.

Simțimântul domnului Săulescu și acel al lui Cantemir, oricât de depărtate ar părea unul de altul, se pot totuși împăca destul de bine. E fapt cunoscut că după năvălirea popoarelor, legiunile dace și dunărene au fost retrase și țara rămăsese fără apărare. Iașii, ca și atâtea alte târguri, se supun soartei, și așezat fiind la marginile împărăției și a Daciei, în drumul hunilor, slavilor și tătarilor, se stânse cu desăvârșire. Așa fel Ștefan cel Mare a putut să fie întemeietorul lui. Dată fiind lipsa de istorici, dat fiind întunericul neștiinței și al barbariei, nu-i de mirare să fi rămas ca o tradiție nedeslușită numele Iaș, atribuit unui morar, — nume pe care Ștefan l-a dat târgului său, fără să știe că așa îi zicea de veacuri. Când eroul leșilor, Sobieski, a pustiit Iașii în retragerea lui din 1867, — se mai puteau vedea încă urme de ziduri.

Dar lăsând feluritele păreri asupra întemeierii și obârșiei Iașilor, și încercările veacurilor, cărora sunt supuse toate lucrurile omenești, după eterna lege, — să aruncăm o privire asupra așezării, asupra moravurilor și locuitorilor lui, asupra amestecului de inovații altoite pe vechile datini, care alcătuiesc un fel de mijlocie pitorească între moravurile asiatice și moravurile occidentului. Iașii sunt ca mașinile acelea complicate, cărora trebuie să le cunoști

amănuntele și resorturile ascunse, fără să-i pricepi ansamblul.

Regulamentele nouă care stăpâneau Moldova, atingerea cu armatele rusești, care au brăzdat principatele, vizitele câtorva călători, roiul acela de tineri care au petrecut în orașele europene în mijlocul unei vieți și al unor obiceiuri diametral opuse obiceiurilor și vieții liniștite și așezate din patria lor, au schimbat fața Iașilor, introducând alte vederi, alte idei și un alt fel de a privi lucrurile. Ca în orice țară pe cale de regenerare, sunt la noi două principii care stau în luptă, o luptă înăbușită, însă uriașă și neconținută, între bătrân și tânăr, între obiceiul căzut și veșted și inovația cutezătoare, plină de putere și de viață, o luptă pe moarte între vechiu și nou, în care biruința greu câștigată va fi a celui din urmă.

După părerea mea, aici e un vrednic subiect de cugetare pentru observatorul filosof: de-o parte geniul unui secol care nu se sprijină decât pe amintirea trecutului; și de-alta, geniul unui secol al vremii nouă, puternic și nervos, — deși e înfășurat în scutecele copilăriei și a imitației necugătate. În punctul acesta am ajuns noi astăzi. Las pe altul mai dibaciu decât mine să aleagă nuanțele. și să deducă urmările necesare și firești.

Tocmai în clipa regenerării noastre politice și intelectuale a apărut printre noi d. *Girardin*. Scrierile lui au dat Europei noțiuni precise, eloquente, însă nu destul de întinse. D. Girardin a dat probă de un nou tact de observație fină, limpede, răpede ca gândul și adevărată, — dar domnia-sa a petrecut prea puțin printre noi, ca să poată vedea contrastul orașului nostru bizar. Moravurile, obiceiurile noastre, caracterul nostru sau acela pe care ni-l dau împrejurările ar fi un material nou, original; și cu toate că până acum n'a apărut nimic în

această privință, trebuie să nadăjduim că va veni într'o zi un Român care va umbla prin țară, cercetând toate pietrele, toate mănăstirile, întrebând amintirile înmormântate, întorcând poalele redingotei și antereului, benișul și jiletca, calpacul umflat și pantalonul modern, spre a le întreba de taina amestecului lor și de soarta care le așteaptă.

E supărător pentru noi că după d. Girardin am primit vizita domnului La Battu. Puținele lucruri care privesc Moldova — cu părere de rău o mărturisim, — sunt neexacte. S'ar părea că cei opt cai care purtau răpede pe d. La Battu prin principate, l-au împiedecat să vadă ceva, și frica de friguri, alungându-l din Iași după puține zile, l-a făcut să nu-și mai poată revedea notele. De altfel așa fac mulți călători; câte odată proverbele au mult bun simț.

Iașii se întind domol pe spinarea ușor înclinată a unei coline lungi, își cufundă brâul în râșorul Bahluiului, mâlos în cursul lui; ca și la izvor, și se întinde până în mahalaua zisă a Tătărășilor, unde orașul se oprește deodată, lângă o râpă adâncă străbătută de o ață de apă gălbuie și murdară, deseori secată. Nimic mai pitoresc primăvara decât priveliștea pe care o înfățișază de departe acest Tătărăș, faimos între toate mahalalele orașului, din pricini pe care nu-i nevoie să le mai înșirăm aici.

Grămezi de căsuțe albe și cochete stau împrăștiate ici și colo, înconjurate de pajiști verzi, de grădini, de arbori, câteva biserici contrastând cu micimea căsuțelor, înalță cruci argintii; și deasupra crestei dimpotrivă un tufiș de copaci pe verdele câmpului stăpânește totul. Dacă ar fi o punte de sârmă peste râpă, ar fi Friburgul din partea de miazănoapte, fără sălbatica și limpedea Sarină. Ori-

ce iluzie însă încetează pe dată ce încerci a intra în dedalul acelor așa zise străzi.....

Iașii înșiși este un monstruos amestec de clădiri masive ori elegante, de palate și de magherniți împrejmuite de ogrăzi nemăsurate; pe ulițele lui furnică lucruri dela țară, lux îmbielșugat, echipaje răpezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, sdrențe franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit îmbrăcate, ca pentru bal mascat. Populația lui de 60.000 de suflete e tot așa de felurită ca și costumele, și un observator de moravuri, stând la fereastră o jumătate de ceas, ar avea de observat destul, ca să poată face cunoștință cu zece popoare și să călătorească totodată în Franța, în Germania și în Orient.

Ici deosebești pe ovreiu cu antereul negru dintr'o stofă căruia poporul îi zice *p'elea-dracului*, lipit pe trup, cu cușma blănită de osebite forme, cu cei doi zulufi indispensabili coborînd în lungul tâmpelilor și încurcându-se de obicei într'o barbă soioasă, pe care niciodată n'o rade. Pantalonii de nanchin, legați la genunchi cu niște șușăniți care atârnă; călțuni și papuci, care au fost odată albi, completează pe ovreiu, afară de șărlătăniile, șiretlicurile și înșelăciunile lui, care par a-i alcătui caracterul național. Totuși ovreiu, această ființă degradată și rătăcitoare, alungată de pretutindeni, vârîndu-se și plictisind, ființa aceea pe care societatea a pus-o la index, și totuși nu se poate lipsi de ea (la noi, se 'nțelege), — îți insuflă milă: ovreiu e bătut și batjocorit de mulțime, josnicia lui târtoare stă în fața netoleranței și a prejudecăților sălbatice ale norodului, el n'are demnitatea amară a raselor decăzute; frica lui a ajuns proverbială. Ovreicele sunt cunoscute în toată creștinătatea pentru frumusețea lor, — numai trebuie să

ai grijă să le speli, să le fereduești și să le parfumezi; altfel e zadarnică orice iluzie.

Colo stă armeanul, adevărat copil al leneșului orient, grav și tăcut ca un turc, cu picioarele încrucișate pe tarabă; îmbrăcămintea lui mai păstrează neprețuiții șalvari, în care la nevoie s'ar putea ascunde zece parizieni de-ai noștri, giubeaua largă și anteriorul elegant și ușor. Dacă nivelarea înnoirilor a pătruns în magazia lui, stă lungit pe divan, cu un aer stângaciu, fumând și vânzând pașnic tutun turcesc, care aici se fumează în cantități uriașe.

Ici vezi pe lipoveni, vechi sectari pribegiți din Rusia. O ramură a lor numeroasă, fugită, sub numele de rusnaci, a populat Galiția. Sunt oameni nalți, sălbatici la înfățișare; și-au păstrat îmbrăcămintea, adică o bluză în cadriluri, coborînd peste niște pantaloni largi, ziși „pantaloni căzăcești”, și poartă barba „mujișilor”, sunt birjari, grădinari, zidari și beau foarte mult, precum arată și o zicătoare moldovenească.

Uite dincolo neamțul, liniștit și meșter, lucrând conștiincios la părechia de ghete, și care, neavând bere de Ratisbona, îi place totuși să tragă planuri de războiu pe masa umedă și judecă campaniile lui Napoleon, deșertându-și paharul de vin moldovenească. Pentru dânsul toți mușteriii sunt *măria-ta*, *înălțimea voastră*, ori *domnul conte* și *domnul baron*; are mare dragoste pentru conți și baroni, măcar că la noi nu se află așa ceva.

Pe ici pe colo sunt semănați mii de indivizi, greci, sârbi, bulgari, neamuri corcote, care sunt lăutari, pitari, hangii ori mai curând crășmari-bucătari, mijlocitori, în luptă de moarte cu Oțreii care se amestecă în orice meșteșug, în haine bizare, împrumutând dela un popor comanacul, dela altul surtucul, de ici antereul cu pantaloni cu chingi.

În sfârșit vin copiii *faraonilor*, enigmaticii egipteni, ori bohemieni, cum le zic franzuji, *gitanos*, *zingari* în spaniolește, *țigani* pe moldovenește, care au dat gata pe un tinerel fruntaș al literaturii naționale¹; amestecați cu sânge indigen ori cu alte rase curate, cu fețele severe și întunecate, vorbind pe nas, cu pieptul descoperit, nepurtând alt veșmânt decât ceea ce trebuie pentru a nu călca cele dintâi principii ale buneii cuviinți, cu femeile lor nerușinate și înspăimântător de murdare, popor ciudat cu care viețuim de veacuri fără să-l cunoaștem încă, nenorocit și gol, trăind totuși vesel și fără grijă sub cortul nomad, furând, cântând din scripcă prin crășme, necunoscând altă religie și altă patrie decât șatra și cerul. Deși reduși la o robie adesea mai mult închipuită decât reală, țigani rătăcitori, adevărați beduini ai deșerturilor, sunt mai puțin disprețuiți decât ovreii, pe care-i disprețuiesc. Porecla umilitoare de țigani, care avea în ea tot ceea ce închipuirea castelor mândre voia să arăte mai josnic, nu mai este în zilele noastre așa de temută. Țigani se apropie pe nesimțite de localnici; cea mai mare parte din cei care locuiesc în oraș sunt potcovari, lucrători, slugi în casele stăpânilor lor și lăutari minunați; dacă ar fi să credem ceea ce spune d. G., — apoi sunt mai buni muzicanți decât *Couna*, *Schultzer*, *Verner* și alții, care desfătează Iașii. Țigani aceștia așezați și-au uitat limba lor.

Cu căciula pe o ureche, nalt și voinic, cu vorba deschisă, pitorească și energică, vine daco-romanul, care a păstrat dela părinții lui Daci îmbrăcămintea și dela Romani graiul.

Odiha orașului, belșugul prăvăliei, el le disprețuește; lui îi trebuie aer; copil al lui Cincinnatus,

1. M. Kogălniceanu publicase în 1837 broșura *Esquisse sur les Cigains*.

lui îi trebuie stuhul satului, îi trebuie boi, vaci, oi, turme mugitoare, ori plugul hrănitor. O pădure de păr lung, castaniu, ras ori scurt tăiat deasupra unei frunți de mărime mijlocie, umbrește un cap expresiv pe un gât mic, însă cu mușchi puternici, împlântat și el pe un bust potrivit... În mișcări e domol; e liniștit — însă fără milă, brutal și sălbatic, ca un puhoiu revărsat, când se răscoală pentru dreptul lui; ca un miel, când știi cum să-l iei; ignorant, nu din vina lui, ci din pricina unui lanț lung, de împrejurări, păstrând totuși în ignoranța lui un bun simț prețios și o judecată dreaptă, adesea filosof, cu atât mai surprinzător, cu cât mai puțin te aștepti la așa-ceva; ascunzând sub învălișul acesta, care pare gros la prima vedere, simțimântul soartei lui nedrepte; de altfel slobod în critica lui, își strigă cu glas tare tânguiriile. Să dăm cârmuirii de azi dreptul ei: pe cunoștința caracterului și simțimintelor poporului moldovenesc a așezat orânduielele dintre proprietari și vecini și cum la noi țăranul nu e proprietate și poate să se mute unde-i place, proprietarul care-și înțelege interesele are totdeauna grijă să se poarte bine cu muncitorul de pământ. Imbrăcămintea daco-romanului e simplă, ca și moravurile-i pastorale; o cămașă lungă cu mânici slobode i se scoboară până deasupra genunchiului, acoperind vara izmene largi și iarna ȋțari strâmți, încrețiți pe picior, — și peste acestea un chimir lat de piele de căprioară, împodobită cu felurite alămuri, după gusturi; un cuțit lung face parte numai decât din imbrăcămintea lui; mai adăogă la asta o lulea scurtă și o pungă cu băieri; și cele dintâi încălțări pe care le-au născocit ciubotarii localnici¹, opincile străvechi, îi apără picioarele. Pe ploi și vreme rea, el aruncă în voie pe umeri un suman scurt, strâmt, dintr'o stofă de

¹ în textul traducerii găsim *pământești*.

lână impermeabilă, pe care o fabrică el singur; iarna, ca și țărani ruși, poartă cojocul, care e o blană de oaie, cusută și înflorită cu roș și galben.

Alături de daco-roman, umblă femeia lui; după o datină moștenită fără îndoială dela vrednicile matroane romane, poartă, capul împodobit cu un ștergar lung, pe care biserica îl impune în clipa solemnă a cununiei, și care totuși nu ascunde totdeauna amatorilor o față albă, fragedă, obraji ru-meori, ochi vii, smalțul curat al dinților și zâmbetul rușinos și cochet al țăranelor. Fetele umblă cu capul gol — drept pe care abia așteaptă să-l piardă. Imbrăcămintea ș'a unora ș'a altora se alcătuește dintr'o cămașă foarte curată, lungă până la glesne; o bârneață, le încinge mijlocul scoțând și rotunjind sâni elastici, și prinzând o catrință închisă la culoare, așezată cu mușteșug și așa de strânsă pe șolduri, încât le zugrăvește foarte bine toate formele bogate. Un picior când micuț, când mare, după capriciul naturii, de obicei gol, intră într'un papuc. Cercei, șiraguri de hurmuz, amestecate cu salbe, fac parte din găteala lor. Vă încredințez că sunt unele mândruțe de acestea strânse în catrinți, care te pot face să-ți pară rău că în Moldova, unde sunt destule obiceiuri și frumoase privilegii, poporul n'a vrut niciodată să recunoască „gingașul „drept al seniorului”.

Neamurile acestea amestecate vorbesc fiecare în limba lor: rusește, nemțește, grecește, leșește, și 'n alte idiome stâlcite și barbare ale tuturor limbilor și ale tuturor timpurilor; peste toate stăpânește româneasca, limba limbilor pentru popor. Boierii cei mai de sus au dat limbii franțuzești stăpânire în saloane și în corespondențele intime; de graiul moldovenesc se slujesc la tribunale și cu oamenii lor; iar greceasca o vorbesc numai acei care nu pricep nici franțuzește, nici moldovenește. După pilda

doamnelor elegante și *fashionabile*, boierimea de a doua mână nu vorbește decât de Balzac și Soulié, de Lamartine și Hugo, de Kock și Dumas; mai ales pe Paul de Kock îl adoră! Pășind pe urmele boierimii de al doilea rang, boierii de treapta a treia, a patra, a cincia, etc. (căci nu știu bine câte spițe sunt la scara boierimii), n'au ajuns decât la clasici, așa încât o să auzi în Iași pe toată lumea vorbind franțuzește fără să 'nțelegi un cuvânt. Cei cărora le plac echivocurile au de lucru în Iași. Gramaticii găsesc o limbă minunată cu inversiuni poetice, cu construcții îndrăznețe, neuzite, amestecată cu nemțește, grecește, rusește și moldovenește. În general noi suntem vrăjmașii *purismului*. Accentul grotesc și schimonosirea de cuvinte a Nemților și mai cu seamă a Țiganilor și Ovreilor sunt puse zilnic la bir, și de ele se leagă, cu vorbe vesele și cu două înțelesuri, o mulțime de anecdote locale, expresive, dar cu neputință de tradus. Avem și noi Englezii noștri.

Între toți oamenii aceștia se amestecară, care sus, care jos, o mulțime de profesori și de artiști de tot felul și din toate țările, aducând și ei figurile și costumele lor între aceste costume și figuri heteroclite. Dintre ei, prea puțini se întorc la pereții lor¹, pentrucă pe nesimțite iau și ei înfățișarea țării și caracterul pământesc². În sfârșit peste toate, înconjurată de toate prestigiile aristocrației de naștere, de bogăție, de demnități, de slujbe, plutește rasa nobilă, rasă cu deosebire amfibie, care își petrece jumătate de vreme în droșcă, și cealaltă parte alene pe un divan moale.

Inchipuți-vă acum amestecătura tuturor acestor rase, popoare, caste, cu culoarea lor locală, cu costumele pestrițe, cu moravurile lor particulare, cu

1 acasă la ei.

2 local.

înfățișările foarte deosebite, într'o atingere zilnică, întâlnindu-se, salutându-se pe uliți, grămădindu-se într'o anticameră, strângându-și mâna într'un salon, fără uimire, nici curiozitate. Înfățișați-vă pe cazacul cu pantaloni largi și cu fireturi roșii bând c'un țigan pe jumătate gol, pe grenadirul din oștire cu un țaran, un cavaler modern umblând în trăsură alături de o antichitate, a cărei haină este un viș al închipuirii pentru alte popoare; un boier cu anterior dând o audiență interesată unui ovreiu ori armean. Caste, popoare, rase cu trăsuri distincte, care ar merita fiecare câte o carte! Păcat că literatura indigenă nu exploatează mina fecundă pe care o are sub ochi și petrece scâlciind producțiile străine! Poate aici e momentul prielnic să strecurăm câteva linii ale unuia dintre *Dumașii* literaturii moldovenești, e o traducție *ad-litteram* și nimic mai mult:

„Nimic”, zice d. N., într'o spirituală critică a societății ieșene, „nimic nu-i mai plictisitor decât „orașul Iașilor pentru un călător străin, care n'ar „avea un nume cu particula *de*, și care ar fi mai „ales împovărat de afaceri și nu și-ar putea îngădui „să cultive pe locuitorii semi-civilizați ai acestei „capitale. Dar dacă călătorește ca poet, ca artist, „dacă are avantajul să fie colaboratorul vreunui vo- „devil monstruos, care s'a jucat la teatrul de va- „rietăți ieșean, dacă numele lui a fost tipărit în „coada câtorva versurile, într'o culegere sau în- „tr'un foileton în *Journal des Débats*, ce fericit mu- „ritor! Îndată e bine primit, sărbătorit, plimbat, „cocolit; găsește plăceri în societățile acestea semi- „europene; se obișnuiește să bea cafea turcească, „să fumeze dintr'un ciubuc lung, vede chiar multă „poezie în forma ișlicului (căruia un rus, om de „spirit, i-a zis *l'éteignoir du bon sens*) și în îm- „brăcămintea antică, și strigă și el între bărbile

„bătrâne și cărunte, numind *vandalism* mâna gro-
„zavă a inovațiilor care le atacă. În sfârșit, dacă e
„tânăr și nu tocmai urît, n’o să se poată opri ca
„să nu mărturisească că străzile orașelor Europei,
„trase la linie, au prea multă monotonie, pe când
„Iașii, având puncte nouă de vedere din zece în
„zece pași, arată o admirabilă varietate. După ce
„a umblat până la glezne prin colb, cu riscul de
„a fi călcat de căruți și droști, scapă într’o uli-
„cioară întortochiată a unei mahalale, ajunge la o
„căsuță cunoscută, unde era așteptat, își scoate
„galoșii la scară, intră obosit, sdrelit, și vede că
„i se înfățișază tablaua cu dulceți! Ce bun obi-
„ceiu!

„La epoci apropiate, trei focuri grozave au distrus
„Iașii. Ar fi putut fi reclădit pe un plan nou și
„regulat, dar nimeni nu s’a sinchisit, și după a noas-
„tră părere foarte bine s’a făcut. „Ce! să-mi clădesc
„o casă pe linie dreaptă, așa ca sgomotul trăsurilor
„și a gurilor-cască să-mi strice somnul de după
„masă?!” Ieșenilor le place liniștea și un moale
„*farniente*, care alcătuește cea mai mare parte a
„existenței lor; osteneala îi ucide. De ce să umblu
„pe jos, dacă am trăsură? Ce răspuns poți găsi la
„o judecată așa de dreaptă?

„Oricum ar fi, bunul nostru oraș începe a-și
„schimba straiul oriental; la drept vorbind ne pare
„rău, căci e urît așa, pe jumătate în haine europe-
„nești, jumătate cu șalvari roșii, întocmai ca ofițerul
„acela pe care l-am văzut când cu formarea mili-
„ției, cu pinteni, c’o șapcă roșie, și c’o sabie în-
„cinsă peste o blană roasă”.

Atâta am găsit în repertoriul indigen, cu privire
la localitate.

Dacă din întâmplare faci o plimbare sentimen-
tală pe colinele care încing Iașii la apus; dacă-ți
dai osteneala să urci până la feluritele mănăstiri,

și cu deosebire la Galata, care, o spunem cu umilință, ține de Sfântul Mormânt, dacă te oprești la câțiva pași dedesuptul ruinelor palatului Ipsilanti, căzut în zorii lui ca și stăpânii, uimirea ce te cuprinde e mare, pe cât de frumoasă e panorama pe care o desfășoară Iașii. Poetule, ascuțește-ți creionul; artist, pregătește-ți penelul.— ...Apropiat de coborișul răpede al colinei, privirea se cufundă într'o largă și nemărginită vale cu covor de iarbă, încărcată la hotarul ei din sus de bălți întinse, pe fața cărora vântul clatină pământurile gingașe cu puf auriu ale unei păduri de stuh; din vreme în vreme, sboruri de rațe și singuraticе găște sălbatice, speriate cu nepusă masă de vreun vânător neamț, se înalță, chemându-se cu strigăte aspre. Mălos, Bahluiul ieșind din balta pe care a format-o străbate domol câmpia, scaldând, la dreapta și la stânga, fânețe și imașuri, pe care pasc turme de oi, de vaci și de bivoli hâzi, bălăcindu-se toată ziua în noroiu; apoi atinge din fugă poala murdară a mantiei Iașilor. Culcată alene pe colina ei, ridicându-se în amfiteatru, moale și voluptoasă într'o poză de curtizană, orientala cetate a Iașilor zâmbește cochet de departe admiratorilor săi, — surâs foarte perfid când o cunoști de aproape, — și răsfrânge fără altă simetrie decât capriciul întâmplării crucile nenumăratelor ei clopotnițe în razele soarelui; zidurile albe, care se zugrăvesc în partea de sus a amfiteatrului desemnează orizontul; întunecatele și pitoreștile ruine ale palatului vechiu pe o esplanadă prăpăstioasă, în josul căreia se adăpostesc bordeie umile, contrastează cu înfățișarea proaspătă și curată a locuințelor care le împresoară. Apoi la dreapta, vezi cum se alungește ca un șarpe în crețuri încolăcite și fantastice un șir de coline, ale căror coaste și vârfuri sunt ocupate de mănăstiri ascunse în vii

și de căsuțe boierești. Între aceste coline, sub o înfățișare sombră, ruptă brusc din lanț și înaintând în promontoriu, se zugrăvește grațioasă și veselă *vila domnească*. Pe nesimțite, platoul înclinat al Iașilor și colinele acestea se apropie aicea și strâmtând valea nu mai lasă decât o privire îngustă spre cerul albăstriu și îndepărtat al Rusiei. Dar niciuna din toate aceste împrejurări nu înfățișează acele grădini zâmbitoare, acele pavilioane pitorești și lămpi vesele, care fac pe cei ce se plimbă să le placă împrejurimile Vienei, atrăgând mulțimea naivă a târgoveților, aici totul e sălbatic, cămpenesc și incult. Rareori zărești câte un neamț flegmatic cu pantaloni albi și haină veche, care socoate să găsească pe aici Hitzing ori Brigitenau.

În deobște popoarele - copii sunt puțin pornite să se bucure de frumusețile naturii; tot așa e și cu leșenii, așezați mai aproape de natură, decât de civilizație. Din pricina unei manii, pe cât de proastă, pe atât de ridicolă, Moldovenii boieri urasc tot ce le amintește de țară; mania aceasta au adus-o de contrabandă, așa bănuiesc, cu multe lucruri bune de altminteri, câteva din somitățile noastre călătore. Cum vrei dumneata să mă plimb? Dacă n'avem plimbări! — Blestem! Dar tot ce vă înconjoară nu e alcătuit din locuri frumoase, puncte de vedere când sălbatice, când înveselitoare; și de păduri cu blânde taine, e adevărat fără artă, fără alei ajustate și năsipite, dar cu ascunzișuri umbrite de stejari, de tei mirositori, îmbălsămate de macieși și toporași. Și valea sfârșită cu iazul zis al Mitropolitului, așa de poetic, așa de plăcut în sălbătăcia lui, așa de melancolic în asfințit, când razele tremurătoare ale soarelui își stâng în el ultimele lor focuri! Cu mare cheltuială, stăpânirea a plantat o grădină regulată, cu boschete, cu bănci, cu pavilioane, cu drumușoare bine îngrijite, pe care

picioarele delicate ale cucoanelor noastre pot să le atingă fără a-și face rău. Ei bine, cea din urmă dată când am fost acolo, am găsit pe un biet neamț care, fumând tutun turcesc, era disperat că nu găsește bere *Drei König*, bucătărița unui vecin al meu și doi ori trei cavalerai, slujbași prin birouri, — altă rasă cu instincte particulare între rasele și semi-rasele ciudatului nostru oraș. Domnitorul a deschis publicului grădina lui dela Socola, o grădină ca un trandafir de îngrijită, cu sere, cu ape țâșnitoare și răcoroase, cu izvoare care murmură, cu pârae în cascadă. În cele dintâiu zile era îmbulzeală și toată fantastica bogăție de costume se plimba grav în grupe pestrițe pe aleele cotite; acuma întâlnești acolo numai târgoveți cu cațaveică și pantaloni strâmți urmărind cu ochi mirați plimbările frumoaselor lebede; somitățile puține, care mai vin, plimbă un obraz morocănos și plictisit, și asta mai mult din politică decât din gust. Oare din pricina permisiunii care s'a afixat că nu e învoită plimbarea decât de două ori pe săptămână, — să se fi încetinit înflăcărarea schimbătoare a publicului? Se poate. E și asta în natura noastră, să părem nepăsători față de lucruri adese dorite, de care însă ni se hotărăște să ne bucurăm la zile ori ceasuri anumite. De altminteri o grădină, oricât de mare ar fi, dacă e închisă și are margini, ne-ar expune semeția noastră aristocratică să umble pe jos și să se amestice cu făpturi obișnuite să se uite de jos la noi, atingându-ni-se hainele, am simți atinsă mândra noastră demnitate și, după cum se știe, nu trebuie să dăm prilej *prostimii*, astăzi plecată, să se uite mai de aproape la noi. Așa încât boierimea a preferat grădini publică, grădini dela Socola, Copoul, aristocraticul Copou, pe care această boierime nerecunoscătoare îl acoperă de un ridicol care trebuie să cadă numai

asupra ei, pentrucă se bucură de el fără să-l înțeleagă. Copoul e o pajiște ușor înclinată, atârnată între râpa Cârlișului și larga vale a Bahluiului, pe care o dominează măreț, oprind privirea asupra orașului, asupra colinelor înconjurătoare, cu mănăstirile singuratice ca niște mări decăzute, și asupra leicei întunecate a Socolei, alcătuită din coborișurile verzi ale dealurilor. Mai mult lungă decât lată, această pajiște ține de partea de sus a târgului, apoi se întinde întâi goală și neroditoare, și se pierde în păduri tufoase. Ca și gloriile în ruină, ori mai curând ca generațiile caduce ale societății noastre, care nu mai trăiesc decât din amintiri risipite, Copoul n'are nici umbrare mărețe, nici tufișuri singuratice, nici alei cotite; ci este o câmpie lungă cu iarbă arsă, pe care roțile boierești întipăresc urme numeroase sara. Și toată această simplitate, la sfârșitul zilei, când obișnușii se plimbă în grupe izolate și când vântul aduce miresme de flori și parfumuri trecând prin părul frumoaselor noastre cucoane, când lumina îndoielnică se amestecă cu azurul sombru al munților și răspândește aerul acela de voie-bună și de poezie cu neputință de exprimat, sămănând cu energia unui om pe moarte, ale cărui puteri sporesc în clipa când au să tacă pentru totdeauna, — Copoul își ridică par'că glasul și murmură imnurile nopții în domoala mișcare a căleștilor vienezе, care-și măsoară umbletul după pasul prietenilor. Copoul care împărțește pe șesul lui vanității, pretenții ridicole, antice și moderne, oameni mari și boierime, femei cu sufletul înfocat și celebrități ale zilei, — este rând pe rând poetic, suav, tablou de moravuri, îmbrăcat cu haina bizară, care poate sluji de cheie caracterului național.

Dar pentru cea mai mare parte, Copoul este teatrul unde tânărul debutează în lume, sentimental

culcat într'o elegantă caleaşcă, cu obișnuita țigară în vârful buzelor, cu mâna sprijinită alene pe bastonașul elegant și arătând trăsurilor care se încrușișează cel dintâiu pantalon al său, croit de d. Ortgier, croitor de Paris, pălăria vieneză dela Magazinul Mécouli et Comp., ori dela frații Bogus, așa zise pălării venite dela Paris, după anume comandă. Copoul mai este arena în care cucoanele noastre, mari și mici, tinere și bătrâne, urîte ori frumoase, se întrec în strălucirea toaletelor.

În sfârșit e Tuilleriile, Câmpiile Elisee, pădurea Buloniei, bulevardele Iașilor! Ce de mai toalete proaspete, ce de fețe gingașe, ce de mai femei grațioase, ce de cochete, și câtă caricatură, Doamne sfinte!

Locuitorul Iașilor este — cel puțin așa crede el — adânc blazat față de toate, fără a cunoaște ce-l înconjură și fără a se cunoaște pe el însuși; boala plictisului îl chinuște! Și care să fie pricinile? Eu le găsesc: întâiu în vieța turcească, vieța de nelucrate, de lene, în care inteligența veșnic' doarme, vieța care nu știe să-și ascuțească prin activitate și muncă plăcerile și zilele ei uniforme. Noi nu trăim; noi vegetăm într'o înțepeneală letargica, între slujbe ușoare și venituri îndestulătoare, pentru a ne ține în același fatal *dolce farniente*; al doilea, în dezastrosul ridicul de a disprețui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc, ceea ce îndeamnă să ne jertfim plăcerea pentru amorul propriu de a arăta că totu-i rău; al treilea, în ignoranța societății noastre care oprește energic orice mișcare involuntară a gândirii, a mașinii. Pornind de aici, vedem că ignoranța e o lepră rușinoasă, care pătează toate treptele sociale ale țării, și amestecată cu nesățioasa iubire de argint devine o plagă de nevindecat. Această ignoranță adâncă, răspândită, obștească, întovărășită de toate prejudecățile rutinei,

de vorbăriile fără rost, de pedantismul ridicol, innăbuşa glasul celor câţiva oameni, puţini, şi a celor câţiva tineri care au agonisit în străinătate bogăţii intelectuale. Din respect pentru amorul propriu ori părul cărunt al unei rude, trebuie să taci; pentru a nu călca cele dintâi principii de politeţă, nu ai decât liberul zâmbet sardonice al celui care se respectă, când auzi scăpând năzdravăni neconţenite din gura unei cunoştinţe onorate, ori a unei persoane pe care, din pricina unei legături intime, trebuie s'o respecti. Aşa încât tinerii care nu se pot hotărî să treacă drept ţâcniţi — sau, după termenul tehnic ieşan, drept *berbanţi*, — se găsesc în chip necesar într'o poziţie falsă; ascunzându-şi simţirile şi felul lor de a vedea lucrurile, prefăcându-şi tonul, falsificându-şi mişcările, la urma urmei ajung să se dea după curent, ajung să-şi piardă una câte una credinţele nobile pe care le primiseră cu învăţătura, şi după o bucată de vreme, observându-se, văd cu mirare că nu se mai recunosc. Pe nesimţite se strică; învăţătura lor se toceşte prin ea însăşi, pentru că nu mai găseşte ecou, şi atunci caută să-şi înşele gusturile. Cu aerul, respiri lenea şi letargia; facultăţile adorm, ş'ajungi ca şi ceilalţi: maşini care umblă, beau, dorm, *vorbesc de rău*, — ş'atâta tot. În sfârşit, cu toate aceste prefaceri, la unii domoale, la alţii răpezi la vedere, ca decorurile de operă, dacă scapă acestor tineri oarecare semne de desgust, vreo vorbă care să contrazică moravurile locale, vreo mişcare involuntară împotriva absurdităţilor în fiinţă, dacă-şi înfrânează obiceiuri respingătoare pentru cel ce nu-i obişnuit, apoi cad în dispreţul opiniei publice. Ignoranţa, ca toate micimile, cu idei mărginite, strâmte şi cicălitoare, atinsă de tainicul ei amor-propriu, îşi urcă în par susceptibilitatea încăpăţanată şi ajunge *preţioasă*; le dă tinerilor acestora lovitura măgarului, cu o vorbă perfidă prin

înțelesul care se leagă de ea și pe care o socotește quintesența ironiei fine: *franțuzul! neamțul!* Ceea ce însemnează anume că sunt rău crescuți, pentrucă, la șase sute de leghe de Iași, n'au fost învățați să stea drept, țapeni ca niște caporali, înaintea tatălui, mamei, mătușei și unchiului lor; pentrucă n'au fost deprinși să-și pue buzele pe mâna celui dintâiu venit, fie ea curată ori murdară, pentrucă n'au fost opriți să aibă o opinie, o părere a lor; pentrucă n'a fost innăbușită în ei francheta, desvoltând, în același timp, fineța și fățărnicia, care la noi sunt toată știința vieții și toată educația. În sfârșit, ca ultimă lovitură de măciucă, bătrânii repetă cu emfază fiilor și nepoților cum că nu știu nimica. „Ați deprins și voi două-trei vorbe franțuzești și vă credeți învățați!” Asta o spun pe tonul demnității unui mare senior; și — bizară contradicere! — oamenii aceștia prețuesc învățătura după numărul mai mare ori mai mic de limbi, pe care ajunge cineva să le vorbească; pentru dânșii, știința și arta, cugetarea și sentimentul sunt lucruri necunoscute. Ce să zici față de aceste lucruri? Trebuie să taci, să te strângi în tine însuși. Dar să vezi călcat tot ce-ai crezut mare și nobil, să te vezi disprețuit de ignoranță și de stupiditate, nu-i oare un martiriu?

Nu este nicio vieață în Iași. Ideile nouă, primite fără voie, introduse ca prin surprindere, și urma, încă puternică, a obiceiurilor vechi, alcătuiesc un haos nedeslușit, în care totu-i incurcat. Avem părinți și rude care au apucat alte vremuri și trebuie să-i respectăm, ar fi și nedrept să sfărâmăm dintr'odată afecțiunile atâtor vieți.

Societatea europeană se sprijină în primul rând pe familiaritatea afectuoasă și pe reciprocitatea sentimentelor care există între membrii unei familii, izvor prim, din care iau ei caracterul de blândețe,

de ușoară nepăsare, de politeță lesnicioasă și slobodă și gustul sociabilității, care e necunoscut în ținuturile mai apropiate de Orient. Părinții noștri însă au fost crescuți în maximele turcești, adică: fiul nu e prieten al tatălui său, ci i-i primul rob, pe care trebuie să-l strunească cu atât mai tare, cu cât într'o zi trebuie să-i scape. De aici respectul acela silit, tăcerea poruncită, înțepeneala aceea imposibilă întâmpărită pe frunți, care se cer copiilor; tinerii de aceea ajung falsi și stupizi — nenorocite extremități! Printr'o reacțiune firească, robul, la rândul lui, devine tiran. Urmarea educației aceștia este izolarea indivizilor. Ajunși în sfârșit mari, fără legăturile acelea, așa de dulci dela șaisprezece ani, cu inteligența și imaginația niciodată deșteptate, cu inima goală, ei nu mai fac decât legături de interes; oamenii aceștia fără copilărie n'au nici amintire, nici viitor; au numai prezent, dar un prezent material, fără forme, cu totul pozitiv. „Fă cum au făcut și părinții tăi”, asta e fraza banală. Ei țin la respectul silit: „Vreau ca copiii mei să se teamă de mine; de iubit, m'or iubi pe urmă, dac'or crede de cuviință...” îmi spunea într'un rând o mamă; „De ce să nu faci și el ca noi și ca strămoșii noștri? Noi nu trăim în Franța, domnule”. Vorbele acestea rezumă sistemul de educație domestică și pot sluji de lămurire caracterului obștesc al cetățenilor noștri.

Așa se explică monotonia aceea, singurătatea, golul spăimântător pe care-l simți — gol, cu atât mai adânc, cu cât inovațiile au aruncat ridicolul lor asupra petrecerilor de altă dată, când bunicii noștri, ducându-se călări la palat ori la judecătorie, se opreau la colțul unei uliți ca să bea la crâșmă un pahar de rachiu.

În niciun oraș din lume nu s'a putut aplica mai bine vorba: *a căuta să-ți omori vremea*. Cei dintâi

tineri veniți din Franța și Germania au pus în mișcare societatea noastră și au căutat să răspândească o primă și slabă scânteie de lumină. Dar o societate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface așa de răpede. Boierii cei bătrâni, lume aparte, țin la obiceiurile vechi, cum ținem noi la obiceiurile nouă, cu putere, cu disperarea unei cauze amenințate de apropiata și inevitabilă descompunere. Boierii mai din coace s'au deșteptat înaintea reorganizației sub influența vechii stări de lucruri, și mai țin la trecut, deși mai slab; iar noi, fiii ai unei epoci de civilizație, care ne-am încălzit la focarele Europei, nu ne-am eliberat încă de prejudecățile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere: noi mai găsim încă farmec în vechile abuzuri care lovesc și'n justiție și'n judecată, și născuți cu civilizația, noi avem o scăpare minunată în obiceiurile și deprinderile țării împotriva lucrurilor care ar putea să stânjenească bunul nostru plac. Și toți câți suntem, parizieni pretențioși, republicani svițereni, cumpliti studenți dela Heidelberg și Stuttgart, toți suntem mari reformatori cu gura, până ce vor veni și faptele să răspundă. Boierii bătrâni și partizanii lor privesc cu dispreț tinerimea, ca și cum ea n'ar fi chemată să-și joace rolul.

La noi nu este vieță publică. Sfera plăcerilor e foarte mărginită iarna și fără nicio urmare în vremea verii. Boierii cei bătrâni, în afară de tribunale, de partida de wist și de macaua prea iubită, la care își minează familiile mângâindu-și cu plăcere bărbile lungi, iar cei tineri răsucindu-și mustața — sunt nuli pentru societate; se mulțămesc să fumeze ciubuc după ciubuc, să ia dimineața și după somnul de după prânz dulceți (minunat obicei!) și să soarbă cafeaua turcească, batjocorindu-și cu toată

energia moldovenească țiganii și slugile. Tinerii, dacă se întâmplă să se adune câte odată doi ori trei, se așează metodic în jurul unei mese de joc și merg pe urmele babacilor ori cască, blestemând nevătămătorul Iași, care nu le poate da nicio petrecere. Trebuie să mai adăogim la numeroasele ridicule ale oamenilor noștri de duh și faptul că învinuesc țara de lipsa ei de mișcare și nu se gândesc că chiar ei sunt cea dintâi pricină. Trufia aristocratică găsește atâtea plăceri secrete în izolarea aceasta! Printr'o fatalitate oarbă și foarte convenabila, pentrucă toate familiile cu trecere sunt înrudite mai de departe ori mai de aproape, înțelegerea a fost surghiunită din oraș. Fiecare casă e o cetațue înarmată cu țepi, limbile ascuțite ale tuturor partizanilor, atât femeiești, cât și bărbătești. Ușurătatea și vorbele rele sunt îndeletnicirea cucoanelor; și lenea, deschisă sgomotelor străzii și noutăților croniceii moravurilor, partea băbăților. Câteva persoane înzestrate cu formele figurii și ale spiritului, care au călătorit prin capitalele mari, au vrut să introducă și în Iași *bon-ton*-ul și manierele elegante, au vrut să formeze saloane alese. Dar într'o societate meschină și plină de vorbării, ca a noastră, a îndrăzni să te deosebești de concetățeni, ori, ce e și mai rău, de membrii acestei vaste familii care prin ramificațiile ei, mai mult ori mai puțin depărtate, alcătuește boierimea mare, — a îndrăzni să arunci obiceiurile și datinile vechi, a voi să crezi o reuniune aleasă, însemnează să te pui rău cu lumea bună. Chiar așa s'a întâmplat. Așa unul din aceste saloane (salonul doamnei Elena Sturza), pe cât de renumit, pe atât de vrednic de a fi cunoscut și cercetat de Ieșeni, salon care s'a declarat campionul *bon-ton*-ului și al eleganței europene, unde ești primit, după cât se spune, cu toată amabilitatea și gingășiile cerute pentru a face onorurile unei case

nobile, a fost și este zilnic ținta săgeților neputincioase ale unei invidii tare prostuțe — de asta răspund eu, — mai ales pentru acei cărora prea puțin le pasă de vorbele unora sau altora. Dușmănoșii, protivnicii, calomnatorii interesați, ori cei care sunt astfel numai pentru că vor să flecărească, au încercat să-l dărâme prin sarcasm. Partizanii însă dimpotrivă îl ridică în slavă. În sfârșit între cele două partide, a treia, alcătuită din bătrâni și din câteva spirite indiferente asupra locului unde se adună, cu condiția numai să-și poată petrece sara ori să poată avea bucuria unei întâlniri, — oameni care se duc oriunde, fără să îmbrățișeze certurile vreunei coterii, l-au sancționat în tăcere. Oamenii *vechiului regim*, adică boierii, întâi și-au bătut joc, căci bieții oameni habar n'aveau de croiala unei haine, de forma călcâiului ori de vârful unei cisme, de culoarea unei părechi de mănuși, ei care se cufundă cu atâta plăcere în blana lor orientală, cu *calpacul* istoric pe capul ras, cu picioarele în papuci de marochin galben, contrastând cu roșul înfocat al fundului nădragilor lor turcești, ei care preferă mănuși de jandarm mănușilor de Jaquemart, numai pentru că acelea sunt mai trainice. Dar un salon ales ca acesta nu-l pot ei ierta, mai cu samă pentru că e oprit cu desăvârșire fumul ciubucelor, care ar putea să întunece strălucirea înfloriturilor lui aurite, și pentru că nu sunt îngăduite de loc sudălmile naționale; ei, care sunt buni moldoveni și buni patrioți, otova și fără fasoane, sunt în neputință să zică cu gingășie: „drace!” ori „morbleu!” Nu-i destul de răsunător și nu-i nici logic. În privința asta, e drept, nu-i tocmai bine, căci sudalma e tot așa de trebuincioasă moldovanului, ca apa peștelui, aerul păsărilor și pâinea tuturor oamenilor. Străbunii ne-au lăsat moștenire Moldova cu energia ei eroică și noi, ca drepecți urmași, ne silim

foarte mult să împlinim diata¹, mai ales în ce privește sudălmile.

Salonul de care-i vorba poate prea e de *bon-ton*, dacă mi-i îngăduit să ne exprimăm astfel, pentru o țară în care un fel de *lasă-mă să te las* și un soi de patriarhalism bătrânicos alcătuiesc sulimanul moravurilor; dar la urma urmei, aceasta e școala noastră de eleganță și existența ei trebuie să facă epocă în istoria prefacerilor societății noastre²

După pilda salonului acestuia s'au format și altele, cu toate că în măsură mai mică, însă succesul și faima lor au durat prea puțin.

S'a întâmplat cu salonul acesta ca și cu oamenii: cei însemnați cu pecetea puterii și geniului se ridică, cu toate chelălăiturile; oamenii nehotărâți, care umblă pipăind, se poticnesc de toate haturile vieții. Prea sfioase spre a-și crea o stare neatârnată, neîndestul de cutezătoare pentru a se înălța deasupra ridicolelor banale și a glumelor mai banale, căzute în fața izbânderilor crescânde și a influențelor parfumate ale faimosului salon, zânele acestor semitemple au văzut cum curtea lor se risipește încetul cu încetul. Căci, pentru a atrage pe amatori, nu-i îndestulător să deschizi un salon și să zici: intrați, domnilor; trebuie acel nu știu ce, care cucerește și te răpește, trebuie ca un glas dulce, un surâs amabil și fin împărțit fără părtinire, o gingașă mișcare a capului, să te îndemne. E mare artă, fără îndoială,

1 testamentul.

2 Noi, care suntem înaintea de toate patrioți, găsim că salonul acesta e prea aristocratic, prea select, are prea puțin inițiați admisibili, poate să degenereze de aceea în coterie; un salon care ar voi să se impună publicului, ar trebui să fie nu popular, pentru că asta n'o voiți — ceace de altminteri n'ar fi un rău prea mare —, dar mai întins, mai liber; ar trebui să găsești în el pe reprezentanții tuturor claselor ridicate ale țării, toate păsurile, toate costumele cu contrastul lor, toate numele, toate celebritățile, în sfârșit ar trebui să n'arbă înfașurarea prea feapănă și măsurată, care se reproșază acestuia: credeți-mă, manierele alese se căștiga, însă încet-încet și nu dintr'odată.

să știi a primi lumea, dar, ca s'o poți ține, trebuie, credem, talent unit cu tact foarte delicat. În multe din saloanele acestea, oricât de bine s'ar primi, — recepțiunea nu e deopotrivă, și stăpâna casei par'că ar vrea să-și potrivească zâmbetele și semi-grimasele echivalente, cu locul pe care-l ocupă oaspeții pe scara ierarhică a societății, mijloc mare de a te plictisi acolo sau acasă, lipsă mare de tact, care arată un defect al sufletului ori al educației în procedeele delicate, în atențiile acelea gingașe și firești pe care suntem obișnuiți să le privim ca un dar al femeii. Cred că va fi mult bon-ton la Iași, când saloanele vor fi saloane și nu birouri de genealogie, ori case de schimb.

Diplomația cea mai rafinată, aceea care degenează în intriga casnică, este codul uzual adoptat nu numai în afacerile care cer cap și tact, dar chiar în cele mai mici relații, până la părăsire între amici și în familie. De aceea marele nostru regenerator politic, generalul Kisseleff, zicea adesea că: „dacă e bine să te duci ori la Viena ori la Paris, ca să te instruești, ar trebui să vii la Iași, ca să-ți desăvârșești educația și să înveți cum să trăiești în lume”. Cei care ne-au vizitat, ori acei care trăiesc printre noi să demaște aserțiunea aceasta, dacă pot, căci e adevărată. La cea dintâi vedere, orașul nostru pare alcătuit numai din frați buni, dar cercetați-l mai de aproape și pe urmă să stați cu mine de vorbă.

Sunt trei ani de când caut să desleg o problemă foarte importantă: *care este onoarea Moldovenilor*, compatrioții mei? Precedeul algebric niciodată nu mi-a dat ceva onorabil.

Am eu o mică idee despre lucrul acesta, dar o păstrez pentru mai târziu, căci, pentru a ajunge la concluzii, ar trebui să ne urcăm la o epocă anterioară epocii noastre; ar trebui de asemenea să scrutez conștiința și principiile multor oameni, dacă

mai este conștiință și dacă sunt principii. Și de sigur fiind Moldovan și cunoscând codul diplomatic și urmările lui, nici prin gând nu-mi trece să mă laud cu meritul meu. La Iași, când vorbește ori când lucrează cineva, dela cel mai neînsemnat omușor până la boierul cel mai mare, care se lăfăește în scaunul lui prezidențial, mai întâi își spune: „La stai, nu sunt eu așa de prost să mă sfădesc cu toată lumea!” frază așa de adevărată, așa de bine pusă în practică, așa de obștește răspândită și întipărită pe buzele tuturor castelor, tuturor oamenilor, încât o aud rostită și de copiii de zece, ori doisprezece ani; căci la Iași și copilul e învățat să fie diplomat, chiar de când începe a silabisi dulcele cuvânt de mamă! Așa încât noi avem diplomați dela copilul în scutece până la moșneagul căzut... Să nu se mire nimeni de uscăciunea boierilor noștri, care prețuesc traiul lor lenevos și se bucură când văd adânci și repetate saluturi de pălării... Spre a nu face vreo stângăcie, apoi pornesc deodată vorba despre anotimpuri, despre schimbările vremii, despre vremea urită și frumoasă, cei mai îndrăzneți încercând un echivoc asupra vremii, despre holde, despre grâul turcesc, despre tăierea proiectată a unei păduri, în sfârșit sunt un fel de termo-barometre agricole de salon ori culegători de noutăți învechite mistuite de *Albina moldovenească*, gazeta politică, comercială și literară, altă netulburată prostie între prostiile în mijlocul cărora trăim ca într'un element trebuitor igienei noastre.

Acuma rezumați liniile pe care le-ați străbătut, priviți ca printr'o lanternă magică cum defilează rând pe rând toate aceste popoare, rase, caste, toate aceste clase amestecate la un loc, în costumele lor deosebite, dela bogatele blănuri de orient până la condurul *turcesc de marochin* roș ori galben, până la opincile grosolane ale daco-romanului; dela fus-

tanela fâlfâitoare a albanezului până la ȋtarii și cămașa țaranului, și o să credeți că sunteți de față la o fantasmagorie, ori la o scenă a judecării din urmă, când toți se vor ridica în limba și îmbrăcăminte a seminției lor. Fiecare, potrivit cu mijloacele, obârșia ori cu afacerile lui, trece ca un fulger pe pavajul grunzuros ori pășește grav: Buccengiii, al căror număr e mare, își strigă marfa, ducând după ei din uliță în uliță, din ogradă în ogradă, o potaie de câni, care par a avea, mai ales asupra ovreilor, aceleași prejudecăți sălbatice și brutale pe care le are poporul nostru. Ici bărbierul-băiaș în straie franco-moldovenesti, cu mânecile anterului suflecate, cu farfuria de aramă la subsuoară, cu'n prosop mare cusut și înflorit în stil turcesc într'o mână, c'o cutie de piele bătută în cuie de alamă plină cu piepteni, brice și foarfece, se duce la un mușteriu sosit dela țară, ori la unul din ruginiții noștri, care se mai rad încă în cap. Dacă *erupenismul* (cuvânt tehnic la Iași) a lovit în vechile moravuri, apoi cei mai în suferință au fost bărbierii; de aceea au și poreclit ei drept născocire a diavolului, născocire ticăloasă, nevrednică de niște boieri tineri, bună doar, adaugă ei cu patos, pentru ciobani și prostime, moda pletelor și mania înjositoare de a-ți purta singur briciul pe obraz; moravurile bărbierului moldovan sunt pașnice, și contrar obiceiului confrăților lui din alte țări, la o parte lăsând pe vienez, bărbierul nostru e cumpătat la vorbă. După ce a pus de-o parte briciul, așteaptă liniștit la ușă, fumând. Numai un bărbier, desmierdatul și favoritul bărbilor bătrâne, pe care le spală de mulți ani, susține reputația ștergarului. Glumele lui naive și ieremiadele lui asupra vremurilor vechi și bune, nu mai au sfârșit. Când are el curaj, apoi întreabă pe pacient: „Cucoane, vrei să-ți fac barba turcește?” Și Petrache, starostele bărbierilor, înșfacă capul

măriei sale și-i trece pe gât dosul briciului! — gingășii de mult gust, față de care bătrânii noștri se tăvălesc de râs, astăzi când nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc atingătoare amintiri ș'o familiaritate aproape egală între boier și bărbier. — „Petrache, îți mai aduci tu aminte de vremea când eram tânăr și mă învățeam în jurul vornicesei? Pe-atunci mă râdeai pe cap în fiecare zi — căci tare mai era frumoasă și cu nuri!...” și aici o sudalmă, pentru a arăta admirația... — „Hei! cum să nu-mi aduc aminte, cucoane!? Pe-atuncea era de trăit! Când s'or mai întoarce vremurile acelea!”

Apoi pe ici-pe colo, sus și jos, în toate părțile, se strecoară grecul cu tablaua-i uriașă pe cap, poftind plăcinte amatorilor; ovreiași, strigând bere cu ghiață, ori fructe; fetițe întinzând panere cu turtă dulce; români ducându-se domol la târg în carele lor; neamțul cu ciubotele în mână; franțuzul cu redingotele și pantalonii; câteva rămășiți din arnăuții aceia cu amintiri eroice și sângeroase, cu turbanul pe ureche, cu iataganul și pistoalele la brâu; o mulțime de birji încrucișându-se, cucoane elegante oprindu-se pe la magazinurile de modă, gătite, cufundate în călește cu patru cai, aruncând în dreapta și'n stânga gingașe surâsuri, semne ușurele cu mâna, ori un simplu salut; toate acestea întovărășite de sgomotul nedeslușit al glasurilor celor care se sfădesc, al trăsurilor care umblă, în sfârșit de vuetul înfrigorat al unui târg nou; toți se prăjesc la soare, își șterg obrazul de pulbere și, din vreme în vreme, se răcoresc, când o boare de vânt adie prin copacii care împodobesc mai toate casele. Roagă-te lui Dumnezeu, dacă ești evlavios, ori chiamă pe dracul — ca nu cumva vântul să ție prea mult; căci atunci ai fi luat într'un vârtej de colb, care te orbește, îți sbârlește pieptănătura, îți pătează redingota și-ți strică tot meșteșugul favoriților. Deasupra coperișurilor

de toate formele a palatelor, a colibelor, a bordeielor — ca acelea ale muntenilor din Caucaz, — palate fără altă simetrie decât gustul ori capriciul proprietarului, se leagănă semnele pestrițe ale puterilor, — tricolorul și steagul englezesc, rusesc, austriac și prusian.

Cam pe la ceasurile două după amiază, sgomotele se potolesc; numai arare câte o birjă mai umbla pe străzi; băcanul intră în casă, boierul de asemenea, negustorul își închide prăvălia și toți se duc să manânce și să-și facă tabietul. Somnul de după masă intra în toate sistemele de fericire pe care și le poate alcatui un locuitor al Iașului. Nu te duce la un ministru ziua, dacă nu și-a dormit somnul; nu cere o mică îndatorire unui boier — prieten al dumatăle în orice altă împrejurare — căci îi trebuie trei zile ca să dregă vremea pierdută și să-și pue iar la cumpănă mintea; chiar negustorul nu-ți vinde marfă decât morocănos și căscând.

Dar când soarele se apleacă la orizont, când un aer mai răcoros urmează zădufului zilei, când unui băcani, nu atât din filantropie, cât pentru ca sa-și cruțe marfa scoasă la vedere, stropesc pe dinaintea ușilor, atunci Iașii își schimbă găteala. Sgomotul, glasurile se alină încet-încet, ori sunt acoperite de duruitul neconținut și nedeslușit a două șiraguri lungi de trăsuri, care se salută, se anină și se încurcă: iese târgul la Copou, ca să ia aer și să asculte muzica. Ici jocheul unei calește cu patru cai strigă să se ferească trăsura care vine dimpotrivă; colo, două trăsuri s'au atins, spre cea mai mare groază a cucoanelor, stăpâni și vizitii sudue și nu vor cu niciun preț să ferească; colo *fashionabili* arvonesc de două zile o birjă și isprăvesc convorbirea moldovenește, când franțuzeasca nu le mai ajunge; apoi târgoveții, în îmbrăcăminte lor jumătate europeană, jumătate orientală, așa de pitorească în con-

trastul ei, naivi în disprețul ori neștiința lor față de gusturile noastre; apoi țiganii nomazi în sdrențe, cu pletele unsuroase și încălcite, cu pieptul descoperit și păros, bătându-se în mijlocul ulițelor cu îndârjire sălbatică; femeile lor, vrednice tovarășe, cu mâinile în șolduri, rivale însemnate cu pecetea necomensurabilei superiorități a cucoanelor dela hală, svârl asupra trecătorilor nenorocoși complimentele acelea energice, cu care limba noastră e înarmată, și care ating de aproape sublimul.

Cât privește lucrul acesta din urmă, iau martori pe moldovenii poligloți, pe nemții cercetători, pe italienii artiști, pe parizienii călători, care ne cunosc. Dacă literatura noastră e săracă în expresii și în energie, și dacă e neîndestulătoare, atunci ascultați pe surugiul acesta, dac adevărat, înalt, voinic, cu înfățișarea îndrăzneță și sălbatică, cu brațele goale, cu pletele și cu mânicile largi ale cămășii fâlfâind în voia vântului, rădicându-se în scări și pornind din harapnic în tact pe uliți, așa de tare, încât înnăbușă sgomotul scripcilor a cincizeci de lăutari.

Mai departe bulgaro-sârbii, așezați la pământ grecește, cu fesul lor mare, roș, pe-o ureche, cu șalvarii largi, bortiți, cârpiți, de culoare îndoielnică, după cum e vremea de colb și de noroiu, dreg caldarâmul în haosul de trăsuri care se încrucișează cu o iuțea necunoscută nicăieri; se perindează în sfârșit toate tablourile de viață burgheză și elegantă, de moravuri protivnice, cu atingerea pitorească a tuturor națiilor îmbrăcate în felul lor, care fac din orașul nostru un lucru ideal pentru cine nu l-a văzut, pepinieră înfloritoare de moravuri orientale, moi, domoale, strâns legate cu ideile de poruncă, de inferioritate, de despotism și umilire, de boierie și de șupunere. Așa bună-oară, țiganul dă înapoi înaintea dacului, dacul înaintea băcanului,

acesta în fața boierinașului ori a slujbașului, slujbașul și boierinașul se pleacă înaintea unui boier mare, și acesta se închină până la pământ în fața unuia încă și mai mare; numai ovreii se dau în lături înaintea tuturor; și, lucru ciudat, fiecare simte pe cel mai puternic decât el, fără să se încurce, și în chipul cel mai simplu și cel mai firesc cu putință.

Totuși de câtăva vreme egalitatea pare a-și face loc. Ca în toate țările, parveniții sunt obraznici, poporul, cu bunul lui simț și în antipatia-i vădită în potriva lor, îi numește *ciocoi*, adică slugi; și chiar de multe ori cei mai mulți așa încep; puțin câte puțin, prin protecția stăpânilor și dibăcia cu care la noi se nasc, de a se târi, a linguși, a sluji, ajung să dobândească oarecare slujbe; după asta se numesc oamenii de casă ai stăpânilor lor. Pe nesimțite își fac drum așa fel, încât după o bucată de vreme ajung să se sărute cu stăpânii lor, ori, după câțiva ani, să le protejeze fiii. Vin apoi nemți îmbrăcați în straie de sărbătoare, ovrei, țigani care vorbesc de una, de alta, în pragurile caselor lor. Pentru a sfârși tabloul — trec și droști cu repeziciune, cu boierul lungit și cu sluga care ține ca o lance, cu înfățișare voinicească, ciubucul.

În toate țările, femeile sunt mobilul revoluțiunilor, mai ales în ceea ce privește moda. De aceea și la noi, cucoanele au schimbat costumul grecesc, frumos, bogat și măreț. Tot așa printre ovreii noștri, așa de neclintii când e vorba de uniforma lor, care e pentru ei articol de lege și care ar vrea să moară cum s'au născut cu tichia soioasă de catifea și cu toate celelalte rămășiți din evul mediu, ei care nu vor să înțeleagă că, reformându-și costumul, nu s'ar mai expune așa noroiului și injuriilor norodului, ovreii chiar încearcă și ei o revoluție. Credincioasele întru Moisi s'au împărțit în două taberi: femeile, de obicei foarte frumoșele, ale ovreimii a-

ristocrate, pe care fără inconvenient am putea-o numi finanța noastră și care prin muncă și economie și deci prin galbeni a ajuns la un fel de egalitate cu boierimea noastră — au primit de-adreptul toaletele nouă. Totuși, după o lege a talmudului, femeile măritate sunt obligate să-și radă părul capului. Pentru a le cui inconvenientul acesta, ele se împodobesc așa de aristocratic cu panglici de tafta, încât nu observi șiretlicul decât foarte de aproape. Peste tafta prind deasupra frunții, cu bolduri, un văl, de orice culoare, dar de o țesătură prea fină și foarte delicată, care plutește capricios și fără griji, jucându-se cu vântul ori desmierdând o ceafă minunat rotunzită, albă și cochetă, și le dă parcă un aer fantastic...

Dacă e adevărat că rasele și mai ales rasele pribege, degenerază mai mult ori mai puțin, trebuie să mărturisim, după ceea ce cunoaștem, că filistenii și confrății lor aveau mare dreptate să ție în robie rasa ovreiască; și oricât de căzute ar fi în opinia lumii fecioarele Sionului, de multe ori ești ispitit să alcătuești o parafrază modernizată după *Cântarea Cântărilor*.

Cealaltă tabără se alcătuește din matroanele ovreimii așezate mai jos, care au păstrat costumele pe care le vedem în tablourile vechi ale școlii flamande; corsajul roș cu tivel de aur, foarte scurtă, șorț și diademă de mărgăritare, felurită ca formă și bogăție, moștenire dela cucoane la fete, din generație în generație, din străvechi vremuri Când femeia e tânără și frumoșică, îmbrăcămintea aceasta îi stă bine; dar sluțește bizar pe cele urite și bătrâne; și eu cred că costumului acestuia, ciudat în țara noastră, se datoresc superstițiile populare de vrăji, de copii creștini cărora babele ovreice le scot sângele picătură cu picătură, împungându-i cu acele la sărbătorile Paștelor. Clasa aceasta are ceva

respingător, întărit încă cu necurătenia rău mirositoare de care e îmbăcsită. Ar trebui ovreilor moldovenești și leșești un om mare, destul de puternic, ca să-i facă să-și schimbe costumul; aceasta ar face, fără îndoială, ca mulțimea să nu mai aibă pentru ei simțiminte așa de dușmănoase.

Dintre curiozități nu trebuie să uităm *harabalele jidovești*. În alte orașe, la alte neamuri, clădirile mai mult decât oamenii sunt arătate curiozității publice; la noi, numai oamenii: arhitectura și toate artele frumoase n'au prins încă rădăcină. Într'o căruță înaltă și uriașă, care are numai lărgimea drept eleganță, frumusețe și comoditate, acoperită pe jumătate c'o pânză cenușie, la care sunt înhămați patru cai alături împotriva obiceiului țării, cai sdraveni, să-i dai jos c'un pumn nu tocmai tare, se grămădesc în fund, dinainte, pe capră, pe draghini, așezați în în capul oaselor, culcați pe vine, în picioare, câte zece, douăzeci, treizeci și patruzeci de indivizi, puțind a usturoiu și-a ceapă, de toate vârstele, de toate sexele, scupând, dând din mâini, vorbind toți odată, într'un jargon sălbatic, alcătuit din toate idiotismele, în care predomină însă nemțeasca; murdari, descheiați și rupți, rugându-se cu harhat răpezit și bătându-se tare cu pumnul în piept în semn de umilință, ori de durere. Ovreiul este cel care se roagă în casă, în pragul ușii, se roagă și pe uliță plimbându-se. În vremea asta conducătorul acestei arce a lui Noe pe roți învârte deasupra capului o biciușcă aninată într'o prăjină și tot smucește hățurile slabe de cânepă și îndeamnă căluții cu glas ascuțit. Un ovreiu ostenit, așezat pe draghină, cu picioarele atârinate afară, își razemă capul pe coviltirul tremurător care adăpostește de ploaie ori de soare pe cei dinăuntru. În vremea asta unii cască, alții stupesc și-și suflă nasul în poalele laibărelor, așa de soioase, încât au ajuns impermeabile. Ovreiul

care nu și-a făcut ruga de dimineață se ridică drept, fără să bage de seamă că a călcat pe un picior ori pe un cap, se întoarce domol spre răsărit, închinându-se de trei ori în piept. După aceste preliminarii, își trece pe după gât, cum ar face o cucoană cu un *boa* pe care nu-l răsuțește, un șal de in foarte fin lucrat și amestecat cu mătase și fire de aur și c'o mulțime de ciucuri la capete — care sunt un fel de amulete pe care orice bun ovreiu trebuie să le răsuțească pe degete și să le sărute după ce le-a înnodat. După asta, scoate din buzunări două cutiuți cubice, pe care mai întâiu le tot sărută cu evlavie; pe una pe urmă o leagă la frunte, și pe cealaltă, legată cu două curălușe înguste de marochin negru, o tot împinge pe sub cămașă până ce o sue la subsuoara stângă. După cât am putut înțelege dela un ovreiu gras, cu care mă aflam alături într'o *brîșcă* de soiul acesta, cutiuța dela frunte ar fi un simbol al *tabernacolului*; iar celei de a doua mi-a fost cu neputință să-i descopăr emblema; presupun însă că cuprinde numele celor douăsprezece seminții. Deseori întreruptă, — rugăciunea odată terminată, ovreiuul desleagă întâia cutiuță, scoate și pe a doua din mânică, sărută iarăși curălușele anume rânduite, apoi le trece altuia, care începe dela capăt, și astfel cutiuțele și șalul fac înconjurul întregii încărcături; harabagiul le ia și el la rândul lui, și'n locul lui se așează altul. Vineri sara, târgul strălucește de lumini, ca la o luminație, și un sgomot înăbușit ca al unui stup gata de roit era de pe toate ulițele, din toate casele. Tot ce câștigă meseriașul ori muncitorul cu mâna în șase zile, cheltuește în ziua a șaptea pe mâncare bună și lumânări; în orice căsnicie se găsește sfeșnicul cu șapte ramuri.

Dacă cineva ar avea intenția să scrie o carte asupra lașilor, ori chiar două, nu i-ar lipsi stofă pentru

asta. Noi aicea n'am arătat decât trăsăturile izbitoare, colțurile clădirii. Dacă nefăcând altceva nimic, aş avea putință să mă ocup eu cu asta, nu-i stradă, nu-i casă, fie nobilă, fie de rând, nu-i om, care nu mi-ar pune la îndemână un ridicul ori o latură poetică, o virtute ori o absurditate, un roman serios ori o farsă, o dramă ori o elegie. Am credința în Dumnezeu că într'o zi am să-mi dau silința, că o să pot desvăli umbrele de pe acest tablou cam prea întunecat, în care s'ar putea crede că intră mizantropie ori fiere. Fiecare ridicol, fiecare prostie, care se vede, are latura-i poetică; și dacă nu le-am însemnat, pricina au fost marginile puse paginilor noastre; ele au fost piedica. Dar dacă, după această destăinuire, s'ar găsi printre cititori unul singur care ar putea demasca adevărul observațiilor mele, dacă publicul ar avea poftă să se scandalizeze și să conchidă ceva displăcut împotriva autorului, dacă unii ar voi să găsească în ce-am spus chestiuni personale și aluziuni, — atunci aş ridica mâna împotriva judecății și, tare prin nevinovăția mea, aş zice întâiu publicului:

Unde vezi tu chestie personală ori scandal, nu este. O privire generală asupra caracterelor, care pot fi aplicate la mii de indivizi sau la o totalitate, n'ar putea alcătui o chestie personală, prin urmare nici scandal. Dar critica e prea amară, prea aspră; se poate, — dar dacă e adevărată, nu-ți aduc eu oare un serviciu? Bun și onorabil public, pe care-l stimez, fii îngăduitor de data aceasta și pătrunde-te de axioma aceea a înțeleptului: că cel care poate să audă adevărul fără să se supere a și pornit pe drumul înțelepciunii. Iți făgăduesc și contrastul tău, în curând. O să mai primești, nu-i vorbă, o sfârlă, două, dar acelea n'au să te facă să suferi prin țesătura de poezie, prin vremurile primitive,

blănurile de zibelină, moliciunea orientală și toate
fleacurile cu care vreau să le învăluesc.

Dacă judeci, fii drept și amintește-ți că în proces
vei fi și împricinat și judecător și că, oricare ți-ar
fi hotărîrea, efectul se va răsfrînge tot asupra ta.

S O V E J A

1. Martie. Iată-mă dar pus la 'nchisoare și singur. Temnicerul meu a pornit azi la Iași... Am rămas rămas dar singur... adică sechestrat într'o viezuină fără orizont, unde soarele abia pătrunde în silă printre niște brazi stârșiți... vântul șuieră toată ziua; omătul acopere cu un giulgiu întristat coastele aprige ale munților Oamenii umblă aci acoperiți cu niște vestminte sălbatice de piei de oaie; ar putea crede cineva că mă aflu în Siberia, cu atât mai mult în Siberia, cu cât sunt aici pe temeiul unei legi care nu are ființă... Dar, ce să zic! nici partea mea nu e tocmai de lepădat, căci iată-mă cu puțină cheltuială preschimbat în jertfă politică... Suferind lipsuri, bântuit de exil și de arbitrar, cine mă va putea opri de a mă declara un om mare prigonit?... De n'ar fi pilda cam primejdioasă, eu n'aș avea alta decât a râde de aceste împrejurări... și dacă nu mi-ar lipsi cărțile, de n'aș fi pus la popreală, dacă aș avea cu mine straie și rufe, în sfârșit dacă nu mi-ar fi așa de urât și aș mai putea să văd câte odată vreo figură cunoscută, apoi, zău, nu știu de n'aș fi aici tot așa bine ca și în Iași...

Neavând ce să fac, îmi frământ capul cu gânduri de tot felul; printre toate aceste cugetări roșii, verzi și împestritate, punctul meu de plecare, călătoria și sosirea mea aici mi se ivesc ca niște visuri. Spre a le risipi și a putea dormi, trag la tutun, nu ca un turc, ci ca patru, căci, negreșit, în starea de exilat, omul are drept de a-și cheltui puterile în fumuri. Când însă nici fumul, nici ciu-

bucul nu pot să-mi mai alinę urîțul, atunci caț pe fereastră și ochii mei se ațintesc pe o bisericuță umilită, care de două sute de ani, de când e înălțată, a văzut multe și care și ieri și azi a stat față la câte o înmormântare... ieri un unchiaș... azi un copil!...

Vieața și bătrânețele... nădejdea și desgustul!... unuia-i zâmbea viitorul, cum zic poeții, celălalt trecuse prin toate nevoile... și ce nevoi!... ale săracului. Sărmani trufași ce suntem! Noi credem că vom trăi în veci... închipuim planuri nemărginite... Credem că vom face sgomot pe lume;... și-apoi o lopată de pământ acopere tot ce am fost și s'a mântuit!... Niciodată n'am putut să-mi deslușesc lămurit aceste două cuvinte: *moarte* și *nimicire*. Poate că vecinătatea acestei vechi bisericețe și acele două înmormântări au răspândit o așa mare liniște în cugetările mele... nicio mahnire, niciun răcnet de mânie, nicio tânguire n'au trecut încă prin buzele mele.

Temnicierul meu a plecat chiar acuma; el era o mângâiere mare pentru mine; îmi povestea mereu la basme în felul *Halimalei* și fiecare din povestirile sale, adunate în mult încercata sa vieață, cuprindea axiome din morala orientalilor. În ziua dintâi, când ne-am văzut, el trăgând din ciubuc, îmi zicea în chip de mângâiere: „Nu te mâhni; toate acestea vor trece, supărarea nu este de niciun folos; la astfel de împrejurări trebuie să faci ce-i face, ca să te uite lumea. Când cu *zavera*, un turc, bănuir cum că avusese amestec cu răsvrățitorii, fusese surghiunit pe țărmlu Asiei mici. Trei ani se petrecură și bietul turc tot aștepta să-i vie știre că s'a mazălit¹ vizirul, dușmanul lui; dar, — cu totul împotriva obiceiului sultanilor, — vizirul sta pe loc în slujba lui și turcul se prăpădea cu firea. În sfârșit rudele acestuia, prin deosebite unel-

1 a fost scos din funcțiune.

tiri, ajunseră până la vizirul și-i dară o jalbă, rugându-l să-l ierte pe osânditul și să-i dea drumul a se 'napoia acasă. — „Mohamed să trăiască!” zise vizirul, „Ce? n'a murit câinele acela? Indată să meargă să-i taie capul”. La turci, unde-i vorba, acolo-i și fapta... Peste trei zile însă vizirul fu mazilit și altul veni în locul său. Ei, spunc-mi acum, rogu-te, nu e mai bine să-și caute omul singur mângâierea?...”

N'am de fel ce face; să mă primblu nu pot, căci prea e vremea rea... singurele-mi petreceri sunt de a trage tutun, de a mânca mult și mai cu seamă de a dormi; dar vai! i se urăște omului și cu somnul. Mă bucur c'am putut fura un petic de hârtie dela acest om de treabă, care mă păzește aici, și c'am găsit și eu o peană pe care, îmi lipsește însă un briceag, spre a o mai subția! cu dânsle-mi petrec vremea puind negru pe alb. Deși nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voiu spune însă împrejurarea care m'a adus aci.

Nu știu ce pornire împinge în veci pe om către păsul său... oare este aceasta spre a-și aduce sieși mângâieri? — Nu-mi vine a crede... Fi-va dar spre a-și atrage luarea aminte a celorlalți și a-i îndemna să te bage în seamă, să-ți prindă mila sau să te laude?... pare c'aș crede aceasta, mai ales când mă gândesc la dramul de zădărnice și de trufie, ce zace în fundul inimii oricărui om, și mai cu seamă a oamenilor care, spre rău sau bine, sunt căzuți la boala condeului... De aceea nu pot crede că cei de seama mea au scris vreodată întâmplările lor fără de un interes cu totul personal. Nu voiu însă să aduc pilde politice... de vreme ce ar fi de răs a amesteca politica într'o treabă ca aceasta; apoi cine voiește însă să cunoască pricinile, împrejurările și urmările unor asemenea [treburi], n'are decât a citi cele ce s'au petrecut cu Mirabeau

și vor cunoaște dintr'acelea toate părerile mele în asemenea materie.

S'apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine dela căpătâiul lor:

La 25 ale lunii Februarie s'a jucat pentru întâia oară *Privincialul dela Teatrul Național*. Sala era plină... aplaudări din toate părțile, numai autorul nu aplauda... mai întâi de modestie, apoi fiindcă nu era mulțumit nici de bucată, nici mai ales de actori, care, cei mai mulți, nu-și cunoșteau rolurile, și în sfârșit nici de censură, care ștersese aproape a treia parte din bucată.

Subiectul, dacă voiți să-l știți, era numai o scenă de haiduci moldoveni, cu îmbrăcămintea și graiul lor, cu cântece de ale lor, care la sfârșit se ucideau toți. Autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au coplesit scena, dar epigrama avea însăși să se schimbe în dramă adevărată, precum veți vedea, nu pentru spectatori, ci pentru eroi și autor. Aceasta va fi, cred, întâia oară când acei actori se vor fi identificat așa de bine cu eroii ce înfățișau.

26. *Februarie*. — Primesc dimineața vizita directorului teatrului... Mai întâi mă felicită asupra succeselor dobândite în seara ajunului... Ii răspund că el nu pricepe nimica din ale teatrului și că viitoarea mea bucată nu va fi desigur jucată în prăvălia lui de pehlivani¹. Zicând acestea îmi dau pe gât cafeaua, iar d. director, cu poruncă dela Ministru către dânsul, mă roagă să-l *împrumut cu bucată*. Nu văd nicio greutate într'aceasta; știu că bucată e censurată, știu iarăși că actorii au lăsat pe din afară jumătate din ceea ce a rămas neșters de censură, știu în sfârșit că legea e dreaptă și că

1 acrobați.

acolo unde se află impusă sau primită, nu mai poate fi răspundere pentru autor. Dau dar bucata și ies din casă, fără a mai gândi la aceasta.

La 11 $\frac{1}{2}$ ceasuri mă întorc ca să mă culc; aflu că d-l agă¹ m'ar fi căutat și că mă pofteste a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie și literatură, precum rare ori se petrece în frumoasele adunări ale frumoasei noastre capitale², și dau peste o invitație dela aga; contrastul era ciudat... dar fie!.. Intru în trăsură și mă duc la d-l agă, deși nu știam să fi avut vreo daraveră cu pristavii agiei³... Nu-l găsesc însă acasă,... dar crezând că poate fi ziua d-lui agă, las slujitorului un bilet de vizită, zicându-mi că poate să prindă bine, și mă întorc acasă... Vreo câțiva prieteni mă așteptau cu o partidă de șah. Abia începusem partida, când deodată intră pe ușă aga... Slujbașilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri... Sluga aduce ciubuce, dulceți;... Eu jucam mereu înainte. Nu se'ntâmplă nici *șah*, nici *mat*; partida se sfârși printr'un *craviu despuiat*. Ne sculăm. Aga mă ia de mână și mă pofteste a merge cu dânsul până la ministru; dar de vreme ce voiește a fi luminat, eu îi sunt la porunci; de aceea îndată îmi iau pălăria, mânușile și biciușca. Toată adunarea lua aminte la noi; curiozitatea sta zugrăvită pe toate obrazele, iar eu, plecând, poruncesc în gura mare să pună masa pentru cină. Eram vesel ca o ciocârlie. — „Russo”, îmi zise un prieten, apucându-mă de mâneca hainei, „fii cuminte fără d'a te 'njosi, fii țepăn și nu svăpăiat. Știi că extremitățile se lovesc în cap; nu trebuie omul să fie nici înfumurat, nici slugarnic”. — „Lasă-te pe mine”, îi răspund; știu eu seama; dacă va fi vorba despre bucata mea, eu nu ies din această

1 șeful poliției.

2 Iași.

3 agenții poliției.

dilemă: ori este censură, ori nu este!" Mă suiui cu aga în trăsura lui și mă pune la dreapta, drăguțul! Nu-mi aduc aminte vorbele fără șir ce am schimbat cu aga; eram departe, foarte departe de ce mi se pregătea și mai ales de locul de unde aveam a scrie acestea; nu știu să-l fi zărit vreodată pe vreo hartă geografică.

Sosim la d-l ministru; tindele erau pline de slujitori, de *gens-d'armes* (oameni ce sunt astfel numiți, fiindcă n'au umblat serios cu vreo armă în mână), de comisari și alte feluri de infracțiuni ale stăpânirii, însărcinați cu paza orânduiei publice. Toate aceste nu mă deșteptară de fel asupra enigmei mele.. Intru... Sub lumina îndoiioasă a unei lampe, zăresc împrejurul unei mese doi miniștri și un director; mai mulți slujbași și directorul teatrului stau în picioare, iar în mâinile ministrului recunosc o broșură. Mă înaintez salutând până la masă, și următoarea întrevorbire se începe între mine și ministru:

— Domnule, dumneata vrei să răzvrătești țara?

— Eu, domnule ministru? Zău nu vă înțeleg!

— Dumneata ai scris o bucată, care atacă orânduiala publică și întocmirea țării. Va să zică dumneavoastră, domnilor, nu voiți să vă astâmpărați și să trăiți fără de a turbura orânduiala!

— Mă iartă, domnule ministru, noi toți dorim să fie dreptate și bună orânduială... dar nu prea cunosc pricina pentru care m'ați chemat aci: oare spre a da ceva lămuriri despre bucată mea, sau spre a mă învinovăți?

— Dumneata ești pârît de a fi poruncit, sub a d-tale răspundere, actorilor, să rostească unele cuvinte șterse din bucată de către censură.

Directorul teatrului. — Vezi, d-le Russo ce ne-ai făcut?

Eu. — Și cine m'a pârît?

Ministrul. — Actorii...

— Ia să vedem.

— Grefier, citește.

Aci un păcătos scoate un terfelog de hârtie, care cuprindea mărturisirea actorilor; într'insul sta scris că eu, sub a mea răspundere, i-aș fi îndemnat a rosti unele pasajii, dar oă ei, temându-se de urmări, le-ar fi tăcut. (Ba bine că nu! ei uitase jumătate bucata). Eu răspund la acestea că acea hârtie n'o pot lua în seamă, fiindcă mai întâi e stoarsă dela ei prin îngrozire, apoi fiindcă coprinsul ei de sineși se desființează și în sfârșit fiindcă nimic dintr'insa nu mă privește pe mine.

— „Dacă d-l ministru pofteste, îi pot dovedi că censura n'a știut ce face și că toate cele șterse de dânsa se află mai pe larg desfășurate în cursul bucății...” și spre dovadă întorceam foile broșurii.

— Orișicum, dumneata nu trebuia să alegi asemenea subiect... el aduce tulburare; mai ales în astfel de vremi.

— Aceasta nu mai e treaba mea, d-le ministru, ci a censurii. Dacă ea nu este în stare a cunoaște ceea ce se jartă și ceea ce nu, apoi sunt eu de vină?

— Măria Sa e supărat.

— Imi pare rău, dar nu e vina mea. Ori e censură, ori nu e. Dacă censorul e un negliob, care nu-și știe meseria, spânzurați-l, ca să fie de pildă... Eu socoteam, d-le ministru, că m'ați chemat aci spre a sta și eu față când veți sudui pe direcția teatrului, care nu răspunde la încrederea publicului și pune în joc bucățile, fără ca actorii să le știe bine pe de rost și fără de a îngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, căci nu am nimic de spus asupră-i.

Ministrul, care era foarte aspru la începutul întrevorbirii, se alinase mult în urmă. După acestea

el îndoii broșura, o puse în buzunar și ieși cu celalt ministru, zicând:

— N'ar trebui domnia-voastră, domnilor, să vă țineți de asemenea secături.

Ciuda însă mă înăbușise și, spre a o potoli, cerui un ciubuc; ne mai deteră și dulceți pe d'asupra. Rămânând singur cu aga, cu directorul ministerului și cu Leon adiotantul, aceștia mă cam înștiințară despre ceea ce mă aștepta. Nu mai țin minte glumele ce făcurăm împreună: eu râdeam mai tare — și aveam pentru ce, — iar ceilalți din când în când stau de mă jăleau. Imi mai rămânea o nădejde... Miniștrii se duseseră la vodă, ca să cerce a 'nlătura pacostea după capul meu. Pe la două ceasuri, ei se întoarseră plouați, parc'ar fi căzut păcatul pe dânșii... Nu știu dacă aceasta venea din inimă rea, unde mă porneam sub o osândă politică, sau din căință pentrucă săvârșeau o faptă nelegiuită (dar aceasta n'o prea cred...) Vodă voia cu orice preț să facă cu mine o pildă, chiar dacă în urmă s'ar îndura a mă recunoaște de nevinovat. Trebuia să mă pornească... unde?... zău, eu nici nu gândeam! Porunca pentru exilarea mea era gata de după prânz... hârtiile toate stau pregătite... căruțele erau în curte. În minutul plecării, oamenii stăpânirii se gândiră că aș putea să deger de frig pe drum... și stăpânirea voiește îndreptarea și nu pieirea vinovatului. Cerui să mă întorc pentru cinci minute acasă; dar nu-mi învoiră; și domnia-lor și eu eram în drepturile noastre, eu de a cere, dumnealor de a-mi refuza. În scurt, aga îmi puse pe umăr blana sa; ministrul îmi dete o căciulă, galoși, un ciubuc și tutun, și fiecare din cei de acolo îmi deteră ceva bani. Voiu înapoia banii la întoarcerea mea sau altcândva, iar darurile ministeriale le păstrez, căci un ministru nu dă în toate zilele. Auzit-ați până acum un exilat să plece la locul osândeii sale cu

o căciulă pusă în capu-i de mână de ministru?... La urmă, după ce se sfârșiră îmbrățișările în dreapta și'n stânga, după ce se liniștiră încredințările de slujbă, mărturisirile de mahnire și mângâierile date și primite împreună cu străngeri de mână cu grămada, ieșii din acea odaie, în care cu două ceasuri mai 'nainte intrasem slobod sau ca și slobod, ieșii prizonier și *prizonier de stat*. Frumoasă pradă, zău!... și eu m'aș făli cu dânsa. Dar cu aceste nu se mântuise năpastiile mele. În tindă, domniii actori, gata ca și mine a întreprinde un drum de seară, mă salutară cu un concert de cobituri:

— Iată, domnule Russo, ce pățim /din pricina domniei-tale.

În minutul acela afurisii censura și mă asvârlii în căruță. Surugiul scoase un răcnet sălbatec, care în acea prilejire mi se păru o cobe rea; caii se porniră cu iușeală și abia deosebii un glas, ce-mi striga: „Nu uita blana mea... la Focșani!” Plecam în loc de exil!... Să-mi fie calea ușoară!...

Aci se sfârșesc faptele și încep impresiile. Noi coborîm paveul pe trăpșor; am cu mine un cazac, părtaș la căruță, și picioarele noastre se ceartă pe un mănunchiu de fân, ce ni s'a așternut spre a fi mai pe moale. În urma noastră merge altă căruță, purtând încă o fracție a puterii armate. Doi cazaci călări, sub comanda unui comisar de cuartal, merg pe-de-lături... Noaptea e întunecoasă; cade o bură de ploaie, târgul e liniștit, felinarele lipsesc, căci eforia pusese temelii pe făgăduințele de calendar ale lunii; tropotul cailor și plesnetul bicelor au un răsunet jalnic; e o noapte numai bună pentru fapte rele, pentru comploturi de romanț, pentru mari măsuri de stat. Eu însă salut cu duioșie în dreapta și 'n stânga bietecele case din ulița mare, care dorm somnul dreptilor, fără de a ști ce se pe-

trece pe uliță. Sosesc la barieră, un om în cămașă rădică iute cumpăna, surugiii înjură, comisarul ne urează călătorie bună... Încă un pas... cumpăna, se lasă îndărătul nostru... comisarul dă zor calului său, ca s'ajungă mai curând de societate. D'acum înainte eu nu mai sunt un om... ci un lucru, care va trece din mână în mână, dela „privighetori”¹, la temniceri, la cazaci... la cârmuitori...

Aceste cugetări nu-mi veniră pe dată; nu mă puteam gândi la nimic; atât numai îmi aduc aminte că simțeam o mare bucurie d'a mă duce din Iași. Pre cât caii sporeau la drum, ideile îmi veniră cu grămada, de toate felurile și de toate fețele. Tre-când pe la Socola, deși era întuneric, zării palat-ul numit *Petit Séjour* și mă 'nchinai cu smerenie, puindu-mi nădejdea în dreptatea oamenilor, a legilor și autorităților. Mi-adusei aminte că cu vreo câteva zile mai 'nainte mă preumblasem de vreo două ori pe acolo și, fără de voie, îmi făcui cruce. Cât ținu acea seară până la întâia poștă, numai odată îmi veni în gând o glumă; una e cam puțin în împrejurări așa de glumețe. Era cam ruginită, în adevăr, dar tot o voiu spune, cu atât mai ales că lucrurile ruginite sunt totdeauna bune; dovadă: romanii și grecii, care sunt foarte vechi și ruginiți, exilau; modernii exilează și dânșii! Așa dar îmi dete și mie prin gând a glumi cu nevinovăție asupra călătoriiilor pe socoteala statului și mai adăogii cu aceeași nevinovăție că neapărat ministerul dorește să afle părerea mea asupra gradului de temperatură în nopțile lui Februarie prin Moldova.

Sosind sdrobot și muiat la cea dintâi poștă, abia dobândii prin rugăminte, prin amenințări, prin sprin-jul cazacilor și mai vârtos prin ajutorul unei ju-

¹ administratori de plasă.

mătăți de galben, patru coți de pânză de călți, cu un pumn de paie tocate într'înșii, purtând numele amăgitor de pernă. Trăsurile, ce stăpânirea dă pentru slujba exilaților, ar cere neapărat niște oase de fier; meșterii care le pregătesc cu atâta meșteșug, n'au prins încă de veste că sunt pe lume arcuri și leagăne.

D'aci până la Vaslui nu mai știu nimic; am cam dormit, dacă se poate numi somn acea neconținută sdruncinare, care te asvârle la un stângen de pe locul tău... Când scosei gluga din cap la Vaslui, era ziua mare.

27 Februarie. — Până să pună caii, mă dau jos la poștă, unde găsesc un căpitănaș de poștă căscând și frecându-se la ochi. Voia nemernicul să capete știri și, prețuindu-mă după jocul de drum — precum fac acești oameni — începui să mă cerceta cu oarecare dispreț. Eu îi răspund că sunt surd; el dă din cap și urmează a se îmbrăca mormăind.

Trebue să știți că omul nu este în stare a merge cinci poște pe nerăsuflăte, având și-o osândă politică pe capu-i, fără de a simți trebuință d'a se drege la inimă; de aceea ne oprim într'o ulicioară, la Hanul Bogdănesei, unde ni se dau cafele turcești foarte bune, dulceți și rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo găsii și doi Turci trăgând din ciubuce cu o adâncă seriozitate...

De mult era de când doream să încerc și eu caii de poștă, despre care atâtea s'a vorbit. Cu prilejul acesta mă încredințai că caii sunt buni și că surugii nu și-au furat buna lor reputație. Totdeauna am gândit și am spus că surugii noștri merită a avea o istorie a lor și eu trag nădejde că va veni ziua când se va scrie *Fiziologia surugiului*, precum s'a scris aceea a unui mare număr de chipuri mai puțin interesante și mult mai interesate. Mi-a dat în gând să-i pun pe scenă... Câte ar mai zice ei despre

persoanele ce au purtat cu olacul. Dar lecția mi-a fost spre învățătură; de acum înainte urăsc teatrul; calea lui e plină de spini, și chiar de nu duce la glorie, apoi de sigur duce în exil!

Alergasem vreo șapte ceasuri în goana mare, când, trecând pe lângă o trăsură, cunoscuți obrazul unui prieten; într'o clipă ne făcurăm semne și stăturăm. E de prisos a-i spune numele: e bălaiu, rău scris la stăpânire și poartă adesea căciula țurcănească.

— „Unde mergi?” fu întrebarea sa.

— „În exil”, fu răspunsul meu.

— Ce spui?

— Privește la tovarășii de drum.

— Unde?

— Dincolo de Dunăre.

— Pentru ce?

— Reacție a întâmplărilor dela 25 Ianuarie.

— Bine, tu nu erai amestecat în ele.

— Ce face aceasta? Vă pedepsește pe voi în mine.

— Altceva?

— Mai întâi aceasta ar fi de ajuns. Apoi se fac arestații¹ în toate părțile și pe tot minutul. Astă noapte toți caii de poștă au fost puși pe cercetări.

— Mai sunt și alți exilați?

— Doisprezece...

— Nu șuguești?

— Aș vrea să pot. Călătorie bună! Dar stai, tu unde mergi?

— Mă duceam la Bârlad; dar acum am schimbat părerea. Mă întorc la Iași.

— Țin'te bine... au să te pună la gros.

— Cale bună!

1 arestări.

- Așijderea!
- Să trăiască întâmplările dela 25 și reacția!
- Formele s'au păzit? Judecata a fost lungă?
- Cât să mă urc în trăsură... Dar ce gândești tu, iubitule?

Mă pornii pe răs la exclamația radicalului (?) meu: mânilor noastre se mișcă în aer ca niște telegrafe, pe când surugiul cu un chiot mă sbură în poștă.

Priveliștea locului ce străbat e tristă, stearpă și pustiită; sunt tot câmpii întunecate de crivăț și semănate pe ici pe colea cu delulețe și movile, care nu schimbă întru nimic uniformitatea locului. D'alungul drumului nu e casă, nici sat; la dreapta și la stânga se zăresc în depărtare câteva colibe, rușinoase — s'ar crede — d'a se arăta. Timpul e întunecat și, de frig, bag nasul în blană și strig surugiilor a goni și mai tare...

La Bârlad întârziem un ceas; un sfert ca să cumpăr pâne, să 'nghit un păhăruș de rachiu, împreună cu escorta mea și trei sferturi la poștă spre a da căpitanului vremea de a-și face tabietul după masă și a-și trage ciubucul. Ce să-i faci? Omului îi place a trăi bine!...

Până la Tecuci vremea se schimbă, când spre vânt, când spre ploaie; pulberea și glodul se luptă pe rând asupra-mi. N'am nimic de spus despre aceste două târguri; mi se părură așa murdare, așa despuiate, încât nu plătesc nici vorba. Să facem însă o deosebire: la Tecuci se găsesc covrigi minunați.

D'aci până la Focșani ploaia pică fără 'ncetare; la cea din urmă poștă era noapte adâncă: nu mai știam unde mă aflu, nice ce fel de țară străbatem. Când ajunsei la domnul ispravnic, nu-mi sta prin puțință a mă coborî din trăsură; glodul ce se strânsese pe mine mă oprea d'a mă mișca; nu puteam să înțeleg ce este în căruță; a trebuit să

aducă o lumânare, ca să mă descurce, și opt brațe ca să mă desnomolească. Domnul ispravnic citește poruncile; escorta mea mă dă pe mâinile d-sale și primește o adeverință, ca și când aș fi fost un colet de mărfuri. Mă spăl pe obraz de glod și de pulbere și fiind abia 8¹/₂ ceasuri, mă duc să mă'nchin cu plecăciune la domnul ispravnic și la toată sindrofia; erau vreo șase-șapte înși, cărora le plătesc buna lor primire prin câteva știri nouă, care trec din gură în gură, și apoi mă duc să mă culc într'un pat de minune. În exil nimic nu e de lepădat și niciodată un pat bun și un pahar de ceaiu n'au mai mult preț.

28 *Februarie*. Abia la zece ceasuri m'am trezit; ușa se deschide și văd intrând un cap de cazac; mă recunosc că sunt al lui. Văzând că nu mai dau un semn, s'au fost temut ca nu cumva să fi luat-o la fugă noaptea. Mă îmbrac în grabă și, ieșind, întâlnesc pe contracciul poștelor, pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a ocupului¹ său; în sfârșit mă pregătesc a mă porni la Soveja, unde este soarta mea d'a merge; ce-i mai de trebuință sunt albiturile; cumpăr dar groaznic de scump opt cămeșe — pentru un exilat de agiuns — două duzine de colțuni — e cam mult — și tutun — e de prisos! Și cât mai rămâne din ziua aceea stau de mă odihnesc și dorm. Se aprind lumânările; *sindrofia* se adună; nu voiu descrie acea sindrofie, că e tot ceea pe care o 'ntâlnim în toate târgurile noastre de prin ținute, ba încă chiar și 'n Iași. P' aici se vorbește mai mult pe muntenește.

Se deschide ușa și intră un boier bătrân, care pare a fi un patriarh al locului... e îmbrăcat moldovenește și eu stau de-l privesc cu curiozitate, sau ca pre o curiozitate. Nu știu pentru ce, de câte ori întâlnesc câte unul din acei sălbatici care

¹ serviciul, instituție.

au păstrat vechile straie, mi se pare că în felul lor ei judecă foarte sănătos și au în sineși un ce pitoresc; iar când vorbesc, graiul lor, și de n'ar fi plăcut, e plin de originalitate. Azi numai ei au rămas care să vorbească pe moldovenie. Văzând pe acesta, eu mă așteptam c'a să înceapă a povesti și nu mă înșelai.

În tot ținutul nu se vorbește de alta decât de un întreit omor, săvârșit în împrejurări groaznice de către șapte inși dintr'un sat, prin care am să trec mâne. Acei oameni s'au prins și d-l ispravnic ne arată armele ce s'au găsit la dâșii: un cuțit tare tăios, cu ascuțișul de două palme lung, o păreche de pistoale rele și un frumos iatagan cu mănunchiul de argint săpat, care negreșit că este de furat. Crima sluji de temă și fiecare înșiră numele tâlhărilor pe care i-a cunoscut; *Voicu, Petreanu* și alți reînviase, și mai mult de cincizeci de ori auzii re-viind în vorbă numele *Olteanului*. Țara de gios a Moldovei e întezită de tâlhari, sau că locuitorii ei au păstrat aceasta ca un rămas din vechia lor vitejie și din obiceiile de jaf ale războaielor din trecut; sau că le-a dat pronia o aplecare firească așa de nenorocită; dar sunt sate întregi, ba și ocoale, care se bucură de o reputație foarte în-doielnică, fără ca aceasta să le fie spre ponos.

Veni și rândul unchiașului d'a povesti; povestea lui e cam lungă, dar am ținut-o minte, osebit numai de gesticulația lui, de câteva înjurături și de acel pitoresc al limbii, căci era și glumeț bătrânul. Am uitat numele tâlharilor, numirea satelor și locurilor, dar prescriu aci istoria, cu nădejde că se vor găsi și acelea, dacă nu voi putea însumi a le pune cu vremea la locul lor:

...La 183... ceata aceea străbătea ținutul Putnei în toate părțile. Era vară și mare lipsă de păpușoiu în țara de gios; căile erau cutrierate de neguțătorii

și de care, ce mergeau să ia merinde în țara de sus... Într'o zi, ceata de care e vorba întâlnește pe drum, pe lângă Adgiud, doi Turci, îi calcă, îi jefuiește într'un minut și încalecă apoi, luând d'alungul malurile Siretului în gios. D'asupra Mărășeștilor întâlnește vreo șaizeci de care moldovenești și muntenesți, ce se duceau să cumpere păpușoi; pe dată ce tâlharii rostiră un cuvânt și arătară pistoalele, toți căruțașii o rupseră la fugă care'n-cotro putu, unii puindu-se cu burta la pământ, alții ascunzându-se prin măcăcini, alții alergând cât îi ținură picioarele, hoții traseră pistoalele mai mult în vânt, nimeni nu fu atins; dar numai spaima... Ei adunară vreo șapte mii de lei, care tot sunt cevași pentru niște tâlhari și care sunt foarte mult pentru niște țărani. Nemulțămindu-se însă pe atâta, ei, tot în ziua aceea, cârmesc în spre munți și apucă drumul d'adrechtul prin câmpie;... aveau cai buni hoții!... Pe la apusul soarelui, iată-i că sosesc la un sat: pe câmpie nu daseră peste altcineva decât peste un biet răzeș ce-și treiera grâul. Hoțul milă n'are! Unul din ei luă binișul din spinarea Românului și-l puse pe al lui; apoi intrară în sat.

„Tocmai în ziua aceea, pentru păcatele mele, venisem și eu de prin țară, într'o căruță cu un cal și trăsesem la hanul din sat, ca să noptez acolo cu vreo patruzeci de care, ce-și făceau conacul. Știam că locurile sunt cutierate zi și noapte de hoți și mă feream de vreo pacoste.... Vremea era cam tulburată, tuna cam înfundat și începuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu putință să mă adăpostesc în cârciumă, de mulți ce erau într'însa... Mă 'nfășurai și eu într'o ipingea veche de aba, mă stârcii în căruță și cârciumarul îmi asvârli d'asupra o rogojină. Doar că apucasem să mă culc, răsuflând abie-abie, și simții că se ridică rogojina; o mână îmi dete ipingea în lături și mă pomenii

față în față cu căpitanul cetei de hoți... Numai cât avusei vreme să asvârl la drăcul punga mea cu vreo două sute de *usluci*; îndată mă și scol și intru în cârciumă în urma căpitanului... Era tare întuneric;... hoțul chiamă pe cârciumar și-i poruncește s'aprinză lumânarea.

„N'am lumânare”, răspunde arendariul, „dar de-i aștepta puțin, m'oiu duce să iau dela vornic...”

Auzii răsunând o palmă; unul din hoți scoase o legătură de lumânări, și scăpărând cu amnarul aprinse două. Una mi-o deteră mie în mână, poruncindu-mi s'o țin. Mă făcuseră sfeșnic tâlharii! drept să spun că *ighemoniconul* meu de boier se cam sburlise; dar oprii *paraponul* pe seama mea. Pe cealaltă lumânare o lipiră de sobă... Nu țin minte să fi văzut vreodată în vieța mea chipuri așa mândre; ai fi jurat că nu-s tâlhari. Și apoi ce arme, ce straie la dânșii! Numai firuri și săpături de aur, împrumutate de pe la călători... Eu, biet, stam în mijlocul casei numai cu cămașa și anteriorul pe mine și cu cismele în picioare! șalul dela brâu se desfășurase în val-vârtej dela 'nceput... Șase hoți ieșiră afară... apoi îndată începură a intra în odaie țărani, tovarășii mei de conac și de pagubă, câte unu-unu; toți șezură pe lavița dela părete, fără să cârcnească; după dânșii veniră și hoții, care începură a cerceta pe fiecare și a scormoni prin buzunare și prin chimire. Despre parte-mi cu mare foc și grijă cătam la toate câte se petreceau. Pe dată ce vreunul era jăfuit gata, mi ți-l asvârleau pe un crivat mare, ce era între sobă și părete, de ajunsese acolo să stea grămădiți ca niște saci de făină. Când mântuiră această posnă, doi dintre tâlhari luară pistoalele în mână și ieșiră afară de strajă. Ceilalți șase chemară din nou pe cârcimar și-i porunciră să aducă din pivniță vin și o putinică de icre moi, care trebuia să se afle acolo... Diavolii cunoșteau bine

locurile, căci în adevăr icrele erau aduse pentru privighetor¹. Cărcimarul aduse o mescioară rotundă cu trei picioare, vin, pâne și icrele cerute. Căpitanul se răzîmă de o crăpătură ce era în pârte și slujea drept fereastră; și ceilalți șezură împrejurul mesei. Imi făcură semn să m'apropiu, ca să le fac lumină, și se puseră pe o mîncare țeapănă și foarte adesea stropită la măsea... Înțelegeți domnia-voastră că Dumnezeu n'a făcut pe boieri ca să stea în picioare pe când mîncă mojiicii; de aceea începuse eu a mă cam *stezahorisi*, când deodată s'auzi un sgomot mare despre sat. Prinsese de veste că la cărcimă au călcat hoții și veneau oamenii armați cu furci și cu bâte, făcând larmă mare... Tâlharii însă nu se clintiră... Sgomotul creștea mereu, dar doi inși, strigând mai tare, ziceau în gura mare: „Măi oamenilor, cățați-vă de treabă! Mergeți pe la casele voastre; care aveți neveste, cu muierile voastre; care n'aveți, cu ale celorlalți!...” Apoi răsunară două pistoale slobozite tot odată în vînt, și bărbați, femei, copii, toți tăcură... Hoții din odaie își căutau de bere și de mîncare; peste puțin însă alte strigăte se auziră, împreună cu împușcături. Fugarii luase într'ajutor mai multă lume și veneau de această dată cu o larmă groaznică. Strejele strigară: „Ieșiți”. La aceste cuvinte, căpitanul sări peste masă cu așa multă furie, încât mă trînti pe gios. Până să n'apuc a mă așeza pe picioare, toți dase năvală afară și stau pe prispă dinaintea ușii. Huetul se făcuse așa de mare, încât socotii că toată cărcima era cuprinsă de gloată; șeasesprezece focuri răsunară de rînd și se făcu iarăși tăcere. De astă dată tâlharii se 'napoiară în odaie, își umplură armele și se puseră iară la masă...

— „Ia spune, boierule”, întrerupse aci unul din

¹ administrator de plasă.

ascultători, „te aud povestind multe și mărunte; dar despre bușelile ce vei fi căpătat și domnia-ta în vălmășeag nu pomenești de fel.”

— Să mă ierți domniata; eu n'am căpătat nimic. Drept să vă spun că m'a prins și pe mine mirarea, când m'am văzut scăpat tefer printre picături. Dar tâlharii erau veseli și foarte mulțămiiți de prada zilei; nu le-a mai stătut să se lege de mine... După o jumătate de ceas; ei încălecară, ca să iasă din sat, dar tocmai la capul satului era o cârcimă în bordeiu, ce-o ținea un muscal, anume Ivan... Doi Turci se odihneau acolo... Auzind împușcăturile, ei socotiră — păgânii — că este vreo nuntă în vecini, măcar că era în postul Sânt-Petrului, spuseră lui Ivan să meargă să vadă ce e p'afară și iar se culcară. La o fugă de cal dela sat, Ivan se întâlnește cu hoții.

— „Să-ți fie noaptea bună, bădiță”, zise unul lui Ivan, „dar cine ești tu?”

— Ivan cârcimarul, mă duc în sat să văd ce-i p'acolo...

— Dar pe la tine ce veste, bade Ivane?

— Ce să fie? Nimic. Ia doi Turci au mas la mine la adăpost.

— Fă-te 'ndărăt acasă!

Tâlharii deteră pînteni cailor, lăsând pe Ivan să-și urmeze calea sau să se întorcă, după plac. La cârcima pomenită, ei descălecară și traseră cu urechia; nu s'auzea alt sgomot, decât bătaia unei mori ce era nu mai departe de o asvârlitură de pușcă; la moară lucea o zare de lumină; altmintrelea peste tot era tăcere și noapte mândră din luna lui Iunie. Hoții s'apropiară de bordeiu și, văzând ușa deschisă, se îndemneau unii pe alții să intre mai întâi, căci se temeau de vr'o cursă; dar Ion, cumnatul căpitanului, cel cu binișul de căpătate, apucă înainte și după el merg cu toții. Ardea în lăuntru un

fel de candelă, ce d'abia lumina; pe pat dormeau duși amândoi turcii, cu armele lângă dânșii; unul bătrân și celălalt tânăr, ca de vreo 19—20 de anișori. Hoțul cu binișul luă mai întâi armele; apoi, ridicând de urechi pe turcul cel tânăr, îl dete pe mâna unui tovarăș de ai săi, care-l trecu altuia, și astfel bietul băiat, până să n'apuce a se trezi bine din somn, se pomeni mort, fără d'a zice nici kârk! Turcul cel bătrân, deși dormea ca un turc, dar Ion nu nimeri tot așa de bine cu dânsul; era mai țeapăn, mai voinic turcul, și șiret; căci simțind unde vor să ducă treaba, el se lăsă greu, de pică pe gios, și amăgi într'astfel pe ucigași. Nu știu dacă v'am spus că, osebit de pistoalele și de cuțitele ce tâlharii purtau la brâu, apoi mai aveau și câte unele legate cu găitan de fir și aninate de gât, ca să le fie pentru scăparea din urmă... Pe când sta de se lupta Ion cu turcul, acesta, răsturnat pe gios, dete cu mâna peste pistolul hoțului, care se legăna de gâtul lui, și apucându-l fără veste îl slobozi în pânțelele tâlharului... Lovitura fu țeapănă, căci glonțul străbătând pe Ion se înfipse într'un tovarăș d'ai lui. Ion șovăi și căzu gios... Tâlharii se pătrunseseră de groază și turcul se furișă și fugi afară... Ion se văieta înfășurat în binișul lui... „Cum-nate Ioane”, îi strigă căpitanul, „stăpânește-ți firea... las' că te-om răzbuna!” Precum zise, așa și făcu. Turcul speriat, neștiind încotro s'apuce, dase fuga spre focul ce se vedea la moară; dar în raza luminii hoții dau cu puștile și cu pistoalele într'înșul ca la semn... Amețit de frică și cătând tot la moară, turcul căzu în scocul morii și roata îl ridică sdrobot și sângerat. Acum cel puțin se credea el scăpat, dar oamenii dela moară, deșteptându-se din somn de atâta huiet, ori că au socotit că-i vreo stafie, ori că au crezut că-i vreun hoț, se repeziră cu cioamegele pe dânsul și-l uciseră de tot... Peste un

ceas muri și Ion... Ceata își urmă drumul înainte; când se revărsă de ziuă, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de oboseală și de pierdere de sânge celălalt hoț, ce se rănise. Căpitanul și tovarășii lui plătiră moartea acelor doi hoți, ucigând un biet om nevinovat, și se duseră în cale lungă până dincolo de Craiova... Nu știu ce mai făcu căpitanul și ceata lui, dar era voinic om căpitanul și inimos tare!"

Istoria fusese cam lungă, mai ales că și mie mi-au scăpat din minte multe din amărunturile ei. Unsprezece ceasuri sunase și mai toți ascultătorii se apropiaseră de ușă, cu șapcile și cu căciulile în mâni (la Focșani pălăriile se obișnuiesc numai duminica și zilele de sărbătoare). Povestitorul luă șapca în mână, dar pe pragul ușii el sfârși într'astfel istoria:

— „Să vă mai spuiu însă că eu, rămâind singur — căci trebuie să știți că toți țărani fugiseră unul după altul — mă pusei pe gânduri, aprinsei un foc mare-mare, întinsei un covor dinainte-i și mă lungii. Eram acuma singur stăpân și chiriaș al casei, de vreme ce chiar și cărcimarul fugise. Mă uitam cum ardea focul și stam de mă gândeam. Cam peste o jumătate de ceas, intră un biet păcătos de neamț și se apropie de foc; își scoase căciula; îi mulțumi.

— Ce veste, domnule neamțule?

— Până să nu intru în sat, m'am întâlnit cu o ceată de oameni călări, care mi-au cerut pipa.

— Ei, și-ai dat-o?

— Ba eu n'am vrut și m'am pomenit cu două gârbace pe obraz...

— Mulțamește lui Dumnezeu c'ai scăpat cu atâta. Aceia erau hoți; acumă ieșiră d'aci din cărcimă, unde au jăfuit o sumedenie de oameni.

— *Ah! mein Gott*, strigă neamțul și, fără s'as-

culțe ce-i mai spuneam, și-a luat geanta și bățul și s'a pornit neamțul ca o săgeată.

— „Vorbă de pomană la moșneagul acesta”, îmi zise ispravnicul, după ce ieși bătrânul boier. Așa are el obiceiul să tot spună la secături.

Nu eram cu totul de părerea domnului ispravnic... dar starea mea de osândit politic nu mă ierta să am păreri deosebite. Dădui dar din cap cu un zâmbet de învoire, și cu capul plin ca o baniță de aceste povestiri, mă dusei să mă culc...

Seara de azi și patul de ieri vor rămânea ca amintiri plăcute.

1 Martie. — E ziua plecării... Dejunăm în pripă. Ispravnicul mai dă ceva porunci și ne pornim însoțiți de patru cazaci... În dreapta și în stânga norodul cu căciula în mână se 'nchină la noi... când zic noi... înțeleg pe ispravnic și nici pe dânsul, ci pe cazacii noștri, sau mai bine tot sgomotul ce făceam. Din zi de dimineață vremea e frumoasă, dar team ger!... Trage un vânt rece, de ustură... Eu mulțămesc în mine d-lui Catargiu pentru blana sa și ispravnicul mulțămește ursului în care e'nvelit..., cu dânsul el cuprinde mai toată trăsura... Eu mă stârcesc într'un colțișor, fără d'a cărcni... Crivățul suflă aspru din partea munților, ale căror culmi se văd albind de omăt... Drumul ne duce prin niște câmpii ce par pustii, niciun copaciu, nicio casă; ici și colea niște pârâiașe, ce le trecem fără pod, niște căsuțe sărăcăcioase; pretutindeni o privesc de pustietate și un ce jalnic... Poate că starea mea îmi arată toate într'astfel. P'alocurea în câmpie, mai ales lângă vaduri, se zăresc niște cărcime ticăloase, de-o înfățișare îndoielnică, din ale căror ceardace, în dalbele zile ale verii, ochesc tâlharii pe călători și râd, pitiți la umbră, de oamenii stăpânirii... căci aici e țara tâlharilor, șerpuită de pă-

raie, scăldată de Putna și de Siret, așa de mult laudate în *cântecele bătrânești*; adăpostită sub plaiurile cu poteci ascunse și cu colnici nerăzbătute, în dreapta sunt poalele munților care'ncing țara Vrancei, acea vatră de oameni îndrăzneți, cu obiceiuri patriarhale păstrate dela străbuni, care de veacuri au păzit țara de Unguri și neatârnarea lor de boierii pământeni... Dincoace pe coasta aceea, stearpă azi, mâne, la vară, se vor înălța mii de vițe, mândria țării și'mbilșugarea locului, căci aci se chiamă că sunt Odobeștii. Vinul bun dela podgorie, vecinătatea âmbelor hotare, muntenesc și unguresc, blândețea și starea umilită a țăranului, avuțiile pământului, toate adunate la un loc au făcut ca câmpia Putnei să fie cuibul vestit al hoșilor. Toți tâlharii cei mari s'au cutrierat pe aci... aci au voinicit Voicu și tovarășii lui... de abia un sfert de ceas d'aici e locul unde s'a dat prins după o zi de luptă crâncenă; alături de mine stă chiar acela care povățuia¹ pe biruitorii lui. Pe dată ce vezi malurile Siretului, țărmurii Putnei, înfățișarea câmpiei și a muntelui, te pătrunzi lesne despre mișcarea ce ele dau acestor locuitori, în veci pribegi și răsipiți... Înfățișarea cârcimilor îți spune de sineși tot ce s'a petrecut în ele și ce are să se mai petreacă; parcă se și aud chiotele beției, înjurăturile tâlhărilor, râsul lor grosolan și văietările bieților împilați... Ș'apoi, spre a vă desăvârși priveliștea, în laturile drumului mare, pe aproape de sate, se vede înălțându-se din țărână fumul unor colibe, care și acele sunt cârcime de altă fire... Printre locuitorii locului s'au amestecat o mulțime de sârbi, de bulgari cu fețe mohorâte, care nu se știe de unde vin și nu se știe cum îi chiamă... Iată-mă sosit, după ce am trecut Putna, la un sat slut și jigărit, ce-i

1 comanda.

zice Gârlile, și unde s'a petrecut mai deunăzi un groaznic măcel. Pana se scârbește a povesti asemenea uricioase cruzimi; casa pătimașului e spartă și bortită!... Un sârb cu nevasta, cu moșul și cu un copil al său, au fost măcelăriți... Făptuitorii sunt la isprăvnicie și tăgăduesc... să trecem înainte!

Vântul tot suflă tare, noi trecem Șușița, un pârâu, a căria obârșie e depărtată cu un ceas de locul ce-mi este hotărît... Cat la el ca să-i prinz cunoștința și, după apele-i repezi și tulburate, după prundișul din matca lui, nu-mi lasă îndoială că e fecior de munte... Atât de mult cat la dânsul, încât nici bag în seamă c'am părăsit câmpia și că ne oprim la gura unei văi, prin care Șușița iese în dreptul Panciului... Apoi iar luăm Șușița în sus, pe o cale ce s'ar numi mai bine chiar patul pârâului... Alături unul cu altul vin satele Varnița și Verzii, sat răzășesc... P'aci's locuitori mulți... Apa prin care împlăm sapă muntele după placu-i, răslețindu-se și îngustându-se, despicând văi răsfățate și restrângându-se deodată în maluri... Din nenorocire pe cer plutesc nori posomorîți; viscolul ne vine de pre culmea munților și în dreptul Răcoasei omătul pică cu fulgi îndesați; noaptea se apropie; zăpada întunecă cerul; trăsura abia se mișcă; vântul răstoarnă pe surugii. Copacii se acopăr cu alb. Șușița mugește cu jale. Adevărată zi de exil!. Ispravnicul înjură, iar eu scot capul din trăsură afară și rād văzând cum pică omătul și cum se zugrăvesc pe cer crestele munților; răsufli aerul și mă grăbesc a mă împrieteni cu locurile ce mă vor găzdui.

Era noaptea adâncă, când ajunserăm la Câmpuri, unde se'ncep adevărații munți... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a înainta... și Moldovenașul meu de ispravnic n'avea pentru ce-și primejdui pielea... Stăm acolo de cinăm și ispravnicul

trimit de știri egumenului mănăstirii, care e depărtată de un ceas; iar eu încep exilul dormind pe un pat fără pernă, fără saltea, fără oghial...¹ Aci se încep zilele mele de încercare și cu toate acestea am dormit până s'a făcut a doua zi, ziuă mare și luminoasă.

2 *Martie.* — Egumenul sosește călare... Privește-l la față și ntreabă-l de vieță!... El vine în odaie cu o pipă nemțească în gură și ne dă ziua bună suguind... La urmă vin formalitățile: Ispravnicul mă trădă² lui, precum mă primise dela escorta mea din Iași... sub luare de adeverință. Acum nu mă mai poate pierde și, dacă s'o întâmpla una ca aceasta, are cu ce mă reclama. Se citește ofisul domnesc, care zice: „Să se închidă Alecu Russo, ca un răsvrățitor al orânduielii publice din țara sa; să se privegheze zi și noapte de către doi jandarmi destoinici și nemitarnici³, să se ție la cea mai aspră opreală, fără a i se da de scris sau a primi el scrisori, și a se așeza pe hrană de fasole și pe canon de rugăciuni, spre a-și veni la pocăință și la ispășania păcatelor”.

Mă uit cu jind la d. ispravnic, care se'ntoarce acasă la d-lui, și, împreună cu noul meu temnicer, apuc calea închisorii. Și calea și vremea merg tot stricându-se din ce în ce mai mult... Suntem în zilele *Babelor*, adică nouă zile d'arândul are să fie și frumos și urît, are să plouă, să ningă și să bată vântul, și din când în când soarele se va arăta rânjind cu razele sale... Sosim pe omăt... în preajmă-mi văd numai brazi și stânci... locul îmi pare întristător. Îndată dar mă și duc de mă culc... seara la cină mă trezesc... dar numai decât adorm din nou, fără de a căta împregiur.

1 plapomă.

2 dete.

3 care nu iau mită.

3 Martie. — Vremea e pe schimbare. Deși e vânt și omăt, mă strecor p'afară... priveliștea nu e veselitoare; satul stă în fundul unei văi scobite de apa Șușiței... casele nu se văd, dar fumul din ogeacuri stă chezaș pentru ele... schitul, deși mai înălțat decât satul, stă rezemat de niște munți, care cu păduri, care despuiăți... unii parcă sunt bolnavi... N'am nicio carte și mi-i tare urît!... Temnicerul meu se pornește mâine... cat pe fereastra odăii mele... și văd chiliile mănăstirii și biserica... Se face o îngropăciune. Totul aci e trist.

Nu știu de ce sunt tot posomorît. În zadar îmi tot povestește părintele la istorii; mi-e urît. Au venit ceva vizite; mi-e urît. Mi-i urît chiar de a scrie... Altădată vă voi povesti istoriile părintelui și obrazele vizitatorilor mei.

5 Martie. — Mă aflu cu totul singur... De urît spun să-mi aducă din biserică o carte, pe care în zadar o răsfoiesc, fără de a putea citi un moment pe dânsa... Trag tutun și mănânc de patru ori pe zi... Imi spun că sunt două ceasuri turcești și eu am și mâncat de seară... Mă culc... dar de dormit nu-i nădejde; în zadar cat de un ceas a împlânzi pe Morfeu... Aud sgomot... mă scol; un trimis dela Focșani îmi aduce rufe și straie... Mă pun iarăși în pat, ca să citesc...

6 Martie. — Și să nu cred în semne! Aseară, până să nu vie trimisul dela Focșani, feștila lumânării de seu trosnea și eu ziceam în mine: „A să vie cineva; de n'ar fi hoții; știu c'ar păți-o, sârmanii; un biet exilat! ce mai pomană!” Dar n'am vreme să scriu... citesc, căci mi-au venit șase broșure și un Théophile Gautier... sunt bogat!

7 Martie. — Timpul e întunecat, dar gata pe schimbare... Ies în pridvor... aerul e primăvăratec și se aude cântând în pădure... Cat la munții ai căror brazi i-am și numărat, și visez a câmpie...

Mă 'ntorc în odaie și mă pun la fereastră... Iată biserica; schitul și biserica sunt zidite de Matei Vodă Basarab... Au spoit acum din nou vechia biserică... e simplă, de un stil ce nu-i poți zice nici într'un fel... Este și o pisanie¹ veche de când cu clădirea... dar e slavonească... Din slavonește știu numai două vorbe rusești, și alte două leșești, și acelea sunt pentru trebuințele mele particulare, de aceea nu mă pot îndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al schitului sosi acum dela Cașin², patru ceasuri de-aci... zice că sunt acolo trei boieri puși sub paza satului; douăzeci de săteni îi păzesc pe rând, strejuind câte doi, zi și noapte la ușa lor. Pricepui îndată cine are să fie. Aceasta dovedește că ispravnicul de Bacău, pe care-l cunoaștem toți, a luat lucrurile serios și că a dat acelor boieri o însemnătate pe care ei, sârmanii, desigur n'o merită³.

Această poveste mi-a adus aminte pozna din săptămâna trecută, pe care o și uitasem și acum stau de mă gândesc la două lucruri... Mai întâi la cursa întinsă de d-nii miniștri, în care d. aga m'a tras cu așa multă dibăcie...; a fost o adevărată *comédie de părete*... Păcat însă că se cam da de gol marafetul comedianților... Se zice că oamenii răi sunt bănuitori... apoi, zău, nu-s om rău, căci n'am bănuțit nimic... Apoi iar mă gândesc la purtarea domnilor actori sau artiști și nu mă pot domiri cum niște oameni, care de atâtea ori au rostit atâtea frumoase maxime și învățături presărate prin drame, comedii, tragedii și vodeviluri, n'au mai multă inimă și n'au înțeles că li se cuvenea a fi cât mai mândri, căci orișicum tot li s'ar fi întâmpnat ceea ce au

1 inscripție.

2 în original greșit Cașău.

3 E vorba probabil de actorii care jucaseră în piesa lui Russo și care fuseseră închiși la mănăstirea Cașin.

pătit, și că *cu* sau *fără* hârtia ce au iscălit așa de mârșăvește, ei tot erau să fie exilați. Sărmani nepri-cepuți, care n'au înțeles că, în toată această istorie, numai eu eram pe d'asupra, ca *fuiorul popii*, și că n'am fost, biet, decât prilejul de a li se răsplăti pentru trebile de mai nainte; în sfârșit că, dacă n'aș fi ieșit eu la maidan, s'ar fi găsit vreun alt cuvânt¹ oarecare. Stăpânirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu dânșii *d'a ascunsele*. (Pricepeți cuvântul cum vă va tăia capul!) Înțelepciunea turcească, după cum îmi spunea mai deunăzi temnicerul meu, zice așa: „Stăpânirea gonește iepurele cu carul cu boi și-l prinde...” Parabolă orientală de însemnat!...

Paznicul meu cel mare, adică ispravnicul din Focșani, nu mă uită... chiar acum îmi trimise tutun și câteva rânduri prea drăgăstoase.

8 *Martie*. — Vremea e minunată. Baba a 'ntinerit... ea ne zâmbește, dar tot i se cam vede știr-benia... Adineauri stătui față la prânzul slujitorilor mânăstirii și al lucrătorilor, afară la aer.... Am mântuit cărțile ce mi-au venit dela Iași; era un volum în șase broșuri al *Magazinului istoric pentru Dacia*, tipărit în Țara Muntenească... N'am ce spune despre publicație și despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E multă simplitate în cronică lui Constantin Căpitannul, multe mușcări împotriva Moldovenilor; dar e ieftin la vorbă și tare ostenitor; nu plătește cât Miron și alții. Am citit foarte mult osebitele bucăți datorite redactorilor și m'am unit cu părerile lor, cu privirile lor istorice; dar această citire a lăsat în mine o întipărire rea... iat-o: Peste zece de ani n'are să mai fie *limbă românească*; vom avea românească italianizată, franțozită și nimic mai mult... De mult ce voiesc a curăți limba, a o îmbogăți și a o apropia de izvorul ei, s'a format o altă limbă, pe care țara n'o 'nțelege și nu o va 'n-

1 motiv.

țelege pe veci... Pricep ca Francezii să-și fi alcătuit o limbă din latineasca stricată și din idiomele galice, germanice, celtice și altele; dar n'aș pricepe ca cineva să se apuce a strica acum limba franceză. De e vorba să priimim ziceri și termeni care să înlocuiască pe cele ce ne lipsesc, sau care sunt de baștină slavonă, atunci luați cel puțin rădăcinile latine și dați-le o înfățișare românească.

Răsfoind pe Théophile Gautier, am dat peste fața 75, ediția din Bruxella, unde zice: „un couvent est un monde, etc...” Dau iertăciune lui Gautier, căci nu cunoaște Soveja... și mai ales fiindcă nu știe ce va să zică a fi la Soveja fără de voia-ți... În Franța se exilează numai dinastiile și miniștrii... Când ești exilat, chiar raiul ți-ar părea iad... n'ai ședea într'însul sub zăvor, nici trei zile... Tocmai despre aceasta părintele Acati îmi povesti, până să nu plece, următoarea istorie:

„În oarecare țară, al cărei nume istoria nu-l spune, trăia un om bogat, care, ca toți bogații, murea de urât. Într'o zi, sătul de huet, de politică, de clevetiri, de petreceri și de adunări, el hotărî să-și schimbe traiul, și 'ndată se și închise în casă, fără ca să mai pună piciorul afară, fără ca să poftască pe nimeni la masă la dânsul, fără ca să mai vadă vreun om pe lume. Schimbarea păru tuturor ciudată, toți în toate părțile nu vorbeau decât de aceasta, și orașul fiind mic și lumea dintr'însul mult vorbitoare, știrea ajunsese până la urechile domnului, craiului, împăratului, sultanului, sau cum îi va fi zicând fericitului muritor, care muștruluia acea frumoasă țară. Istoria îi păru și lui ciudată și, spre a se încredința însuși mai bine, el trimise către *ipochimenul* nostru un adiotant al său, poftindu-l ca să vie să prânzească cu Înălțimea sa. El însă răspunse că roagă pe Măria Sa să-l ierte, fiindcă nu-i stă prin putință a ieși din casă afară. A doua poftire,

a treia poftire și același răspuns... Invederat se simțea că stăruința lui era îndărătnică, mai ales că și ținea acum de trei săptămâni. E însă cunoscut că, dacă supușii au uneori stăruință, apoi și domnitorii au voință și — ce e mai mult — au puțință de a-și îndeplini voințele. Așa și prințul despre care vorbim, supărat peste măsură de așa nesupunere, își așternu într'o zi voința într'un luminat ofis, prin care porunca să se pună la popreală omul care nu primise cinstea de a ospăta cu Măria Sa și să-l țină închis în casă, neiertându-i câtuși de puțin a ieși afară. Un ministru, un agă sau un adiotant — nu se spune lămurit care din toți — fu însărcinat să-i facă cunoscut luminata poruncă și să-l țină sub pază. Dar îndată ce citi ofisul, boierul nostru își trânti căciula în cap și cu mâinile în șolduri începu să strige: „Ce va să zică!... Ba, ia, acum am să ies... „nu voi să stau acasă cu d'a-sila... Ce am stricat „eu, rogu-te?... Iacă voi să mă primblu în ciuda „tuturor.... Măria Sa împăratul n'are dreptul să „orânduiască așa de șineși, fără judecată... Ce, „adică legi noi nu mai avem în țară?” Și ieși să se primble.

Las la chibzuirea fiecăruia morala ce izvorăște dintr'aceasta.

9 Martie. — Sunt bolnav. Către seară primesc o mulțime de vizite, adică pe untrofițer¹, pe un vameș ciung și trei cucoane: una e o mătușă groasă, ce se crede încă tânără și face nazuri, are în creștet un pieptene, deși e cu părul sburlit; poartă rochie neagră, care a fost de mătase, și un șal, iar negru. Cealaltă e munteancă; nu-i slută, dar e sulimentită și înzorzonată și târăște după sine o manteluță ce pare a fi fost de drap-de-dame. A treia, îmbrăcată cu straie jumătate vechi și jumătate nouă, înfățișează curat chipul acelei frumoase și puternice denumiri

¹ subofițer.

românești ce seamănă pe femeia slută cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se plâng că nu pot găsi slugi. Se vede că oamenii locului nu vor să slujească pe *ciocoi*; iată cuvântul pentru care aceștia îi numesc *proști*; eu, dimpotrivă, îi cred, pentru aceea, oamenii sdraveni. D'aci în sus se începe a se găsi sămânță de adevărați oameni, pre cât a mai rămas în poporul moldovinesc.

10 Martie. — Azi am făcut chef și veselie!... Așa se și cuvena, azi e Duminică... în ziua Domnului toată ființa cată să se veselească... chiar și exilații.

Dimineața am ieșit în cerdac, că să s'arunc o privire... timpul era frumos și ascultam cu plăcere cântecul cocoșului, colo în sat. Deodată, aproape de mine, aud plânsete și văietări și zăresc la picioarele mele într'o ogradă, dare este totdeodată loc de pășune al cailor, livede de pruni și cimitir, vreo douăsprezece femei stând în picioare pe niște morminte și bocindu-se cu foc. Așa e obiceiul la țară; vreo două săptămâni după moartea bărbatului, copilului sau vreunei rude, muierile vin pe toată ziua și la orice vreme să plângă pe mormânt... Am intrat în odaie, ca să nu mai aud văietări, și mi-am adus aminte de o descriere, cam în felul acesta, în *Cel din urmă Mohican* de Cooper.

Am petrecut dimineața ascultând cântecele olte-nești ale lăutarilor din sat... i-am încercat pe toți cu luare aminte. Mâne au să vie să-mi povestească toate mai cu amănuntul.

Iată programa concertului. Variații pe fluier, improvizate de un concertant al locului. E un mândru voinic din acel soi de oameni ce se numesc *mocani*, adică oameni dela munte și care par a face oarecare deosebire între neamul lor și al oamenilor dela câmp. Graiul lui, ce nu e moldovinesc, nu-i nici

muntenesc, ci e apăsător și se aduce cu al Ardelenilor. El cântă tot felul de cântice, și *moldovenești* și *mocănești* și *ardelenești* și în sfârșit știe și o întoarce și pe struna acelei poeme așa de simple și nevinovate, așa de dulci și pline de dor și duioșie, ce se cheamă *doina!* Iată și povestea ei pe scurt:

Era odată un cioban, care albise păscând oile la munte și cu mult chin și nevoie își agonisise vreo douăzeci de oițe și tot pe atâtea capre, pe care le păștea zi și noapte păzindu-le cu cea îngrijire ce poartă, biet, creștinul, bunului căpătat cu sudoarea frunții sale. El le mâna în livezile cele mai mănoase, le adăpa la izvoarele cele mai limpezi, și pe când turma păștea și se adăpa, el cânta cu fluierul". Aci mocanul se oprește din povestire și cântă din fluier un cântec cu viers alene și prelungit; apoi iar începe:

„Intr'o zi, măre, obosit de îmblet și de nevoi, ciobanul mi se culcă sub un copaciu și adoarme de somn adânc și doarme dus, încât nici că bagă 'n seamă când turma lui, păscând iarbă pe ici și colea, se pribegeste în râpe depărtate. Trece pe acoloa un creștin și văzând pe cioban că doarme singur și sforăie la soare, îl trezește din somn... Mai întâi el cată să-și vadă turma; apoi pune mâna pe fluier și, plin de jale, cântă un cântec de dor ardelenesc. (Aci povestitorul cântă iarăși). După aceea se scoală ciobanul și privind în toate părțile, ca să-și zărească oițele, el zice așa în sineși: „Bun e Dumnezeu!... El mi le-a dăruit, el o să mi le înapoiască, ori o să-mi dea altele la loc!" Și apoi iar s'apucă de cântat, îmblând cam obidit pe cărări pustii". (Mocanul cântă iarăși, și râdea voinicul, povestindu-mi acestea). Deodată se pare că-și zărește pe un nunte oile și caprele și dă zor să le ajungă cântând din fluier un cântec de danț: iac' așa. (Aci cântă vesel povestitorul meu). „Da, dar degeaba,

căci era numai o nălucă; nu fusese nici oi, nici capre, ci numai stâncile de piatră care albeau și roșeau la soare...” Acum iar se tânguește și iar cântă cu dor (așa face și mocanul), până când sosește pe muchia unui munte și de acolo, într’o râpă depărtată, zărește oile pascănd. Atunci ciobanul cântă vesel din fluier și se pune pe danț.

Povestitorul nu juca, dar p’aci, p’aci, căci degetele-i se încordau pe fluier cu iuțea și coatele lui se săltau după mișcarea rapide și sărită a cânticului.

Finalul programei. Vătaful părintelui Acati intră în odaie, fiind în mână o piatră, ce se cunoștea a fi marmoră neagră; pare a fi frântă dintr’o lespede. Il întreb dacă mi-a adus-o ca s’o mănânc de prânz, iar el îmi răspunde râzând:

— „Ba nu! Dar această piatră are și ea o istorie a ei.” — „Ce spui frate!” zic eu, „dacă e așa, aprinde-mi un ciubuc și până atunci eu o să mă așez pe sofa, ca să-ți ascult istoria”. Iat-o și pe aceasta:

„Era odată, nu țin minte când, un om de-i zicea Bucur” (vezi întâia broșură a Magazinului istoric pentru Dacia, fața 32), „și el era craiu peste plaiu și peste câmpie; el își alege adăpost pe muntele de colea, care pe atunci era acoperit cu păduri și despre care v’am spus mai deunăzi că pare a fi bolnav... Acest munte e astăzi hotarul între Soveja și o altă mânăstire ce-i zice Vizantea. Spre mai multă înlesnire, el își făcuse umbrar din doi copaci apropiați, care ieșeau din aceeași tulpină — cum zice Românul — ca doi frați dintr’o mamă; — d’acolo el pândea ziua pe călători și noaptea acolo se odihnea... Peste sute de ani după aceea, când copacii ajunseră de se putreziră și căzură, niște ciobani găsiră într’o zi, la rădăcina lui, un iatagan minunat, dar cam știrbit pe alocurea. Iataganul se făcu nevăzut... dar de atunci oamenii tot deteră bănuială de vreo comoară... Sunt acum vreo doisprezece ani,

stăpânirea aflând despre vorba ce mergea în partea locului, sculă toate satele megieşe şi, după spusa vorbei vechi, începură a cerceta fără niciun spor. Ba încă au şi mutat matca unui pârâu, zicând că este o poartă ascunsă sub apă şi altele multe de-alde acestea. Trei luni d'arândul au muncit oamenii p'aci de geaba şi abia atunci se lăsară...

„Dar lăcomia de comoară e mare... Acum un an, nişte locuitori d'aici începură iarăşi a săpa într'altă parte şi deteră peste o lespede mare de piatră; ei înfipseră, între piatră şi pământul de dedesubt, nişte taraci şi vrură s'o ridice; dar din nenorocire, pământul se cufundă; o bucăţică din piatră se rupse şi lespedeza căzu iar la loc... Călugării dela Vizantea, aflând de iscodirile ce se făceau pe pământul lor, se 'mpotriviră şi acum stau toţi la îndoială dacă această bucată de piatră, ce s'a adus d'acolo, e frântă dintr'o lespede care acoperea haznaua¹ sau dintr'o stâncă fără niciun preţ”.

11 Martie. — Toată noaptea a bătut un vânt groaznic; drept mângâiere îmi spun că nu e nimic pe lângă val-vârtejul ce se obișnuieşte pe aci. Nu mă trezisem bine, când un alt lăutar veni să mă cinstească în pat cu un nou concert de fluier. Intrarea se plăteşte cu un zwanţig.²

Ziua se petrece tare încet, dar până'n sfârşit se petrece.

22 Martie. — E foarte dimineaţă, am fost în biserică să ascult slujba. Biserica e mică, goală şi prefăcută mai în totul din nou... din vechia clădire au rămas numai lepezile de pe jos şi pisănia de care am mai vorbit... Înăuntru am găsit numai pe slujitorii bisericii şi pe o babă.

Am luat din biserică două volume; le-am răsfoit, fără de a le citi. Iată ce sunt: unul e o carte, pe

¹ comoara.

² sfanţ, monedă austriacă.

care o recomand ca monument de artă și de naivitate; ai zice că e scrisă și tipărită prin veacul de mijloc, pe când se jucau pe scenă taine sau misteruri:

Oglinda omului celui din lăuntru, întru care fieștecarele pre sine se vede, cunoaște starea sufletului său și după aceea poate iconomisi îndreptarea sa, pusă înaintea în 10 figuri cu arătarea lor...

Tălmăcită din cea rusească în sfânta monastire Neamțul și tipărită cu blagoslovenia pre sfințitul mitropolit al Sucevei și al Moldovei kirio kir Veniamin. Prin osârdua pre cuviosului arhimandrit și stareț al sfintelor monastiri Neamțului și Săcului, kir Dometian, în sfânta mănăstire Neamțul 1833, de shimonahul Isaia tipograful.

Nu mi-e cu puțință a trage aci câte ceva din acea carte și mai ales a descrie figurile; de curioase ce sunt, trebuie să le vadă omul. Pe scoarța din năuntru se află numele stăpânului cărții și la sfârșit stă următoarea însemnare: „Să fie știut că la 1840 Genar 25 au fulgerat și tunat”.

Primii scrisori dela Iași. Știri rele... După amiază m'am așezat în cerdac, ca să-mi sorb cafeaua... Era vreme frumoasă... În curte, un stol de porumbește, albe ca zăpada, se giugiuleau și se jucau; găinile sgâriau pământul; cocoșii se băteau, lucrătorii lucrau cu stăruință. La doi pași, în biserică e slujbă; vreo câteva fete din sat intră în biserică și eu ascult cântarea bisericească, ce se cântă acolo, de sunt acum două sute de ani... Auziți, eu conspiratorul, cu ce mă îndeletnicesc!... Când Basarab așeză cea dintâi piatră la clădirea sa, oare bănuia el că într'o zi unul din strănepoții săi va exila aci pe unul din strănepoții supușilor săi? E ceva jalnic în monotonia cântării bisericești; ai zice o veșnică plângere, o durere adâncă ce nu mai are putere de a scoate un strigăt tare.

1 Aprilie. — Vremea e rece; s'ar crede că vine iarna înapoi. Către seară vin doi oameni dela Cașin¹ cu vestea că închișii de acolo au fost sloboziți; îndată au și sburat. Trebuia să mă aștept și eu la ceva asemeni, după cele coprinse în cea din urmă scrisoare a ispravnicului din Focșani, care mi-a dat de știre că va veni în curând să mă vază.

2 Aprilie. — Până la una ca aceasta, adică până să-mi vie voia de a fugi de aici, eu răsfoiesc viețile sfinților. Iată titlul cărții:

Kiriadodromion sau învățătoare care are întru ie cazanie la toate duminicile preste an, și la praznice domnești și la sfinții cei numiți acum, întru acesta chip tipărit și diortosit mai luminat în limba rumânească. Intru întâiul an al cei de Dumnezeu înălțatei domnii prea luminatului și înălțatului domn nostru Io Kostantin Nicolai Voevod.

Apoi vine binecuvântarea mitropolitului și leatul dela 1732, la București.

În capul precuvântării se află versuri în lauda Domnului:

Stihuri politici asupra stemii preluminatului, slăvitului și blagoslovitului domn Io Constantin Voevod.

*Strașnic și înfricoșat sămn ce s'au arătat.
Marelui Constantin creștinului împărat,
O cruce de stele pe cer închipuită,
Asupra vrăjmașilor arme nebiruite,
Cu slove prejur scrisă în limba românească,
Pre toții protivnicii săi să-i biruiască,
Acuma și corbul în pecete e arătat
Domnului încă tr'această dată,
Dându-i lui și putere cu nădejde plină,
Țara să stăpânească, că-i dă vișă bună.*

Armele Țării Românești sunt coprinse între ver-

1 în original Cașău.

suri și titlul închinării. Precuvântarea, care începe iarăși cu titluri și laude în cinstea domnului Ungro-Vlahiei, pomenește de Seneca și de alți filosofi. Pe scoartă se citește următoarea naivitate: „*Acest Kiriacodromion este a sf. mn. Soveja și cine să va ispiti să o fure să fie blestemat și afurisit de toți. 1840 Mart. în 15*”.

3 *Aprilie.* — Nimic... Nu mi-e bine.

4 *Aprilie.* — Mă trezește un trimis cu știri. Libertatea îmi vine călare în persoana privighetorului¹ și a doi cazaci. Am lăsat plecarea pe mâne.

Am făcut vizita-mi din urmă la biserică; e plină de lume, căci suntem în săptămâna mare; biserica e săracă, despuiată; câteva lumânările abia o luminează; dar cei ce sunt într'insa sunt cu credință adevărată.

Așa dar pe mâne! Tot nu mi-a fost așa tare urît!

¹ administrator de plasă.

Strașnic și înfricoșat săm n ce s'au arătat
Marelui Costantin creștinului împărat,
O cruce de stele pre ceru închipuită,
Asupra vrăjmașilor arme nebiruită,
Cu slove prejur scrisă limba râmlenească,
Pre toți protivnicii săi ca să-i biruiască,
Acum și corbul în pecete e arătat,
Domnului Constantin încă tr'această dată.
Dându-i lui și putere cu nădejde plină,
Țara să stăpânească că-i de viță bună.

Les armes de la Valachie sont intercalées entre les vers et le titre dédicatoire.

La préface commence de nouveau avec titres et louanges à l'honneur du Prince Hongro-Valaque et cite Sénèque et les philosophes. Sur la reliure on lit cette naïveté: Acest chiriacodromion este a Sf. măn. Soveja și cine să va ispiti să-l fure să fie blestemat și aforisit de toți sfinții. 1840 Mart în 15.

Le 4 Mars. Je me réveille avec un exprés et des messages. La liberté m'arrive à cheval dans la personne du soupréfet et de deux cosaques. J'ai remis à demain le départ.

PALATUL LUI DUCA-VODĂ

lui V. Alecsandri
Maiu, 1842.

Amice, îți scriu dintr'o ruină care odinioară a fost palat domnesc; de pe o înălțime unde odinioară veghiau cete de ostași viteji, țintind ochii în calea Tătarilor, și unde astăzi se îngrașă dormind câțiva călugări în compania buhnelor. Am venit să vizitez palatul lui Duca-Vodă în Cetățue, și iată ce-am găsit:

Acest fost palat, rădicat spre partea zidului din față cu Iașii, este întreg de piatră cu bolți de cărămidă. El nu întrunește proporțiile arhitecturale care dau unei clădiri aspectul de monument, dar posedă un ce misterios care spune multe imaginației. Ferestrele, prea mici, sunt împrăștiate fără nicio simetrie pe fațada lui, însă pe timpul luptelor, atunci când Românul era totdeauna cu zilele în mână, locuințele aveau nevoie mai mult de metereze, decât de ferestre largi.

Înălțimea lui e ca de două rânduri, dar numai unul, adică cel de sus, apare ochilor, căci partea mijlocie cuprinde tainite întunecoase, iar sub acestea vin beciuri săpate în pământ. O scară de vreo 12 lespezi, strâmtă și lipită de perețele din afară a palatului, duce pe un balcon mic, sub care se deschide ușa beciurilor.

Pe acest balcon de piatră o altă ușă, rotundă, îngustă și scurtă, dă pas în o tindă boltită, pardosită cu cărămizi exagonale, și luminată prin o fereastră din fund. În dreapta și în stânga tindei,

două uși dau intrare în două mici apartamente: cel din stânga cuprinde o sală destul de mare cu trei ferestre spre ogradă, boltită și pardosită cu cărămizi. În unghiul de-a stânga, cum intri, se vede locul unei sobe ce s'a dărâmat. Acea sală servea pentru primiri și sfaturi; ea comunică cu o cameră luminată prin 2 ferestre, tot despre ogradă, asemenea boltită și pardosită cu lespezi de cărămidă. În unghiul din fund, în dreapta, se vede o ușă mică ce, se crede, că ar fi comunicat prin o scărișică săpată în zid cu taințele de desubt.

Celălalt apartament, din dreapta tindei, se compune iarăși de două camere, însă mai mici. Cea dintâi are două ferestre spre ogradă, boltă și pardoseală de cărămizi. În unghiul de-a-dreapta ușii se găsește încă o sobă ce samănă cu vetrele țărănești, deși mai bine lucrată, mai elegantă și mai ridicată. A doua cameră, numită *Odaia lui Vodă*, primește lumina din partea orașului Iașii. Pe pereți apar niște flori roșii zugrăvite cu puțină artă; însă aceste vestigiuri¹ arată că apartamentele au fost acoperite cu frescuri, peste care s'a lătit mai în urmă varul vandalismului călugăresc.

În unghiul din fund, în dreapta camerei din fund, este o ușă foarte îngustă și scurtă care se deschide în zidul despre ogradă. O scărișică săpată în acel zid, și luminată numai prin o ferestruică rotundă, duce în o cameră numită *Etacul Doamnei*, și care se găsește sub *Odaia lui Vodă*. Acea cameră misterioasă, boltită cu piatră, puțin râdicată și luminată prin două metereze, are în fund un soi de scobire în zid, ce servea de vatră. Ferestrele ei privesc în partea Prutului.

Așa dar, rândul de sus al palatului se compune din cinci camere, dintre care una tainică și *subașezată*.

¹ urme.

Intrarea în beciuri este pe din față, adică din partea ogrăzii. Ele sunt săpate în pământ, boltite și zidite de-a-curmezișul palatului, în număr de cinci sau șase, dar nu au nimic remarcabil.

Iar intrarea în tainițe se găsește în peretele palatului care privește spre oraș. O ușă mică, rotundă și rădicată dela pământ ca de vreo doi coți duce într'un fel de tindă îngustă, în a cărei fund se deschide o vizuine ce are multă asemănare cu un cuptor de pitărie; nivelul ei e mai rădicat decât acel al tindei. În stânga se vede o cameră boltită, tupilată, întunecoasă, în al cărei colț, de-a-stânga, se arată o gaură prin care de abia încape omul, pentru ca să între în o altă cameră aseminea întocmai ca cea dintâi. Amândouă sunt zidite pe aceeași linie cu *Etacul Doamnei*. Care a fost menirea acestor tainițe?... Las această întrebare pe seama arheologilor; eu constat numai că bolțile sunt lucrate cu multă măiestrie, că forma ferestrelor este rotundă, și că arhitectura palatului, deși străină regulelor arhitecturale, are un sigil de originalitate, și poate să ne facă a întrevedea în trecut soiul locuințelor adoptate de strămoși pe timpul periculos în care trăiau.

În pervazurile ușii balconului se cunosc încă borte scobite în zid pentru capetele drugului ce servea a întări ușa pe dinăuntru, când era închisă noaptea; obicei care s'a păstrat până astăzi în casele țărănești.

În *Odaia lui Vodă*, la ambele colțuri, în partea ferestrei, sunt doi stâlpișori de piatră, puțin rădicați, care țineau loc de picioare pentru un pat. Asemenea se obișnuiește și la țărani, cu deosebire numai că stâlpii sunt de lemn.

Din dosul palatului, se găsește o cișmea seacă, făcută în zidul ce înconjură Cetățuia.

Poarta Cetățuiei se deschide în partea zidului ce

cată spre dealul Pietrăriei. O clopotniță se înalță pe dânsa, însă nu are nimic mai însemnat decât toate celelalte clopotnițe de pe la mănăstiri. În fruntea porții, pe din afară, este săpată în piatră stema țării: cap de zimbru, purtând o coroană pe coarne și între coarne o stea; dedesupt o cruce și prin prejur o inscripție încă bine păstrată. Gră-bească-se arheologii să o copieze, căci timpul macină.

În stânga porții se înșiră niște case mari cu două rânduri, ce par a fi mai moderne; iar de acestea se țin un rând de case vechi, care au o sală lungăreață de o frumoasă arhitectură. Proporțiile sunt bine chibzuite, iar mai cu seamă bolțile, de stil gotic, sunt demne de admirat. Sub ea, se află pivnițe lungi, largi și trainice.

În dreapta porții, lângă zidul Cetățuui, despre Prut, este o zidire de formă rotundă, a cărei boltă este o adevărată minune de eleganță și de măiestrie. Lumina o primește pe deasupra, ca domul Pantheonului. Ce păcat că acel unic cap de operă de arhitectură servă, precum se spune, de bucătărie!

Biserica se rădică mai în mijlocul ogrăzii. Ea seamănă cu biserica Goliei din Iași. Pe zidul din lăuntru, deasupra ușii, sunt zugrăvite portreturile lui Duca-Vodă și a familiei sale. Domnul ține în mâna dreaptă planul bisericii.

N. B. — Se zice că o parte din dealul Cetățuui s'ar fi dărmat — nu știu când... și că în acea dărmarie ar fi dispărut și un palat cu două rânduri... (?)

Pe zidul Cetățuui este un foișor luminat cu trei ferestre mari, din care turistul se bucură de o minunată panoramă. Lângă acel foișor se deschide în zid o portiță ce dă drumul afară din Cetățue... Câte scene romantice s'ar putea clădi pe acel foișor și acea portiță misterioasă!...

lipsă; nălucirea era întreagă, când în zori de zi fui trezit de un ofițer al domnului, care ne poronci a-l urma la spatariul, mai marele slujbaş a poliției și a puterii armată. Întrebați ce vroem în Moldova, ne lămurim îndată de trista noastră înșălăciune: nici gând nu era de organizație militară în Moldova.

Opresc, iubite redactore, aicea călătoria și las la giudecata și inima ta doă dislegări: Ce este acest miros de primire a Moldovenilor, această inimă pe palmă deschisă ce se induiosăște la orice nenorocire, acest miros care pățimașii îl simt încă până a nu agiunge la graniță...? Oare pentrucă și noi suntem fără de noroc și că numai nenorociții lumii găcesc durerea nenorocirii? A! doilea este a giudeca despre huietul organizării militare a Moldovei pe atuncea: huietul era oare nădejdlile patrioților ca Tăutu, a republicanilor ca Dimitrie Sturdza sau o cercare a rezmeriței grecești ce izbucni la 1821, dar care cocea mai de mult, precum istoria noastră o mărturisește?

(Va urma) A. R.

[OFIȚERI FRANCEZI ÎN MOLDOVA]

Intovărășiți de doamna baroneasă D..., ofițerii din no. 23 a *Stelei*¹, amăgiți de un huiet răspândit că Moldova vrea a organiza o armie, porniră din Cracovia, și după multe întâmplări, precum se întâmplă nenorociților fugari, neînvoiți a se odihni în Cernăuți mai mult decât un ceas, apucară drumul spre Moldova.

Iată din cuvânt în cuvânt călătoria lor:

După ce făcusem pe tovărășița noastră a înghiți o litră de pâne de făină de păpușoiu, muier într'o butelcă² de vin, duși de un țaran ce ne silisă poliția a lua cu plată, pornirăm la nouă ceasuri seara spre a intra în Moldova. Vremea era frumoasă, dar noaptea întunecată și *drumurile grele*. Fratele-meu da brațul baronesei mergând din apoia trăsorii; eu eram înaintea cu călăuzul nostru arătându-i vârfulurile pistoalelor, căci mărturisesc că cugetam că sila făcută nouă de a porni noaptea era pentru a ne prăda la graniță. Mergeam de mai multe ceasuri de-a-lungul Prutului, picând de osteneală, când calul nostru pică în năsip. Zadarnică fu truda de a-l mai scula, calul pieri îndată. Nu știu în vieța me să fi petrecut un ceas mai greu. Eram pe un drum neștiut, prin o noapte întunecată strașnică, cu un călăuz ce nu ne putea înțelege. Lucrurile noastre, vrând a rădica trăsura, fură răsturnate. Călăuzul plângea vita lui, baroneasa țâpa cât o ținea gura, iar frate-mio, într'o disperare cumplită, ocăra dre-

1 al *Stelei Dunării*, — vezi lămuriri în prefața acestui volum.

2 sticlă.

gătoriile austriace, care puteau încă să ne audă și să ne tragă în vreo temniță. Pentru mai multă neliniște, călăuzul nostru se făcu nevăzut!! Ne hotărîm a tăbări până în ziuă în loc: cu perinele de paiu a trăsorii, un oghial¹ în rea stare și o prostire², ne îndeletniceam a face un pat, ferit de frig, pentru nenorocita noastră tovarășiță, când auzirăm în apropiere tropotul unor cai și glasul a mai multor oameni. „Antona” strigai la fratele meu, „ie-ți arma, au să ne lovească”. Huietul apropiindu-să, strigai cu un glas tare și poruncitor:

— Stai, cine e acolo!

— Un prieten și iubitor de Franțuji, care vă vine în ajutor.

Adevărat, acesta era un boier moldovan, vorbind prea bine limba noastră, pe care călăuzul nostru fusese să-l roage a ne veni într'un agiutor în poziția desnădujdută unde era. Boierul porunci slugilor ce îl întovărășau de a înhăma doi cai la trăsura noastră, ne duse în casa sa, nu depărtată de drum, și căută prin toată îngrijirea a ne face să uităm chinurile poliției austriace și relele închipuiri în care ne aruncase întâmplările călătoriei noastre și care semănau³ a ne deschide calea în Moldova.

Mărinimosul Moldovan, care venise cu așa inimă călduroasă în agiutorul nostru, și ne primi cu atâta bunătate la dânsul, ne îndreptă încă până la Iași, capitala Moldovei, unde agiunserăm în 22 Iunie 1817 (16 Iunie al nostru).

Neștiind unde ne îndrepta⁴, scoborîsem în cel întâiu han ce văzurăm, așteptând ca întâmplarea să vie a ne lămuri și a agiuta în scoposul călătorie[i] noastre. Prânzul fu vesel pre cât noapte[a] de pe

1 plapomă.

2 cearceaf.

3 păreau.

4 unde să ne îndreptăm.

Prut fusese urită; baroneasa, încântată de a ajunge la țelul călătoriei[*i*] sale, primi mulțumirile noastre pentru necazurile ce-i pricinuisem; ea se mulțumi cu atâta pentru cheltuielile trăsurii, iertându-ne numai a da călăuzului nostru un c^u pentru a-și cum-păra alt cal, lucrul ce din norocire nu ne costisă foarte¹. Visurile de o nădejde, multă vreme deșartă, ne ferici toată noaptea aceasta; mă vedeam în capul unui batalion de greci sau turci, învățați de noi în tactica evropenească; gradurile, banii, cinstile, nu ne lipsă²; nălucirea era întreagă, când în zori de zi fu[*i*] trezit de un ofițer a domnului, care ne poronci a-l urma la spatariul³, mai marele slujbaș a poliției și a puterei armată. Întrebați ce vroem în Moldova, ne lămurim îndată de trista noastră înșălăciune: nici gând nu era de organizație militară în Moldova.

Opresc, iubite redactore, aicea călătoria și las la giudecata și inima ta două dislegări: Ce este acest miros de primire a Moldovenilor, această inimă pe palmă deschisă ce se înduioșăște la orice nenorocire, acest miros [pe] care pătimașii îl simt încă până a nu agiunge la graniță...? Oare pentrucă și noi suntem fără de noroc, și că numai nenorociții lumii găcesc durerea nenorocirii? Al doilea este a giudeca despre huietul organizării militare a Moldovei pe atuncea: huietul era oare nădejdiile patrioților ca Tăutu, a republicanilor ca Dimitrie Sturza, sau o cercare a rezmeriței grecești ce izbucni la 1821, dar care cocea mai de mult, precum istoria noastră o mărturisește?⁴

¹ nu ne costă prea mult.

² lipseau.

³ Ofițerul confundă „hătmănia“ cu „spătăria“ din Valahia, unde vom vedea că au călătorit, precum confundă moldovenii cu grecii. (nota lui Russo).

⁴ N'am găsit nicăieri continuarea acestei traduceri a călătoriei ofițerilor francezi; poate că Russo nici n'a mai făcut-o, ori poate s'a pierdut (a se vedea in facsimilele No. 4, la urma volumului, că R. însemnase «va urma»).

FRAGMENTE

a) SCRISOARE CĂTRE V. ALECSANDRI.

În 1846, după reprezentarea piesei sale *Jicnițerul Vadră* sau *Provincialul la Teatrul Național*, Russo a fost exilat, cum am văzut în bucata Soveja, în munții Vrancei, la schitul Soveja. Înainte de a pleca, a lăsat lui Alecsandri, care se găsea la București, scrisoarea de mai jos.

Iubite,

Nu-mi rămâne decât timpul necesar ca să-ți vestesc că guvernul și-a pus în minte să facă din mine un om important și demn de exil. I s'au năzărit guvernului, precum se năzare cailor cu nărav, și dar el a găsit de cuviință a mă aresta și a mă condamna, ca să capăt simțiri religioase în fundul unei mănăstiri. O! guvern părinte! el nu are alt vis decât fericirea noastră, nu are alt țel decât a ne face demni de împărăția cerului. Iată pentru ce el ne înfundă așa de des în sânul sihăstriilor.

Peste un ceas plec cu *nepusă masă*, cum zic Românii, și întreprind un voiajiu gratis, mulțămită îngrijirii guvernului; așa dar, iubite, tu nu mă vei găsi la întoarcerea ta, lungit pe divanul tău și dându-mi aer de pașă. Când te vei revedea cu plăcere sub cerul patriei și sub tavanul apartamentului tău, vei simți un mare deșert în suflet, căci amicul tău Russo îți va lipsi. Ah! această idee m'ar face să vărs lacrimi amare, dacă nu mi-ar plăcea *mai bine să răd în fața prigonirii!* Mângâie-te, frate, căci toți cei ce poartă numele de Russo sunt destinați a fi persecutați; omonimul meu Jean Jacques au pă-

timit mult în vieța lui! Ce asemănare măgulitoare pentru mine!

Lucrurile mele sunt în *boccea*; căruța de poștă mă așteaptă în curtea ministrului din lăuntru, de unde am să plec; așgă fumează ciubucul său de iasomie și mă îndeamnă să mântuiu această scrisoare, în vreme ce fratele tău îmi cântă din vioară aria franceză: *Partant pour la Syrie*.

Alea jacta est! a zis Cesar când a trecut Rubiconul; eu am să trec Bahluul! prin urmare voi zice: amice! gândește la bietul exilat și declamă ades versul celebru: *L'amitié d'un grand homme est un bienfait des cieux*.

Adio! mă duc să gust plăcerile vieții contemplative a sfinților apostoli și mă despart de lume fără amărăciune în contra oamenilor, fie Domni, sau... creditori!

Singura muștrare de cuget, ce cearcă a mă munci în acest moment este că bieții actori împărtășesc osânda mea. Teatrul românesc la mânăstire! Ferice de țara al cărei guvern luminat produce asemenea deșănțate întâlniri!

Adio! încă odată; spune amicilor că îi scutesc de a se îmbrăca în haine negre... etc.

b) SCRISOARE CĂTRE N. BĂLCESCU.

Dragă Bălcescule,

Vivat! Victorie! Sunt mândru de voi ceilalți și gloria revoluției voastre se resfrânge și asupra noastră și asupra tuturor Românilor! Încă odată, vivat și glorie, viitorul poate să nu fie pentru noi, dar nu vom dispărea fără să lăsăm o ultimă amintire despre noi! Dar ce! vorbesc rău despre viitor. Nu, iubite! Mâna nu este atât de îndemânică ca

să urmeze închipuirea frumoaselor planuri pe care le întrevăd:

Un mare popor cu o mare ca întăritură, două fluvii care se numesc Dunărea și Nistru drept centură, cu sânge roman în vine și nici Moldovă cu fiicele ei ¹, nici Transilvanie ori Banat, ci un *pământ românesc* cu o mare capitală, care s'ar chema Roma, dacă vrei, cu mari piețe numite Piața Poporului, Piața Traiană, Piața lui Ștefan, Piața lui Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului! Și apoi putere, fericire, mărire, glorie! Fericiți nepoții noștri! Și noi, fericiți că am putut, bine ori rău, contribui la acest lucru.

Abia ieri am aflat despre revoluție. De patru săptămâni m'am pierdut în Ungaria și în Banat, unde, vai! libertatea nu este decât un nume! Dragul meu, am puțin timp să-ți scriu, fiindcă plec în Bucovina să-mi întâlnesc șefii și camarazii, dar cred folositor pentru interesul public să-ți spun câteva cuvinte despre Ungaria și libertățile sale... Ungaria este un cuvânt gol, pentru cine n'o cunoaște decât din ziare, ori din hărțile geografice și cu libertatea s'a desfășurat steagul marțial... fii ungar ori moartea... iată lozinca. În toate părțile unde a pătruns libertatea *maghiară*, *Standrecht*-ul a însoțit-o, pentru că 1.500.000 maghiari și 3.000.000 de alți renegați din toate națiunile vor să-și impună limba, legile, obiceiurile la 4.000.000 de Români și la 8—10.000.000 de Slavi și de Germani, cărora puțin le pasă. Maghiarismul vrea să ajungă o forță, o putere care să se sprijine pe Marea Neagră și pe Adriatică, care vrea să moștenească Austria și visează imperiul lui Atila... pentru aceasta trebuie ca celelalte popoare să-și uite origina, limba mamelor lor, să-și forțeze hotarele lor naturale și obiceiurile

¹ Basarabia și Bucovina.

lor, ca să se *maghiarizeze*. Din nenorocire pentru ei, neputința lor le depășește eforturile lor de imaginație și visurile lor de mărire.

Ceea ce m'a făcut să-ți spun aceste lucruri este noutatea care s'a răspândit prin ziare că guvernul nostru provizoriu a trimis un agent la Pesta! Dragă, eu știu că ei trebuie să facă primul pas: cu Dunărea, ei vor fi totdeauna la dispoziția noastră. Gândiți-vă la demnitatea tinerei și puternicei noastre renașteri. Impresiunea acestei ambasade a fost foarte neplăcută Românilor. De altfel este antipatică națiunii noastre din toate colțurile. Le e frică să nu ne lăsăm încurcați în relații care ne vor îngreui. Ungurii sunt la aman, ultimatum-ul nostru trebuie să fie: dacă nu independența aparte ori cu noi a Românilor de aici, cel puțin recunoașterea unei naționalități deosebite a Banatului, a Transilvaniei și a Românilor din Ungaria, care, toți, se ating prin teritoriu, cu limbă, instituții, reprezentare¹. Românii speră în noi! Desfacerea Ungariei este inevitabilă... Așa că sunt la ultimele mijloace, furcile, violența și terorismul. Și unde aceasta? În Banat, Transilvania și la Românii care locuiesc dincoace de Tisa. Să nu uităm că suntem 12.000.000. Cu cât ne vom ține mai tari, cu atât ei vor acorda... căci Slavii nu gândesc nimic mai puțin decât să-i înghiță, ori să-i nimicească...! Deocamdată Românii de aici se sbat în neputință și în sărăcie. Nu uita că Ungaria își zice regina fostei Valahii. Trăiască România.

Adio, bunul meu, bravul meu... Sărută steagul din partea mea. V'ați purtat bine. Sărută pe toată lumea. Noutățile dela voi au fost primite de dușmanii noștri cu dușmănie.

La revedere curând la Focșani

A. *Sauvegea*

¹ Felul cum sunt reprezentați în adunări.

Valentineanu, Bălăceanu, Filipescu și toți, salutare și frăție nu... frăția ungurească.

4 Iulie 1848 Sibiu.

P. S. Dragă, Cu prima ocazie trimite-mi la Iași, pe adresa d-lui Constantin Duca, bagajul și geamantanul. Adio! Când ne vom revedea, îți voi povesti multe lucruri de aici și cum, după ce am izbutit să scap de Sturdza¹, era să fiu spânzurat în Ungaria.

Deviza aici este: libertate... frăție maghiară sau moartea!

c) BILET DIN INCHISOAREA DIN CLUJ CĂTRE
V. ALECSANDRI.

Iubite A..., In Ungaria liberă mi-am pierdut libertatea! Strigătul maghiar: *Ellyen sabaciag*¹ însemnează *lanțuri pentru Români*. Ergo, am fost arestat la Dej, și chiar acum mi se pregătește un alaiu de *naționaliști-gardiști* ca să mă ducă la Cluj; însă nu fii îngrijit, dragul meu, căci am o tainică și sigură presimțire că nu mi se va întâmpla nimic. Această siguranță îmi vine din credința că Românul nu piere cu una cu două... Furia ungurească e atât de deșăntată și de comică; lungimea pintenilor și a mustaților maghiare e atât de exagerată, încât, departe de a înspăimânta, ele îmi inspiră un râs nebunesc, etc....

1 Mihail Sturdza, Domnul Moldovei.

2 vivat libertatea (nota lui Alecsandri).

d) BILET DIN INCHISOAREA DELA CLUJ CĂTRE
PRIETENII DIN IAȘI.

Fraților, nenorocirea care prigonește țara noastră mă apasă și pe mine. De săptămâni întregi stau închis fără a cunoaște culpa mea. Am așteptat dreptatea și dreptatea nu vine!

Iubiții mei! Socotiți-mă de azi ca mort, căci de nu voi muri de mâhnire sau de boală, pierderea libertății mele mă oprește de a fi țării de folos... și dar, eu mă consider ca un om șters din cartea vieții.

De trei zile cânt neconținut aceste versuri din balada lui Toma Alimoș; să fie oare o presimțire?

Inchinare-aș și n'am cui
Inchinare-aș murgului;
Dar mi-i murgul cam nebun
Și de fugă numai bun.
Inchina-voiu ulmilor
Uriașii culmilor,
Că sunt gata să-mi răspunză
Cu freamăt voios de frunză:
Ulmii că s'or clătina,
Frunza că s'a scutura,
Trupul că mi-a astupa.

e) PROTEST CĂTRE CONSILIUL DE RĂZBOIU
DIN CLUJ.

Domnilor,

Am aflat că aveți să vă ocupați chiar astăzi de chipul cel mai repede prin care socotiți să mă trimeteți într'o lume mai bună. Unii membri mai mi-loși din consiliul d-v. înclină pentru spânzurătoare; alții, mai artiști în gusturi, opinează pentru țepă.

Pricep că spectacolul unui român spânzurat ori chiar tras în țeapă trebuie să fie dulce și plăcut în ochii unui maghiar; dar nu protestez cu mai mică hotărîre în numele dreptului ginților și mai ales în numele lui Kossuth contra oricărui fel de execuție aplicată persoanei mele.

N'am gust pronunțat nici pentru țeapă, nici pentru spânzurătoare; și, făcându-vă această declarație, cu toată sinceritatea care mă caracterizează, mă măgulesc, domnilor, cu nădejdea că împărtășiți în totul gustul meu. Drept care semnez cu hotărîre.

A. Russo

Cetățean liber al României.
Cunoscut de aproape al marelui Kossuth.

f) PROTEST CĂTRE COMISARUL GUVERNULUI DIN CLUJ.

Domnule Conte! — Refugiat de trei luni în Ungaria, am asistat ca un simplu spectator la evenimentele acestei țări, bucurându-mă de *ospeția* ce-o promisem; și dorind în fine ca să mă întorc în patria mea, am luat drumul cel mai drept, adică pe la Dej; se vede însă că în Ungaria drumul cel mai direct nu-i nici cel mai scurt, nici cel mai sigur, căci deodată m'am trezit arestat, despoiat de lucrurile mele, cercetat până la piele, și întemnițat!... Trist și neașteptat efect al *ospeției* maghiare!

În zadar am protestat, în zadar am cerut să mi se spue motivul unei asemeni maltratări; niciun membru al autorității nu a găsit cu cale să-mi răspundă oficial. Iată însă prepusurile zeloșilor împiegați, care mi-au deschis porțile închisorii:

1-iul prepus. — O femeie m'au văzut făcând semne misterioase în Dej!... Cui?

Al 2-lea prepus. — Sunt Român!

Al 3-lea prepus. — Corespondența găsită în valiza mea este în limba franceză!

Al 4-lea prepus. — În acea corespondență nici nu se pomeniște numele de Ungaria!

Al 5-lea prepus. — Trebuie să fiu emisar rus!

Al 6-lea prepus. — Trebuie să fac parte din comitetul croato-slovaco-sârbo-valaco-saxon format contra Ungariei!

Pe temeiul acestor grave prepusuri, domnii judecători își frecară mâinile cu mulțumire și mă întemnițară cu convingerea naivă că și-au salvat patria!

Domnule Conte! veți găsi negreșit că am tot dreptul să protestez în contra unui asemenea act arbitrar al autorităților subalterne din Dej, care, după ce au pus mâna pe mine, și-au apropiat totodată și valiza mea *ca una, ce* după socotința lor, *conținea destinul și viața Ungariei!*

Protestez dar în numele legilor, în numele libertății individuale, în numele dreptului gintelor și cer o satisfacere deplină în contra agenților care au atacat în persoana mea principiile cele mai sacre ale dreptății, etc., etc., etc.

Această protestare a mea va părea poate cam lungă, domnule conte, însă nu cred să vă pară atât de lungă, precum mi-a părut mie lungi aceste opt săptămâni de captivitate, etc.

CUGETĂRI

SCRISE ÎN INCHISOAREA DELA CLUJ.

Fiecare revoluție trebuie să nască un adevăr pe lume, și fiecare criză prin care a trecut omenirea a produs un bine sau germele unui bine, dar nimic până acum nu a putut să desființeze falsul patriotism.

Falsul patriotism este masca egoismului în timpurile de tulburare.

Aceia care speculă libertățile popoarelor, care nu au alte principii decât interesul personal, alt Dumnezeu decât pre sine însuși, altă profesie de credință decât *noi prin noi și pentru noi*; aceia care nu cred nici în popor, nici în libertate, nici în sacrificiuri, nici în devotament¹, se acopăr cu haina patriotismului în zile de lupte, în zilele cele mari ale popoarelor. Ei par că fac sacrificiuri, dar nu sacrifică nimica, ci pun la dobândă.

Frazele sunătoare ale acelor ce grăiesc mult ascund adese ori precugetări uricioase. Adevărații oameni ai poporului, aceia care gândesc ca dânsul, vorbesc puțin, lucrează cât pot și plâng, când alții tot grăiesc! Poporul suferă și geme; poporul lucrează, poporul nu grăiește decât prin tăcerea lui.

Când adevărații oameni ai poporului au grăit și cu umărul poporului au răsturnat o lege despotică, un rege, o instituție nedreaptă, falsii patrioți se îndeasă la paradă, apucă partea cea mai mare... și atunci devin lucruri neauzite, de care națiile se rușinează mai pe urmă.

Sub cuvântul de *adevăr* și de *bine comun*, falsii patrioți sună în toate părțile, și în sânul gloate-

¹ în text „devotamînt”.

lor se găsesc oameni buni, însă slabi de minte, care se exaltă la vorbele lor, se răspândesc prin țară și tulbură conștiința concetățenilor.

Gloatele sunt îndurătoare, căci ele simt puterea lor.

Toate popoarele au asemănare între ele, căci au aceleași suferințe; ele au instincturi generoase.

Hulă și blestem asupra celor ce înșală popoarele!

*

Oamenii libertății sunt pentru respectul și neviolabilitatea omului; falsii patrioți sunt pentru măsurile de sânge, de inchiziție, de turburare¹.

*

Libertatea nu poate tot odată să fie binele suprem și să sufere arbitrariul.

Arbitrariul ucide libertatea, și adeseori el se naște din excesul libertății, din licență.

*

Adese ori aceia care strigă în contra aristocrației sunt niște aristocrați ascunși în sdrențele demagogiei, niște falsi patrioți.

Acești aristocrați de uliță, de noroiu, de patimă sunt cei mai aprigi dușmani ai libertății. Ei decreteză legile de proscricție, ei măsură și vând libertatea ca o marfă; ei aruncă pietre oamenilor de pace și de onoare²; ei acuză de trădare pe cine nu vrea să scoboare în rândul lor.

Adevărații patrioți sunt senini, căci adevărul este senin ca cerul zilelor frumoase; sunt îndurători, căci libertatea este mizericordioasă; sunt drepți, printrucă libertatea este însăși dreptatea.

Evanghelia este cartea libertății. Hristos nu a zis: „Ucideți pe aceia care nu vreau să creadă în

1 în text „turbare“.

2 în text „onor“.

mine“; Hristos a zis: „Cuvântul este pentru toți acei care vreau să-l asculte“.

Dacă Hristos s'ar coborî astăzi pe pământ, falsii patrioți l-ar răstigni în numele libertății.

* . *

O, libertate, tu ești strigătul lumii, dar nu ești încă credința sa!

*

Nu bunele legi, dar bunii judecători apără altarul libertății.

Judecătorii care discută legea, aceia care gândesc la înaintări și sunt mușcați de șarpele ambiției, aceia care consideră legea ca un mijloc folositor pentru sine, sunt mai periculoși decât plăgele Egiptului.

Judecătorii care se gândesc la siguranța societății, la suferințele omenirii, la mărirea sacerdoțiului ce sunt chemați a exercita, acei judecători, însemnați pe frunte cu degetul lui Dumnezeu, sunt adevărații stâlpi ai templului Dreptății; ei sunt gloria unei nații.

Nația lucrează pentru toți, judecătorul trebuie să lucreze pentru fiecare.

*

Când judecătorii vor înțelege caracterul sacru al misiiei lor, atunci numai libertatea va domni în lume!

Zelul degeneră în patimă și patima în nedreptate. Judecătorii extra-ordinari, tribunalele excepționale, puterile discreționare, etc., nu fundează libertatea, ci terorismul.

Dacă sunt oameni de bună credință, care cred în asemeni mijloace, plângeți-i! dar mai cu seamă plângeți popoarele care îi sufăr!

*

Terorismul naște despotismul în numele libertății! Despotismul naște o suferință surdă, ce des-

chide în inimi izvoare nesecate de ură și de răz-bunare.

*

Interesele leagă pe oameni, dar interesele trebuie să fie reciproce.

Fondați programul libertății pe această bază simplă și nu va mai exista dușmănie între nații, nici ură între oameni.

Nu ziceți „fiecărui partea sa”; dar ziceți: „tuturor aceeași parte“!

*

Când șefii națiilor se vor gândi serios la fericirea popoarelor și vor înțelege că mărimea lor adevărată consistă în binele comun, atunci ei vor fi cei dintâi care vor proclama libertatea, căci prin libertate mijloacele fiecăruia se întind, puterile-i se înzesc, dorințele nobile își iau sbor și inimile se unesc într'o sinceră frăție.

Însă a înjosi pe unii pentru a înălța pe alții, nu este un act conform cu principiile fraternității, nici cu principiile dreptății.

Șefi ai națiilor, judecători, patrioți! voi toți care aspirați a fi mari în lume, gândiți-vă în actele voastre că nu este mai sfânt, mai simplu, mui dumnezeesc adevăr decât acesta: *Nu face altuia ceea ce n'ai voi să ți se facă ție!*

*

Dacă aș avea să-mi fac testamentul politic, aș zice concetățenilor mei:

„O, fraților, alegeți judecători buni!

„Opriți birocrăția de-a deveni o putere despotică; căci ea nu trebuie să fie decât *servitoarea* publicului care o plătește.

„Astupați-vă urechia la glasul falsilor patrioți. — Astfel țara va fi scăpată de trădători și de călăi“.

*

Cu cât dobândesc experiență prin studiul omenirii, mă conving că libertatea absolută este cu neputință în lume, fără o deplină transformare a neamului omenesc.

*

Printre instituțiile moderne, garda națională este una din cele mai frumoase și tot o dată mai periculoase.

O gardă națională inteligentă, serioasă, lipsită de fanatism politic reprezintă siguranța¹ publică, ordinea, respectarea legilor, libertatea individuală și nedependința patriei.

O gardă națională neinteligentă devine instrumentul orb al falsilor patrioți. Ea poate să pue în pericol libertățile publice, înlocuind despotismul tronului prin despotismul uliței.

*

Dintre toate despotismele, niciunul nu e mai urât decât acel ce cată prin fereastră înăuntrul familiilor, se amestecă în afacerile private și face a depinde siguranța, liniștea și chiar viața concetățenilor dela protejerea indivizilor, iar nu dela scutul legilor.

*

Libertatea în mâna mulțimii este o armă cu două tăișuri.

*

Acolo unde principiul egalității, deși consacrat prin lege, nu a prins încă rădăcină în moravuri, minoritățile vor fi adesea victimele majorităților, căci gloatele sunt mefiante (neîncrezătoare), neluminate și lesne de a pleca urechia la minciunile și la perfidia celor răi.

*

In așa stare de lucruri, ades libertatea este înlocuită prin brutalitate; și egalitatea prin silnica ređu-

1 în text „securitatea”.

cere a tot ce este mare la o măsură mică și degra-
toare.

*

Lumea aspiră a se reînnoi! Cine poate însă pre-
vedea toate daunele, toate suferințele ce sunt re-
zervate lumii! Numai atunci omenirea va hălădui
în bine și în pace, când caritatea evanghelică își
va relua locul ce i se cuvine în organizarea so-
cietăților.

b) ALTE CUGETĂRI.

Nu e nimic mai dulce pe lume decât o dușcă de
aer liber.

*

Prefer de o mie de ori *cărarea* dela munte decât
cariera deschisă dinaintea mea.

*

Câinele este cea mai sublimă expresie a desăvâr-
șirii omenești.

*

Pentru unele popoare ticăloase, cuvântul revo-
luție însemnează: să spânzuri pe oameni și să atârni
adevărata libertate pe prăjina desmățului.

*

O! Vlad Țepeș, unde ești ca să 'mpodobești cum
trebuie toate aceste țepi înfipte în pământ românesc
de dușmanii Românilor.

*

Chiar dacă scapi din noul alunecos al spânzură-
torii, în prima zi ești pe jumătate strâns de gât. Să
fie un efect al gâtului? Ah! dacă n'am avea gât,
cum am râde de spânzurătoare! Rămâne țeapa, e
adevărat...

SCRIERE ATRIBUITĂ LUI RUSSO

G R O A Z Ă

ULTIMUL HAUDUC ROMÂN

Hoția se părea că a părăsit Valahia și Moldova, adăpostindu-se numai doară în munții Bosniei și Albaniei, pământul său de predilecțiune. De zece ani tribunalele române n'au avut a judeca decât pe niște tâlhari și ucigași de a doua mână. Tipul de haiduc, tinzând a dispărea dela tratatul de Adrianopol încoace, a reînviat însă, în persoana lui Nicolae Groază, în care s'au renăscut Kârjaliii și Jienii de altă dată, cei mai feroci dintre teribilii munteni ai Olului.

Aspectul animat al sălii de audiență arată că drama judiciară ce are să se joace excită cel mai viu interes. O mulțime de burghezi și de militari se îndeasă în desordine, iar la locuri rezervate strălucesc câteva frumoase doamne, nobile jumătăți ale boierilor.

Toate privirile se îndreptează asupra băncii martorilor. Acolo se vede mai întâiu o săracă bătrână octogenară, a cărei atitudine denoată o adâncă durere. Catrința-i, șorțul, celelalte particularități ale costumului indică o femeie dela munte. Ea poartă aninate la gât șapte mici medalionuri cu icoane de sfinți și sfinte. Lângă dânsa șade o femeie tânără și frumoasă, care atrage asupra-i atențiunea publicului. Cu un prunc în brațe, cu ochii lăsați în jos, ea numai din când în când aruncă câte o căutătură plină de lacrimi asupra copilașului ce-i zâmbește. Portul său este de asemenea dela munte:

o catrință scurtă și de culoare închisă, o cămașă cu altiță albă ca zăpada, un colan roșu strângând o talie sveltă, o salbă de mărgean, pe gât, iar la cap, în loc de acèle capricioase cosițe ce ondulează pe umerii fetelor, figurează grava năframă a nevestelor, albă și împodobită, cu capetele lăsate pe spate.

Lângă aceste două femei stă un băiat ca de șaptesprezece ani, purtând largi ȋtari arnăuțești, un turban pe cap, o sabie turcească la coapsă, două pistoale în brău, și sprijinindu-se cu mândrie pe vârful puștei.

Aceste trei persoane sunt toată familia lui Nicolae Groază: bătrâna este maică-sa; băiatul e fiu-său din prima căsătorie; femeia cea tânără este a treia nevestă a haiducului, mama pruncului pe care îl ține în brațe.

Ședința se deschide. Tribunalul se compune dintr'un președinte, doi judecători, un procuror și un grefier. Procurorul, a cărui funcțiune nu diferă întru nimic de a ministerului public din Franța, este d. Constantin Brăiloiu. Astfel compus, tribunalul judecă fără asistența juraților, fiind totuși în drept de a micșora pedeapsa în considerațiunea circumstanțelor atenuante. În celelalte, procedura este aproape identică cu aceea prescrisă de codul francez, nefiind în cea mai mare parte decât o simplă copie.

Pe masa tribunalului stă o cruce de ivoriu. Doi dorobanți introduc în sală pe Nicolae Groază. Este un om ca de cincizeci de ani; înalt, capul argintit de cărunțeală, barba și mustața negre ca pana corbului, ochii mari exprim o nuanță de ferocitate, oacheș, nas de șoim, frunte înaltă, mai pe scurt toate trăsăturile denunță un amestec de nobleță, vitejie și cruzime. Frumusețea formelor sale, deși ascunsă sub lărgimea hainelor, amintește pe un antic gladiator. El aruncă asupra judecătorilor și

publicului o căutătură ca și când ar voi să poruncească.

Grefierul se scoală și dă citire următorului act de acuzațiune:

„Nicolae sin-Petru, poreclit Groază, născut în vechiul banat al Craiovei, actualmente Mica-Valahie, în vârstă de 52 ani, fiu al Mariei Tudoreasca și al lui Petru sin-Petru, carele fusese căpitan la Principele Ipsilante și a fost ucis în lupta dela Târgoviște.

„După o vieată furtunoasă în mijlocul bătăliilor și hoțiilor, fiind acuzat la 1828 de asasinat comis asupra tinerei sale neveste, Groază a fost osândit pe zece ani la ocnă. În Martie 1830 s'a întâmplat că un subofițer rus, numit Mostenicov, voind să viziteze salinele Valahiei, s'a pogorît în galeria unde Groază era singur, căci buna-i purtare de până atunci îi procurase din partea administrației această favoare de a nu lucra la un loc cu ceilalți osândiți. Pe când subofițerul examina cu atențiune niște cristalizațiuni, Groază a profitat de acest moment pentru a-l izbi în cap cu un bloc de sare, l-a trântit jos, i-a umplut gura cu sare pentru ca să nu poată striga, l-a despuiat cu repeziciune de uniformă, s'a îmbrăcat într'însa, și, astfel travestit, reușește a ieși din salină și dispăru fără a fi recunoscut. Abia seara, guarzii găsiră scăldat în sânge pe subofițerul Mostenicov, care le-a povestit toate amănuntele evaziunii lui Groază. S'a cercetat pretutindeni, dar nu i s'a dat de urmă.

„Au trecut după aceea cinci ani fără să se auză ceva despre Groază. La 1835, în luna lui Septemvrie, pe drumul cel mare dela Pitești spre Craiova un Evreu din Iași, Abraham, a fost atacat spre ziuă-n'amează de către cinci hoți, care l-au legat pe el și pe surugiul, au luat dela dânsul 40.000 lei, parte în monedă sunătoare, parte în bacnote rusești, și apoi lăsându-i pe amândoi legați s'au depărtat în

direcția Târgoviștei. Peste două zile un om îmbrăcat în scumpul costum de magnat unguresc se prezintă la mănăstirea Curtea de Argeș, și scomptează acolo dela călugări pe galbeni astriaci 20.000 de ruble în bacnote rusești. Bogatul călător, după cum s'a aflat mai târziu, nu era altul decât Groază. În adevăr, un țigan numit Chitră, oarecând spion în banda faimosului Kârjaliu, devenind acum clopotar al mănăstirii recunosc în pretinsul senior maghiar pe Groază, altă dată unul din cei mai viteji tovarăși ai lui Kârjaliu; dară hoțul îi aruncă o astfel de căutătură, încât bietul țigan se simți mut. La ieșire din mănăstire, Groază i-a dat în treacăt un pumn de galbeni, zicându-i: „trage clopotele pentru sufletul răposatului nostru căpitan și pentru sănătatea mea”. Numai după câteva zile, țiganul a îndrăznit să-l denunțe starețului. Administrațiunea s'a pus să caute pe hoț, dar toate fură în deșert. Atâta numai s'a putut constata, prin numerele bacnotelor primite în schimb de cătră călugări, cum că ele sunt tocmai cele sustrate dela Evreul Abraham.

„Nu mai era îndoială că Groază a început vechia-i meserie de hoț. Din acest moment treizeci și opt de crime de această natură s'au urmat una după alta pe diferitele drumuri din Oltenia...”.

Aci greșierul citește amănuntele tuturor acelor hoții, numind persoanele despuiate, descriind mijloacele stereotipe întrebuițate pentru a le prinde, și adăogând că totalul sumelor prădate a fost de 600.000 lei.

Urmăm înainte cu actul de acuzațiune:

„S'a observat că niciodată n'a comis omor, ci numai bătăi sau răniri. Cele mai multe din victimele lui Groază recunosc ele însele că căpitanul bandei exercita toată autoritatea asupra hoților pentru a nu-i lăsa să maltrateze pe cei despuiți.

„Poliția și puterea armată n'au fost în stare de

a-l prinde, căci țăranii, căpătând totdeauna generoase daruri dela Groază, nu numai că nu-l denunțau, dar încă îi serveau drept spioni, prevenindu-l despre primejdiile ce-l amenință sau înștiințându-l despre ocaziunile cele favorabile de a face o bună pradă. Și apoi țăranii români în genere sunt dispuși a considera pe haiduci ca pe apărătorii lor firești contra apăsării.

„Sătul de a hoți numai în România, Groază într'o zi cu o ceată de treizeci tovarăși trecu Dunărea, atacând pe teritoriul bulgar casa lui Soliman-Kara, agă turcesc dela Karaman. Pe lângă acesta servea, ca un fel de arnăut, fiul lui Groază, Ion-sin-Petru. În lupta ce se încinse între Turci și Români, mai mulți au fost uciși, aga fu rănit, locuința-i dată flăcărilor, lada cu bani căzu în mâinile hoților, precum și toate femeile din harem.

„După acest act de violență, Groază s'a întors în România. Una din cadânelé răpité dela aga din Karaman, o tânără bulgară Maria Hăgiu, îi plăcu până la nebunie. Intrând în târgul Brâncoveni, Groază sili pe preotul Pavel să-l cunune cu Maria. După aceea se retrase cu toată prada și cu fiu-său în munții Olteniei, își schimbă numele și se decise a petrece restul vieții în liniște la locul nașterii sale, unde mai trăia încă bătrâna sa mamă.

„Pe la începutul lui Martie 1838, Groază apare dinaintea mamei sale, pe care n'o văzuse de zece ani, de când fusese trimis la Ocnă. Intrând el îi zice cu un aer sinistru: „Mamă, recunoști tu pe fiul tău Nicolae, singurul tău copil...?” Dar pe când sărmana voia să-l îmbrățișeze cu efuziune, el făcu un pas îndărăt și arătându-i cuțitul scaldat în sânge ce nu se închiegase încă, îi strigă: — „Nu te apropia, mamă! Afurisește-mă! Eu am ucis pe fiul meu, pe singurul meu copil! Du-te de-l înmormântează. Il

vei găsi în Peștera ursului...” și zicând aceste, dispăru.

„Speriată, biata bătrână alergă la pârčălab și-i spuse cele întâmplate. Mai mulți oameni au plecat îndată la locul numit Peștera ursului și după ce luară toate precauțiunile dictate de superstiție, căci se zice că dracul locuște acolo, au intrat în grotă. Înaintând puțin, ei auziră de departe gemete, zărind apoi la lumina faclelor o mare lespede ce astupa gaura, o deteră jos și văzură în fundul peșterii o frumoasă femeie plângând lângă corpul unui tânăr muribund. Erau Maria Hagiu, nevasta lui Groază, și Ion sin-Petru, fiul haiducului.

„Rănitul a fost dus și dat pe seama unui medic. Rana era gravă, dar nu mortală. Fierul străpunsese ca o frigare corpul băiatului, fără însă a atinge inima¹ și plămâni. Făcându-se interogatoriul Mariei Hagiu, ea a mărturisit că, pe când se afla încă în haremul lui Soliman-aga, se iubea cu fiul lui Groază, atunci ostaș în garda arnăuțească. Turcul, bănuind între dânșii o înțelegere, a bătut pe băiat. Pentru a răzbuna pe fiul său, Groază veni să prade casa lui Soliman. Căzând în mâinile haiducului, Maria nu cuteză să-i spună nimic despre legătura de mai înainte cu fiul lui. Deprinsă, ca toate femeile turce, a se supune orbește stăpânului, ea deveni nevasta lui Groază, și de atunci, deși tot iubea pe fostul său amant și era iubită de dânșul, totuși protesta de a nu fi întrerupt cu el orice relațiune. Amorul însă n'a scăpat de pătrunzătorul ochiu al lui Groază. El se făcu posomorît și tăcut. Într'o zi Maria și Ion ședeau unul lângă altul, vorbind despre timpii trecuți ce le aduceau aminte furișile lor întâlniri în casa lui Soliman, când iată intră Groază cu ochii scânteind de furie. Fiul său

1 în text „cordul“.

se scoală. Fără a zice un cuvânt, haiducul scoate cuțitul și-l înfige în pieptul băiatului, care cade...

„Peste două zile după această catastrofă, un oarecine se prezintă înaintea colonelului Solomon, capul miliției din Oltenia. Era Groază. Intrând, el aruncă gîos armele și zice: — „Solomoane, tu ești cel mai viteaz dintre Români, ție am venit să mă dau prins... sunt Groază”. Colonelul îl privește uimit. Atunci haiducul adaugă cu vigoare: — „Nu mă cunoști oare? Altă dată, adu-ți bine aminte, ne-am luptat amândoi unul lângă altul pentru țară sub steagul Domnului Tudor. Astăzi eu sunt hoț, uci-gaș, omorîtor chiar al fiului meu! Ia-mă, dă-mă pe mîna dreptății omenești; dreptatea cealaltă o va face Dumnezeu!... Inchis întîi în temnița dela Craiova, Groază s'a adus acum la București, acuzat de tentativă de asasinat asupra subofițerului rus Mostenicov, de evaziune din ocnă, de cele 38 hoții enumerate mai sus și comise toate peste Olt, de atacul de asasinat, incendii și rapt asupra casei lui aga Soliman-Pașa din Karaman pe teritoriul Majestății Sale Suveranul nostru, și în fine de proaspăta încercare de omor asupra propriului său fiu”.

Aci se încheie actul de acuzațiune.

În intervalul lecturii, Groază conserva o atitudine plină ca de mândrie.

O scînteie străluci în ochii haiducului, când grefierul citi cuvintele prin care Groază amintea colonelului Solomon că s'au luptat amândoi unul lângă altul pentru țară sub steagul Domnului Tudor.

Se începe acum următorul interogator:

Președintele: Vârsta și numele d-tale?

Groază: Nicolae sin-Petru, 52 ani.

Președintele: Meseria d-tale?

Groază: Ostaș fără stăpîn care ascultă numai de glasul țării.

Președintele: Locuința d-tale?

Groază: Pretutindeni unde se găsește un petec de pământ românesc.

Președintele: Ești învinovățit că te-ai fost încercat de a omori pe subofițerul rus Mostenicov?

Groază: Nu, n'am voit să-l omor. Dacă aș fi pofțit moartea lui, nu era greu unui șoim de a sfâșia o vrabie. Am voit numai să fac pe muscal să guste sarea românească, pentru ca să se desvețe odată aceste lăcuste de a se tot încuibă pe pământul nostru.

Președintele: Și totuși te-ai folosit de această faptă ca să fugi din ocnă.

Groază: Apoi de, e proastă acea pasăre care poate să sboare din colivie și nu se duce.

Președintele: Ce ai făcut după fuga d-tale din ocnă?

Groază: Am umblat cu fruntea sus pe pământul românesc, pe când voi făceați temenele la Muscali și le mulțumeați că petrec cu nevestele și cu fetele voastre. Ei vă despuiau pe voi, eu îi despuiam pe dâșii, fiecare făcea ce știa.

Președintele: Ai jefuit pe Evreul Abraham?

Groază: A, era un jidan! Dintâi aveam poftă de a-l trimite pe ceea lume, dar apoi îmi luai seama că tot al dracului o să fie, și am lăsat să și-l ia dracul fără ajutorul meu.

Președintele: Nu tăgăduiești celelalte hoții, de care ești învinovățit?

Groază: Negreșit că nu. Precum este adevărat că soarele încălzește pământul, tot așa e de adevărat că m'am îmbogățit și eu din pradă. Ceea ce s'a citit de logofătul este foarte drept.

Președintele: Unde sunt tovarășii d-tale?

Groază: Unii pe pământ, alții în iad, o seamă poate în raiu, dacă se vor fi popit înainte de moarte.

Președintele: Pentru folosul d-tale, dă pe față dinaintea dreptății numele lor.

Groază: Nu se poate. Voi ziceți că sunt hoț; va fi! dar meseria de trădător n'am învățat-o.

Președintele: De ce ai silit pe femeia Maria Hagi ca să-ți fie nevastă?

Groază: Niciodată. N'am silit-o. I-am spus curat românește: Vrei să fii a mea? și ea s'a aruncat în brațele mele. M'am dus la popă cu galbeni într'o mână și cu cuțitul în cealaltă. I-am zis: „alege-ți una din două: aur sau fier”. El și-a ales aurul și ne-a cununat.

Președintele: De ce te-ai încercat a ucide pe fiul d-tale?

Groază: Da, aceasta-i o nelegiuire, o adevărată nelegiuire! Eu nu știam că acești doi copii se iubesc de mult. Dacă ei mi-ar fi spus-o înainte de cununia mea, eu n'aș fi astăzi dinaintea voastră! Dar așa a fost se vede voia lui Dumnezeu! Eu credeam că pedepsesc o fără-de-lege, și căzui în fără-de-lege eu însumi. Nu-mi mai vorbiți de aceasta... Osândiți-mă... nu-mi mai vorbiți!

Președintele: (către mama lui Groază): D-ta ce ai de zis, nevastă sin-Petru?

Bătrâna: Să-mi dați înapoi pe fiul meu, atâta tot. El a fost totdeauna așa de bun fiu și așa de bun Român! Dați-mi-l înapoi și Dumnezeu o să vă răsplătească.

Președintele (către nevasta lui Groază): Femeie Maria Hagi, spune dacă este adevărat că Groază te-a silit la căsătorie?

Maria Hagi: Nu, eu l-am luat fără să știu ce fac. Imi era stăpân și am fost deprinsă a mă supune stăpânului. L-am iubit ca pe un tată și i-am fost cu credință. Acest copilaș, pe care-l vedeți în brațele mele, este al lui Groază. Dragostea mea a

fost pentru Ion, dar voi rămâne totdeauna credincioasă lui Nicolae.

Ion (aruncându-se în brațele lui Groază și plângând): Tată, iartă-mă dacă am îndrăznit a iubi pe Maria! O să mă duc în lume și tu vei fi fericit.

Groază (zâmbind cu tristețe): Iubește-o, Ioane.

Președintele: Ion sin-Petru, răspunde cum de s'a întâmplat că ai fost rănit de tatăl d-tale!

Ion-sin-Petru: Tata n'a voit să mă lovească; eu singur m'am aruncat asupra cuțitului.

Terminându-se acest interogatoriu, procurorul ia cuvântul cerând condamnarea acuzatului. Pe când el vorbește, nevasta și fiul lui Groază se'neacă în lacrimi; bătrâna e dusă pe gânduri, ca și când n'ar auzi nimic; haiducul stă liniștit și mândru.

Giunele Vakaholo, avocatul lui Groază, aduce aminte acea parte frumoasă din viața acuzatului, când el combătea pentru libertatea țării. Kârgialiu, Farmaki și alți căpitani vestiți din 1821 fuseseră și ei haiduci. Pe atunci civilizațiunea — zice avocatul — nu pătrunsese încă în țară. Să nu se uite, afară de aceasta, că prima crimă a lui Groază, omorul nevastei sale din a doua căsătorie, s'a justificat la 1828 printr'o anchetă, constatându-se atunci că el o prinsese în flagrant delict de adulteriu cu un ofițer rus, ce era la dânsul în gazdă. Terminând, avocatul invoacă clemența judecătorilor pentru acest om în adevăr culpabil, dar plin de rare calități și carele făcuse servicii țării.

Președintele întreabă pe Groază dacă are ceva de adaus.

„Nu”—răspunse haiducul—„voiesc numai să mulțumesc apărătorului meu că a dat la lumină ceea ce se atinge de omorul nevastei mele, arătând că nu era vina mea”.

Grefierul sună clopoțelul. Publicul se retrage. După două ore de deliberare, ședința se redeschide

și grefierul citește sentința, care declară culpabilitatea lui Nicola sin-Petru asupra tuturor punctelor de acuzațiune, dar, în vederea unor circumstanțe atenuante, îl condamnă numai la ocnă pe vieață. Groază ascultă fără emoțiune această sentință și întreabă pe avocatul său dacă condamnarea rupe legătura sa de căsătorie. Primind un răspuns negativ, el zice: „atunci o voi rupe eu însumi, căci voiesc ca acești doi copii să fie fericiți cât mai sunt încă tineri”. Înainte de a ieși din sală, Groază strânge la piept pe mama-sa, ce-l binecuvântează, pe nevastă-sa, pe Ion și pe copilașul cel mic. Citirea sentinței și ultima scenă produce o profundă impresiune asupra poporului, care nu se poate stăpâni de a nu simpatiza pe acest tip cavaleresc de haiduc.

Când Groază fu recon dus în temniță, administrațiunea se pregătea a lua precauțiuni pentru ca să nu poată fugi. „Oare credeți voi că eu aș vrea să scap?” zise el. „Nu, nu, fiți liniștiți; vă jur că de aice nu voi mai ieși!” Peste câteva minute, văzându-se singur, își izbi capul cu atâta putere de fiarele ferestrei, încât i-au țâșnit creierii. Transportat la spital, muri...!

I N D I C E

Atragem atențiunea că volumul acesta din Russo cuprinde numai scrieri de ale lui traduse de alții, deci cuvintele care urmează prezintă interes numai pentru înțelesul, nu și pentru forma lor.

- Actori, 104
Adamescu (Gh.), XI, XII.
Adgiud, 111.
Adriatică (marea), 142.
aer liber, 153.
agă, 100.
alauta, 37.
Alb (muntele — Mont Blanc), 20.
albanez, 86.
Albina Pindului, V.
Albina Românească, 85.
Albumul macedo-român, IX.
Alecsandri (V), III, V, VI, VII, IX, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVIII, 133, 140, 144.
Alecsandru cel Bun, 27.
Alpi, 20, 33.
America, 35.
amnar, 44.
amor propriu, 77.
anale, 10.
anecdote, 69.
anteriu, 70.
antichitate, 1.
Ardeal, IX.
ardelenesti (cântece), 127.
argint (iubire de), 76.
arhaisme, V.
arhive, 1.
arii (ardelenesti), VIII; — (moldovenești), VIII; — (munte-nești), VIII.
aristocrație, 149.
armonie, 2, 3.
arnauți, 11, 87.
artist, 70; artiști, 69.
Arv (râu în Elveția), 31, 39.
Arveyron (pârâu în Elveția), 31.
Asachi (Gh.), III, IV, 27, 43.
Atila, 142.
August (Octavian), 17.
Austria, 142.
Babaci (plur. dela babacă), 81.
Bacinschi (maior), 13, 14.
Badiul (balada), 5.
Bahluiu, 72, 75, 141.
Baiazid, 17.
balade, IX, XIII, 3, 4, 7, 10, 12, 36; — (autorii lor), 13.
balta, 72.
baluri, 28.
Balzac, 22, 69.
Banat, 142, 143.
Battu(la), 63.
bacan, 89; băcani, 88.
Bălăceanu, 144.
Bălcescu (N.), VII, 141.
barbieri, 86.

- bătrânești (cântece), XIII, 118.
 Bârlad, 107, 108.
 bărneajă, 68.
 berbanți, 77.
 bere, 87.
Biblioteca Minerva, V.
 Bicaz (râu), 54; — (vale), 56.
 biserică, 68.
 Bistricioara, 40.
 Bistrița, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 31, 37, 38, 39, 40, 41, 43,
 44, 45, 50, 52, 54.
 bivoli, 72.
 Bogus (palărieri), 76.
 boier, 70; boieri, 68, 69, 80,
 82, 85.
 boierime, 81, 85, 91.
 boierinaș, 90.
 bon-ton, 81, 83.
 bordeie, 72, 88.
 Borsec, 55.
 brazi, 2.
 Brăiloiu (C.), 155.
 Brigitenau, 73
 brișcă, 93.
 Brun (Jules), XI.
 brutalitate, 152.
 Bruxelles, 124.
 buccengiu, 86.
 Bucovina, 142.
 Bugeac, 3, 17.
 Buhalnița, 38, 50.
Bujor (baladă), IX; — (haiduc),
 11.
 bulgaro-sârbi, 89.
 Bulonia (bois de Boulogne), 76.

Cafea, 80, 106.
 Calabria, 9.
 calpac, 82.
 Cantacuzino (prinț), 37, 38.
 Cantemir (D.), 59, 60.
 caporali, 78.
 caput bovis (fort), 59.
 caritate, 153.
 Carpați, 26, 32, 54.
 Cașin (măn.), 122, 131.
 Catargiu, 117.
 catrința, 68.
 Caucaz, 88.
 cazac, 70.
 Călugăreni, 40.
 camașă, 68.
 Capitanul (Const.), 123.
 caruță, 22, 71.
 câine, 153.
 câmpeneasca (vieța), 2.
 Câmpile Elizee (Champs Elisés),
 76.
 Câmpuri (sat), 119.
Cântarea României, XIV.
 cântăreț (popular), 37
 cântece (populare), IX; — (bătrânești),
 3, 36; — (de codru),
 XIII; — (de frunză), XIII, 4;
 — (hojești), 4.
 cârciume, 118.
 Cârlișului (râpa), 75.
 Ceahlău, 38, 39, 40, 43, 45,
 50, 51, 54.
Cel din urmă Moșican, 126.
 celtice (idiome), 124.
 censura, 99, 101, 102, 104.
 cercei, 68.
 Cernauiți, 23.
 Cernegura, 26.
 Cetățuia,, 133, 135.
 chefuri, 36.
 Chetraru (I.), VII, XII, 36, 37;
 v. și Piatraru
 Chetricica (Pietricica), 25, 26, 30.
 chimir, 44, 67.
 cimpoi, VIII; cimpoiși, 36.
 Cincinatus, 66.
 cioban, 127.
 ciocoi, 35, 90, 126.
 ciubuc, 80, 82, 90, 97, 103, 106;
 ciubuce, 100.
 civilizație, 2.
 clefți, 9.
 clopotnițe, 72.
 Cluj, VII, VIII, 144.

- cachetărie, 5.
 cod (francez), 155.
 Codreanu (baladă), IX, 3; — (hai-
 duc), XIII.
 codru, 10.
 cojoc, 68.
 colibe, 88.
 coline, 71.
 colonii romane (luptele lor), 1.
 Columna lui Traian (ziar), VI.
 comedii, 22, 122.
 comerț, 4; comerciale (relații), 5.
 concetațeni, 81.
 condeiu, 98.
 Convorbiri Literare, V, VI, VII.
 Cooper, 126.
 copilarie, 79.
 Copou, 11, 23, 75, 76, 88.
 Corbița, 56, 57.
 Corvin (Matiaș), 17.
 Costin (Miron), 4, 123.
 costume, 69.
 coterie, 82.
 Cotnari, 46, 47.
 Cozla, 26.
 Cracovia, 137.
 creștinism, 44.
 critică, 94.
 cronici, 3, 59.
 Cuciureanu (M.), IV.
 cucoane, 74.
 cununie, 68.

 Dac, 24, 25, 89; Daci, 66.
 Dacia, 1, 16, 58, 61.
 Dacia Literară, III, IV.
 daco—roman, 43—44, 52, 66—67;
 daco—romancă, 68.
 dafini, 2.
 datine, 1, 6, 81.
 Dealul Doamnei (trecătoarea), 39.
 Decebal, 17, 18.
 Dej, 144, 147.
 demagogie, 149.
 Densușianu (Ov.), XV.
 Descrierea Moldovei, 59.

 despotism, 105, 152.
 diavol, 46, 48, 51.
 dilema, 101.
 disertajii, 6.
 divan, 22, 69.
 doină, VIII, 127; doine, XIII.
 dulce farniente, 76.
 Domițian, 17.
 Donciu (baladă), X.
 dor (cântece de), XIII, 127.
 dramă, 94, 99; drame, 122.
 droșcă, 71.
 drum, 32.
 Duca (C.), 144.
 dulcești, 71, 80, 100, 103, 106.
 Dumas, 41, 69.
 Dumnezeu, 46, 49.
 Dumnezeu, 46, 49.
 Dunare, 1.

 Educație, 79.
 egalitate, 152.
 Egipt, 150.
 egoism, 148.
 elegie, 94.
 Elveția, III, 21, 32.
 englezi, 69.
 epigramă, 99.
 eterie, 59.
 europenism, 86.
 evanghelie, 149.
 excursiune, IV, VII.
 exilări, 124.

 Fanatism, 152.
 farniente, 71.
 Farmachi (hoț), 163.
 farsă, 94.
 fashionabili, 88.
 fățarnicie, 78.
 fânețe, 72.
 feudală (servitute), 58.
 fete, 2.
 figuri, 69.
 Filia (râu), 31.
 Filipescu, 144.

- fineță, 78.
 flăcăi, 2.
 Florența, 19.
 fluier, 127.
 Focșani, 108, 121, 123, 131, 143.
 Foșia soc. din Bucovina, V, VI,
 VII, XIV.
 franceza (limba), 147; francezi,
 124.
 francheță, 78.
 Franța, 64, 79, 80, 124.
 franțuz, 78, 87; franțuji, 138.
 franțuzească (limba), 68.
 frescuri, 134.
 Friburg, 63.
 Frumoasa (măn.), XII.
 fustanelă, 85.
- Galata**, 72.
 galice (idiome), 124.
 Galijia, 65.
 Gall (d-r), 11.
 galoși, 71.
 garda națională, 152.
 Gauthier (Th.), 121, 124.
 Gârli'e (sat), 119.
 geniu, 8.
 genovezi, 4.
 geografica (hartă), 101.
Georgice, 2.
 germani, 142; Germania, 64, 80;
 germanice (idiome), 124.
Geschichte des rum. Schrift., XI.
 Ghimiciu (balada), XIII, 3.
 Giessbach (cascada), 20.
 Girardin (S-t Marc de), 62, 63.
 glod, 24.
 Golia (biserica), 136.
 gotic (stil), 136.
 gramatici, 6, 69.
 grec, 87; greci, 105.
 grefier, 155.
 grenadir, 70.
 Groază (haiduc), 10.
 Grohotiș, 50.
Gruia (balada), 3.
- gunoaie, 24.
 Gura Largului, 43, 52.
- Haiduc**, 154; haiduci, VIII, 36,
 99; haiducești (cântece), XIII.
Halima, 97.
 Hangu, 37, 38, 40; Hangan, 37.
 hanul Bogdănesei, 106.
 harabagiu, 93; harabale, 92.
 hatmănie, 11.
 Heidelberg, 80.
 Hitzing, 73.
 hore, XIII.
 hoji, 9; hojle, 154.
 Hugo (Victor), 69.
- Iad**, 124.
 iarmaroc, VIII, 7.
 Iași, III, VI, 23, 84; ieșeni, 73,
 81.
 Iazul mitropolitului, 73.
 Ignoranța, 76, 77.
 imășuri, 72.
 imitație, 22.
 inchiziție, 149.
 inovații, 79.
 Ișilanti (palat), 72.
 ironie, 78.
 ispravnic, 117.
 istorie, 6.
 ișlic, 70.
 Italia, 9, 19, 22: italieni, 89.
 ițari, 44, 67.
- Imbrăcămintă**, 67.
Invățătura, 77.
- Jalobă**, 4.
 jargon, 6, 7.
 Jägerzeile (Viena), 19.
Jicnișterul Vadră, 140.
 jidov, 24, 35.
 Jieni, 154.
 joc (cântece de), XIII.
Journal des Débats, 70.
 judecători, 150, 155.

Kârjaliu, 157, 163; Kârjalii, 154.
Kiriacodromion, 131.
Kiseleff, 84.
Kock (Paul de), 69.
Kogălniceanu (M.), III, VII, X.
Kossuth, 146.

Lamartine, 69.
laută, 7; lautar, 129; lăutari, 12.
legende (inspirație din), III.
legi, 150, 152.
Leman (Iac), 20.
lene, 77; lenevos (traiu), 85.
Leși, 3, 17.
leturghie, 77.
libertate, 17, 149, 150, 151, 152.
limba românească (origina ei), 1.
linguistică (babilonie), 6; — (inspirație), IX.
lipoveni, 65.
literar (viitor), 6; literare (școli), IX.
literatură, 8, 100; — (indigenă), 70.
logică, 2.
lulea, 44.
lupte (ale poporului), 1.
lux, 24.

Macă, 80.
Magazinul istoric, 123, 128.
maghiarism, 142.
Mahomet al II-lea, 17.
Maistre (Xavier de), 33.
majorități, 152.
Marea Neagră, 142.
Matei Basarab, 122.
matroană, 68; matroane, 91.
maxime, 79.
mănăstiri, 71, 72.
mănuși, 82.
Mărășești, 111.
Margăritescu (C.), V, VI.
Meca, 34.
Mécouli (pălărier), 76.
melancolic (ton), 12; me'ancolie, 20.

meseriaș, 93.
Mihail (balada), IX.
minorități, 125.
Mioara (balada), IX; Miorija, VIII, 2, 7.
Mirabeau, 98.
misteruri, 130.
mitologice (credințe), 2.
mocan, VIII, 126, 127; mocănești (cântece), 127.
modă, 90.
moarte, 97.
Moisi, 90.
Moldova, IX, 6, 23, 62, 142; doveni, 73, 89; moldovenesți, 127; moldovenisme, V.
monoton (ritm), 12.
monumente, 6.
Montanvert, 31.
Mostenicov (subofițer rus), 156.
muncitor, 93.
Municipium Iassium, 61.
Muntean, 34, 36; Muntenia, IX.
muzică, 1.

Naframa (balada), IX.
Napoleon, 65.
națiuni, 151; naționalitate 7; — românească (nașterea), 1; naționale (dansuri), 36.
neamț, 73, 74, 78, 87; nemți, 69, 89, 90; Neamț (cetatea), 22; — (târgul), 26.
Neapole, 19.
Neculce, 4.
Negruzzi (C.), III.
neolatine (limbi), 6.
neolog, 2. neologisme, V.
nimicire, 97.
Noe, 92.
Novac (balada), 3.

Obiceiri (inspirație din), III.
Odobescu (Al.), VI, XIV, XVIII.
Odobești, 46, 118.
ofis domnesc, 120.

- Oglinda omului, 130.
 oi, 72.
 Olimpul, 41.
 Olteanul (tâlhar), 110.
 onoare, 84; onor, .V.
 Orient, 64.
 orientali, 97.
 Ortgier (croitor), 76.
 Ovid, 2.
 ovrei, 69, 86, 90, 92; ovreice,
 64—65.

 Paladium, 2.
 palate, 72, 88.
 papuc, 68; papuci, 82.
 Paris, 19, 23, 76, 84; parizieni,
 80, 89.
 parveniți, 90.
 patriarhalism, 58, 83.
 patriotism, 23, 148.
 patrioți (falsi), 148, 149, 150, 151,
 152.
 Paști, 91.
 părinți, 79.
 păstor, 2.
 păuni, 2.
 Pângărați, 31, 32.
 pedantism, 77.
 peisage, 33.
 Petit Séjour (palat la Socola), 105.
 Petraru (I.), 13, 15; v. și Che-
 traru.
 Petreanu (tâlhar), 110.
 petreceri, 28.
 Pesta, 143.
 Pietra-Neamț, IV, X, 24, 25, 26,
 27, 28, 31.
 Pietrăria (deal), 136.
 Pion, 39.
 plăceri, 28; — (ale poporului), 1.
 plugari, 35.
 plută, 30.
 Pocuția, 17.
 Podolia, 17.
 poet, 70; poezie, 1, 8, 13, 100;
 poezii populare, VIII, X, 1, 2;
 — (felurile lor), 3; — (gru-
 parea lor), XIII.
 politeță, 77.
 politică, 17; politice (relații), 5.
 popoare, 151.
 populare (credițe), 22.
 poște, 109.
 Potemkin, 59.
 povestiri, 22.
 povești, 1, 2.
 Prater, 19.
 preoți, 35.
 prieteni, 28.
 privighetoare, 8.
 pristavi, 100.
 procuror, 155.
 profesori, 69.
 prostime, 75, 86.
 Provincialul la teatrul național, 19,
 140.
 Prut, 137.
 psihologică (cunoștință), 5.
 pungă, 44.
 purism, 69.
 Putna (județ), VI, 110; — (câmp-
 pie), 118.

 Rachiul, 106.
 raiu, 124.
 rapsozi, 12.
 Ratisbona, 65.
 Răcoasa (sat), 119.
 rădvan, 22.
 Răpciuni, 40.
 regim (vechiu), 82.
 Revista Română, VI, XI, XIV.
 revoluție, 148, 153.
 Rhighi, 20.
 rob, 79.
 Roma, 18, 20, 142; roman, 94;
 romani, 66, 105.
 romancieri, 9.
 românesc (neamul), 1; românească
 (limba), 123.
 români, 142, 143; România, 143;
 românism, 7.

România Literară, XIV.

Ron, 25.
Rosa (Salvator), 54.
Rousseau (Jean Jacques), 140.
Rubicon, 141.
Rudow, (d-r), X.
Rusia, 65, 73.

Sadoveanu (M), V, VI, XVIII.
salbe, 68.
salon (al Elenei Sturdza), 81, 83,
saloane, 28, 68, 81.
saluturi, 85.
sarcasm, 82.
Sarina, 63.
satana, 49; v. și diavol.
satul lui Voda, 36.
saturnale, 34.
Săulescu (Gh.), 61.
Scăricica, 30, 31.
schimb (case de), 84.
scripcă, 36.
Seneca, 132.
sere, 74.
Steaua Dunării, X.
sfesnic, 93.
Sf. Ioan (bisertcă), 27, 31.
Sf. Mormânt, 72.
Sibiu, 144.
Sicilia, 9.
sirocco, 19.
slavi, 142, 143.
slugi, 81, 126.
slujbași, 74, 90.
Siberia, 96.
Sobieschi, 61.
socială (organizare), 6.
societate (vechia), 3.
Socola (grădină), 74, 75, 105.
Solomon (colonel), 160.
somm, 71, 80.
Soulé, 69.
Soveja, X.
Spania, 9.
Steaua Dunării, VII.
Sturdza (D.), 139.

Sturdza (M.), 144.

Stuttgardt, 80.
Suceava, 60.
sudalma, 82, 87.
surugiu, 89.
Suvarov, 13.

Șah, 100.

șalvari, 71.
Ștefan cel Mare, 22, 59, 61.
ștergar, 68.
Șușița (râu), 119, 121.
Șvițera, 32, 41; v. și Elveția; șvițerieni, 80.

Tabernacol, 93.

Tacit, 18.
talmud, 91.
Tatari, 3, 17.
Tatarashi, 63.
Tautu (I.), 139.
tălhari, 110, 117.
teatru, 107; — (de varietaji), 70.
Tecuci, 108.
terorism, 150.
Teodorescu (Gh. Dem.), X, XI.
Tibru, 58.
Tinechiet (câmpul), 7.
tineri, 79, 80, 81.
tiran, 79.
Tisa, 143.
Toma Alimoș, IX, XIII, 3, 145;
Toma lui moș, IX.
tradiții, IX, X, 2, 59.
Traian, 18, 22.
tragedii, 122.
Transilvania, 142, 143.
trăsuri, 88.
trecutul, 1, 80.
Trei-lerari, 60.
tribunale, 68.
Troot (baron), 58.
trufie, 81.
Tuilerii (Tuileries), 76.
Turci, 3.
turist, 136.

- turme, 72.
tutun, 74, 98, 109.
- Țărăncă, 68.
țigani, 66, 69, 70, 81, 89, 90.
- Ungaria, 142, 144, 147.
unguri, 3, 17, 118, 143.
Ureche (Gr.), 4
Urechii (V. A.), IX.
- Vaci, 72.
Vakaholo (avocat), 163.
Vaduri, 31.
Valahia, 6, 17, 143.
Valea-Albă, 22.
Valentineanu, 144.
vandalism, 71.
Varnița (sat).
Vasile (hoț), 42.
Vaslui, 106.
vânător, 72.
Veneția, 19; venețieni, 4.
Verzii (sat), 119.
- Vezuviu, 20.
vieață (de nelucrare), 76; — (turcească), 76.
Viena, 19, 73, 84; vieneze (calești), 75.
Vișoara, 27, 28, 29, 30.
Virgil, 2.
Vizantea (mănăstire), 128, 129.
Vlad Tepeș, 153.
Vladimirescu (Tudor), 160.
vodevil, 70; vodeviluri, 122.
Voicu (tălhar), 110.
Voix de la Roumanie (ziar), VI.
Voltaire, 20.
vorbărie, 77.
- Waser-Glanz (Viena), 19.
Wilkinson (consul), 59.
wist, 80.
Wolf, 59.
- Zavera, 97.
Zimbrul, IX.
-

CUPRINSUL

<u>Introducere.</u>	<u>Pagina</u>
1. Inceputurile literare ale lui R	III
2. Al R. și Poezia populară	VII
3. Colaborarea Russo-Alecsandri	XI
4. Textul Sovejei	XV
5. Limba Scrierilor Postume	XVIII

Scrierile publicate în timpul vieții.

1. Poezia Populară	1
2. Studii Naționale	9
3. Decebal și Ștefan cel Mare	16
4. Piatra Teiului	19
5. Stânca Corbului	54
6. Iașii în 1840	58
7. Soveja	96
8. Palatul lui Duca-Vodă	133
9. Ofițeri francezi în Moldova	137
10. Fragmente	140
a) Scrisoare către V. Alecsandri	140
b) Scrisoare către N. Bălcescu	141
c) Bilet din închisoarea din Cluj către V. Alecsandri	144
d) Bilet din închisoarea dela Cluj către prieteni din Iași	145
e) Protest către Consiliul de Războiu din Cluj	145
f) Protest către Comisarul Guvernului din Cluj	146
g) Cugetări scrise în închisoarea dela Cluj .	148
h) Alte cugetări	151

Scriere atribuită.**Pagina**

Groază	154
------------------	-----

Ilustrații.

Facsimile No. 1 (Inceputul din Iași în 1840) .	59
Facsimile No. 2 (Coperta manuscriptului La pierre du tilleul)	21
Facsimile No. 3 (O pagină din Soveja) .	133
Facsimile No. 4 (Partea finală din Ofițeri francezi în Moldova)	139

COLECȚIA CLASICII ROMÂNI COMENTAȚI

subt îngrijirea D-lui N. CARTOJAN, Profesor universitar.

AU APĂRUT:

V. ALECSANDRI:

- Călătorii și Misiuni Diplomatice, (ed. II), comentate de Al. Marcu, Prof. univ.
Teatru, (ed. II), comentat de Alex. Iordan, Bibliotecar la Academia Română.
Proză, (ed. II), comentată de Al. Marcu, Profesor universitar.
Drame istorice, comentate de G. Baiculescu, Bibliotecar la Academia Română.
Poezii (vol. I și II), comentate de D-na El. Rădulescu-Pogoneanu.

GR. ALEXANDRESCU:

- Poezii, coment. de D-ra V. Ghiacioiu, Prof.

N. BĂLCESCU:

- Scrieri istorice, (ed. II), comentate de P. P. Panaitescu, Profesor universitar.

I. L. CARAGIALE:

- Teatru, (ed. II), comentat de D. Murărașu, Doctor în litere, Profesor.
Nuvele, schițe și note critice, (vol. I și II), comentate de M. Paulian și T. D. Măruță, Profesori.

CRONICARI ȘI ISTORICI ROMÂNI DIN TRANSILVANIA:

- Școala Ardeleană: Vol. I și II, coment. de Dr. I. Lupăș, Profesor universitar.

DOI SCRITORII BĂNAȚENI:

- Victor Vlad Delamarina și Ioan Popovici-Bănățeanul, comentați de A. Bistrițeanu, Profesor secundar.

M. EMINESCU:

- Scrieri politice, (ed. II), comentate de D. Murărașu, D-r în litere, Profesor.
Scrieri literare, (ed. II), comentate de D. Murărașu, Doctor în lit., Profesor.
Literatură populară, comentată de D. Murărașu, Doctor în litere, Profesor.
Poezii, (ed. II), comentate de C. Botez, f. Inspector general al învăț. secundar.

N. FILIMON:

- Ciocoli vechi și noi, roman social, coment. de G. Baiculescu, Bibl. la Acad. Rom.

EMIL GARLEANU

- Bucăți alese, comentate de Gh. Vrabie, Profesor.

ION GHICA

- Amintiri din Pribegia după 1848, (vol. I—III) comentate de Olimpiu Boitoș, Doctor în litere.

P. ISPIRESCU:

- Legende sau basmele Românilor, (ed. II), comentate de N. Cartojan, Prof. univ.

M. KOGĂLNICEANU:

- Scrieri și discursuri, (ed. II), comentate de N. Cartojan, Profesor universitar.

ION NECULCEA:

- Letopisețul Țării Românești (vol. I și II), (ed. II), comentat de Al. Procopovici, Profesor universitar.

C. NEGRUZZI:

- Păcatele tinerețelor, comentate de D-ra V. Ghiacioiu, Profesoară.

A. I. ODOBESCU:

- Pseudo-Kyneghetikos, (ed. II), comentat de Al. Busuioceanu, Conferențiar universitar.

ANTON PANN:

- Povestea vorbeii, coment. de D-r M. Gaster.

ION ELIADE RĂDULESCU

- Scrieri literare, comentate de G. Baiculescu, Bibliotecar la Academia Română.

AL. RUSSO:

- Scrieri; } fiecare volum
Scrieri postume, } comentat de Petre
V. Haneș, Profesor.

MIHAIL SADOVEANU:

- Culegere de povestiri.

GR. URECHE:

- Letopisețul Țării Moldovei, (ed. II), comentat de C. C. Giurescu, Prof. univ.

AL. VLAHUȚĂ:

- Pictorul N. I. Grigorescu, ilustrat cu reproduceri; cu o introducere de I. D. Ștefănescu, Profesor universitar.

DUILIU ZAMFIRESCU:

- Nuvele.
— Poezii, (ed. II).
— Viața la țară, (ed. II).
— Tânase Scaliu, (ed. II).
— În Războiu.
— Indreptări.
— Anna.
Fiecare volum comentat de D-na M. Zamfirescu-Rarinescu.

